

Универзитет у Крагујевцу

Факултет за хотелијерство и туризам
у Врњачкој Бањи

Стратегија развоја туризма Општине Рача 2014-2019. године

Врњачка Бања, фебруар 2014. године

Наручилац пројекта:

**Туристичка Организација
Општине Рача**

Извођач и носилац пројекта:

**Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи
Војвођанска бб, 36210 Врњачка Бања**

Чланови пројектног тима у изради Стратегије:

- Експерт пројектног тима: Доц.др Снежана Милићевић
 - Координатор пројектног тима: Доц.др Небојша Павловић
 - Секретар пројектног тима: Ђорђе Ђукић

 - Проф.др Драгана Гњатовић
 - Проф.др Ана Ланговић Милићевић
 - Доц.др Марија Костић
 - Доц.др Марија Мандарић
 - Др Дарко Димитровски, асистент
 - Мр Александра Радовановић, наставник енглеског језика
 - Мр Драгана Пешић, наставник енглеског језика
 - Мр Весна Миловановић, асистент
 - Соња Милутиновић, асистент
 - Милена Подовац, асистент
 - Милица Петровић, асистент
 - Јасмина Лукић, асистент
 - Милица Жаревац, асистент
 - Дејан Секулић, асистент
-

С А Д Р Ж А Ј :

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	1
2. МЕТОДОЛОГИЈА РАДА	2
2.1. ПРОЦЕС СТРАТЕШКОГ ПЛАНИРАЊА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА	3
2.2. ПРИКУПЉАЊЕ И АНАЛИЗА ПОДАТАКА	4
2.3. АНКЕТА / МИШЉЕЊЕ ПРИВРЕДНОГ СЕКТОРА	4
3. ОПШТА ПРОЦЕНА СТАЊА ДОСАДАШЊЕГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	4
3.1. ОПШТЕ И ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ РАЧА	5
3.2. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ	7
3.2.1. Тектонски склоп и геоморфолошке карактеристике	7
3.2.2. Планине	9
3.2.3. Земљиште	9
3.2.4. Шуме	9
3.2.5. Заштићена природна добра од значаја	10
3.2.6. Руде	10
3.2.7. Хидрографске карактеристике	10
3.3. КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	13
3.4. КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ ОПШТИНЕ РАЧА	16
3.4.1. Најзначајнија културна добра на територији општине Рача	20
3.4.2. Културне установе	24
3.4.3. Рачански великани	25
3.4.4. Мере очувања културно-историјског наслеђа	26
3.5. ИНФРАСТРУКТУРА	26
3.5.1. Саобраћајна инфраструктура	26
3.5.2. Комунална инфраструктура	30
3.5.3. Електроенергетска инфраструктура	31
3.5.4. Телекомуникациона инфраструктура	32
3.6. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА	33
3.6.1. Демографске карактеристике	33
3.6.2. Социјално-економска структура	35
3.6.3. Економска структура	38
3.7. ПРИВРЕДА	44
3.7.1. Запосленост и зараде	44
3.7.2. Структура економских субјеката и њихове финансијске перформансе	48
3.7.3. Спољно-трговински биланс Шумадијског округа	51
3.7.4. Јавни сектор и невладине организације	52
3.7.5. Пољопривреда општине Рача	53

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА.....	62
4.1. УГОСТИТЕЉСКИ КАПАЦИТЕТИ.....	63
4.1.1. Смештајни капацитети	63
4.1.2. Капацитети за исхрану и пиће.....	64
4.2. АНАЛИЗА ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ.....	65
4.2.1. Понуда ловног туризма	65
4.2.2. Понуда манифестационог туризма	67
4.2.3. Понуда културно-историјског туризма	73
4.2.4. Понуда спортско-рекреативног туризма	74
4.2.5. Понуда транзитног туризма	75
4.2.6. Понуда сеоског туризма	77
4.2.7. Понуда излетничког туризма	78
4.2.8. Понуда бањског туризма	78
4.3. ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ НА ТУРИСТИЧКОМ ТРЖИШТУ.....	79
4.4. ОРГАНИЗАЦИЈА ТУРИЗМА НА НИВОУ ОПШТИНЕ РАЧА	84
5. SWOT АНАЛИЗА.....	87
6. КЉУЧНЕ ОБЛАСТИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	90
6.1. ПРИОРИТЕТНИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	90
6.2. РАЗВОЈ ТУРИСТИЧКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ.....	91
6.3. РАЗВОЈ МАРКЕТИНГА	91
6.4. РАЗВОЈ МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА.....	93
7. СТРАТЕШКА ВИЗИЈА, ОПШТИ И ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	94
7.1. ВИЗИЈА РАЗВОЈА	94
7.2. МИСИЈА ОПШТИНЕ РАЧА.....	95
7.3. ОПШТИ И ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА.....	96
8. АНАЛИЗА КОНКУРЕНТНОСТИ И БЕНЧМАРКИНГ КЉУЧНИХ ПРОИЗВОДА	99
8.1. АНАЛИЗА ПРИВЛАЧНОСТИ И КОНКУРЕНТНОСТИ ТУРИСТИЧКИХ ЗОНА	99
8.2. АНАЛИЗА ПРИВЛАЧНОСТИ И КОНКУРЕНТНОСТИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА	100
8.3. БЕНЧМАРКИНГ КЉУЧНИХ ПРОИЗВОДА.....	100
8.3.1. Општина Аранђеловац	101
8.3.2. Општина Топола.....	104
8.3.3. Општина Кнић	108
8.3.4. Општина Нови Бечеј	111
9. МОДЕЛ РАСТА ТУРИЗМА НА ПОДРУЧЈУ ОПШТИНЕ РАЧА СА МОДЕЛИМА И ЗАКЉУЧЦИМА.....	115
9.1. МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВНЕ ПРОЈЕКЦИЈЕ	115
9.2. УМЕРЕНА ВАРИЈАНТА	116
9.3. АМБИЦИОЗНА ВАРИЈАНТА	118
10. МАРКЕТИНГ ЦИЉЕВИ	120
10.1. ПОВЕЋАЊЕ ПРЕПОЗНАТЉИВОСТИ ДЕСТИНАЦИЈЕ КАО ЗАОКРУЖЕНОГ ТУРИСТИЧКОГ ПОДРУЧЈА ПУТЕМ КРЕИРАЊА ЈАКОГ БРЕНДА.....	121
10.2. КРЕИРАЊЕ ОДГОВАРАЈУЋЕ ПОРУКЕ, ЛОГОТИПА И СИМБОЛА КОЈИ ЋЕ ПОДРЖАТИ ПОЗИЦИОНИРАЊЕ ОПШТИНЕ РАЧА	123
10.3. ДЕФИНИСАЊЕ ЦИЉНИХ ТРЖИШТА.....	124

10.4. КРЕИРАЊЕ ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ КРОЗ ОСАМ ПРЕПОЗНАТЉИВИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОГРАМСКИХ ЦЕЛИНА	124
10.5. РАЗВИЈАЊЕ ТРАЖЊЕ ЗА ПОЈЕДИНИМ ТУРИСТИЧКИМ ПРОИЗВОДИМА ДЕСТИНАЦИЈЕ.....	126
10.6. УНАПРЕЂЕЊЕ ИНТЕГРИСАНЕ МАРКЕТИНШКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ	126
10.7. ИНТЕНЗИВНИЈЕ КОРИШЋЕЊЕ ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ И ИНТЕРНЕТА У ЦИЉУ ПРОМОЦИЈЕ ТУРИСТИЧКЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ РАЧА	127
11. <i>QUALICITIES</i> И <i>EFQM</i> СТАНДАРДИ И ПРИМЕНА.....	129
11.1. <i>EFQM</i> МОДЕЛ ИЗВРСНОСТИ.....	131
12. ПРОГРАМИ И ПРОЈЕКТИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА / АКЦИОНИ ПЛАН.....	133
12.1. АКЦИОНИ ПЛАН.....	141
13. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА	149
14. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА	150

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Стратегија развоја туризма Републике Србије је зацртала пут развоја, који подразумева подизање конкурентности туризма Србије кроз основне циљеве као што су повећање девизног прилива од туризма, раст домаћег туристичког промета и раст броја запослених у делатности. Општина Рача, иако спада међу најмање општине у Србији, мора бити део целокупног развоја, мора следити основна усмерења и дефинисане циљеве у оквиру националне Стратегије.

Стратегија развоја туризма општине Рача за период 2014-2019. године резултат је вишемесечног рада и посвећености представника јавног, приватног и цивилног сектора општине. Циљ нашег подухвата није само израда овог документа, већ и трајно окупљање свих битних актера у области туризма, како би се активно укључили у заједничко планирање сопствене будућности.

Основама за рад на Стратегији развоја туризма општине Рача утврђено је да се у формулисању ове Стратегије прихватају основни закључци Стратегије развоја туризма Србије и Стратегије одрживог развоја општине Рача, што представља и уобичајени приступ при изради стратешких докумената нижег реда. Тим за стратешко планирање је вредно радио више од четири месеца на утврђивању тренутног стања у области туризма, дефинисању кључних проблема и могућности за даљи напредак. Заједнички је формулисана стратешка визија општине Рача као атрактивне туристичке дестинације и утврђени су циљеви развоја. Затим се приступило планирању реалних и изводљивих програма и пројекта, као и утврђивању приоритета у области развоја туризма.

Јасно нам је да усвајање овог документа представља тек почетак озбиљног и систематског рада на развоју туризма општине Рача. Прави изазови предстоје у реализацији стратегије, као и у њеном сталном усавршавању и прилагођавању новим потребама које ће се, сасвим сигурно, јавити у ходу. Не семмо заборавити да се коначан успех једне стратегије мери кроз степен њене реализације: колико смо пројекта успели да спроведемо и како је то утицало на бољу туристичку понуду, повећан број туриста, бољи рад малих и средњих предузећа, повећање изворних прихода општине Рача, као и на свеукупан развој привреде у општини Рача и региону и побољшање квалитета живота становника општине.

2. МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

Туристичка делатност је једна од најдинамичнијих привредних грана са вишеструким утицајима на унапређење локалне економије. Локална самоуправа треба да тежи успостављању одрживог развоја туризма кроз организацију, планирање, партнерство приватног и јавног сектора и адекватан маркетинг. Да би се то постигло, неопходно је развити стратегију и унапред утврдити методологију за њену израду којом би се дефинисали ресурси неопходни за постизање жељених развојних циљева и њихово постављање у шири регионални, национални и међународни контекст.

Важно је истаћи да не постоји једна, општеприхваћена методологија стратешког планирања. За израду овог документа коришћена су слична искуства из градова у Србији који су већ дефинисали своју стратегију туристичког развоја. У основи методолошког приступа изради овог документа стоји приступ од шире слике тренутног стања од које се, прикупљањем потребних података и њихову анализу долази до конкретних пројеката који треба да доведу до раста и развоја туризма општине Рача.

Поред методологије за израду научних студија, коришћени су релевантни методолошки поступци. Обзиром на потребу смештања туристичких ресурса општине Рача у шири контекст, урађена је компаративна анализа са сличним општинама из окружења. Анализом снага и слабости (SWOT) анализа, идентификоване су предности и могућности општине Рача, као и њене слабости и претње остварењу дефинисаних циљева.

При анализи конкурентности коришћен је метод експертске синтезе и анализе која је базирана на секундарним изворима информација и посебним експертским изворима информација, појединачним и групним консултацијама и јавним скуповима на којима је расправљано о стратегији развоја туризма.

Приликом дефинисања стратешког маркетинг плана коришћена су експлораторна истраживања која су омогућила генерисање базичних информација у циљу бољег упознавања значаја и суштине проблема профилисања маркетинг активности. Дефинисање будућих праваца развоја туризма унапређење конкурентске позиције општине Рача засновано је на примени дескриптивних истраживања. У идентификовању постојеће тржишне позиције општине Рача коришћено је теренско истраживање уз доминантно коришћење метода испитивања, а кључна је била примена метода фокус група сачињених од представника различитих интересних група. Овако прикупљене информације биле основ за избор основа за позиционирање општине Рача као туристичке дестинације.

У процесу израде модела раста коришћене су првенствено методе квантитативне анализе из секундарних извора. Анализом тренда су утврђени базични модели раста одређених облика туризма који су у спрези са осталим факторима дали прецизније правце кретања туризма. Квалитативна анализа је коришћена у ситуацијама када су анализирани фактори били у недовољној мери истражени.

Поред тога у истраживању, формулисању и презентовану резултата коришћене су историјска метода, метода анализе, синтезе, дескрипције, конкретизације и специјализације.

2.1. Процес стратешког планирања развоја туризма општине Рача

Стратешко планирање је систематски процес утврђивања рационалних потреба, изграђивања веза и сагласности о приоритетима међу кључним интересним странама, уз комбиновање дугорочне перспективе (визије, мисије и циљева) и краткорочних мера (пројекти који се могу спровести у унапред дефинисаном року, најчешће у периоду до 5 година).

Стратегија развоја туризма општине Рача има за циљ модернизацију и развој туристичке понуде општине, квалитетније позиционирање града на домаћем и међународном тржишту кроз систем одговорног планирања и развијања, као и кроз саму реализацију иновативних програма изграђених на сопственим предностима, потенцијалима и изазовима глобалне конкуренције.

Процес се темељи:

- Систему методичности и инклузије, уз јасну поделу улога битних актера који на нивоу локалне заједнице, свако у свом домену, делују у сектору туризма;
- Стручној подршци, за поштовање, не само методолошког и општег процеса стратешког планирања већ суштински, за израду кључних туристичких производа, маркетинг плана, анализе конкурентности, модела раста и конкретних акција за унапређење и развој туризма у општини Рача;
- Националним и локалним стратешким документима: Стратегији развоја туризма Републике Србије (2006), Стратегији развоја малих и средњих предузећа и предузетништва (2009-2013);
- Прикупљању и анализи података, укључујући процену стања досадашњег развоја туризма општине Рача;
- Дефинисању кључних области које је неопходно унапредити у циљу даљег развоја туризма (изведених на основу процене стања и закључака у вези са проблемима са којима се суочава сектор туризма)
- Коришћењу алата за утврђивање кључних предности, слабости, шанси и претњи (SWOT анализа) развоја туризма на чијим се резултатима базирају даље предложене мере акције;
- Дефинисању стратешке визије, циљева и програма развоја туризма;
- Изради акционог плана програма и пројеката за унапређење кључних области, тј. јачање институционалног оквира, интер-секторске повезаности и туристичких

садржаја, уз јасне мере и активности које ће се реализовати како би се достигла визија општине на пољу тржишне позиције и имиџа, типа и броја циљних група – посетилаца, а тиме и јачање економске виталности општине.

2.2. Прикупљање и анализа података

Општа процена стања досадашњег развоја туризма општине Рача садржи све најбитније статистичке податке о локалној заједници, укључујући преглед географских, демографских и климатских карактеристика, културно-историјског наслеђа, саобраћаја, комуникација и привредних карактеристика. Ове информације омогућавају, да се направи пресек постојећег стања и степена развоја туризма општине Рача.

2.3. Анкета / Мишљење привредног сектора

Од велике је важности да у процес стратешког планирања буду укључени сви актери који делују у туризму. Да би се испитале њихове потребе и њихово мишљење о томе шта је све неопходно променити, унапредити и на који начин би се побољшали услови за даљи развој туризма града, спроведена је анкета међу кључним актерима у области туризма.

Кључни актери из области туризма су прави извор информација и најбољи извор за предлагање мера које треба предвидети стратешким планом, јер су они најбољи познаваоци тренутног стања у овој области. У сврху израде овог документа, анкетирани су представници туристичких делатности, као и посетиоци – туристи.

Пошто се стратешки план ради у ван сезонском периоду, број анкетираних туриста није био довољан узорак на основу кога би могао да се донесе закључак. Због тога је процена стања развоја туризма урађена на основу мишљења представника туристичких делатности. Анализа мишљења привредног сектора представљена је у Анексу 1.

3. ОПШТА ПРОЦЕНА СТАЊА ДОСАДАШЊЕГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

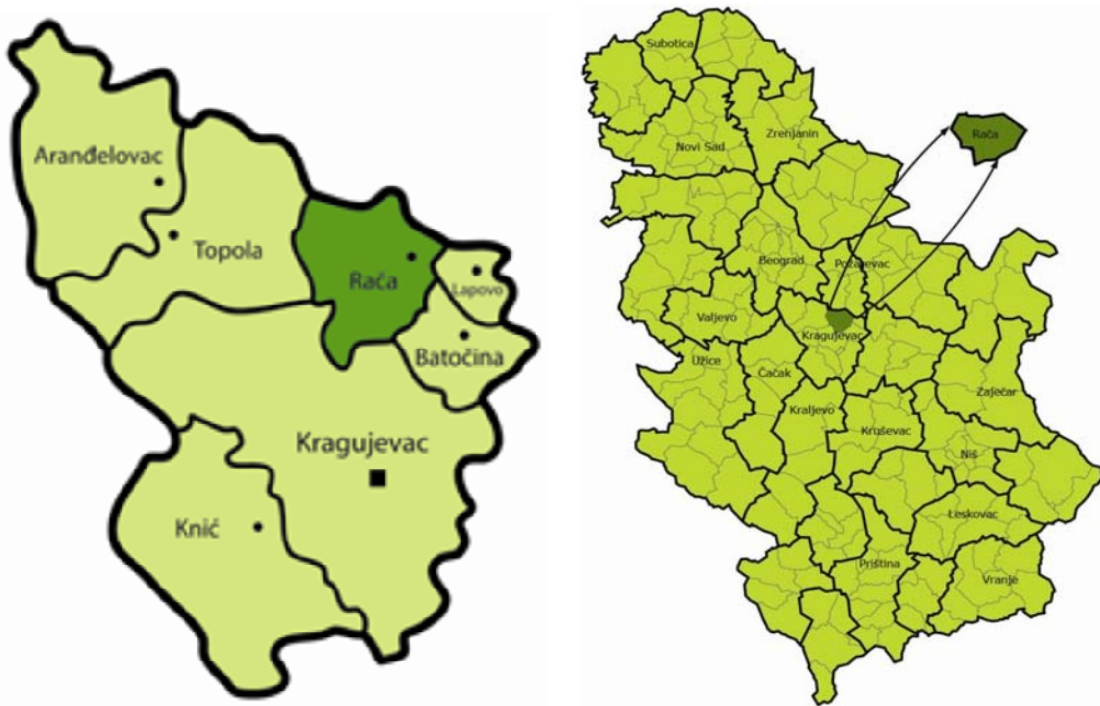
За општу процену стања досадашњег развоја туризма као извори статистичких и описних података коришћени су: Републички завод за статистику, Републички хидрометеоролошки завод Србије, ЈП Пuteви Србије, Службени гласник општине Рача, Стратегија одрживог развоја општине Рача, Просторни план општине Рача, Национална служба за запошљавање, Републички геодетски завод, Ветеринарска станица у Рачи, Локална самоуправа општине Рача, Туристичка Организација Општине Рача, Културни центар „Рadoје Домановић“, Угоститељски објекти на територији општине Рача, Ловачко удружење „Градиште“..

3.1. ОПШТЕ И ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ РАЧА

Општина Рача налази се у централном делу Србије и припада Шумадијском округу. Смештена је у источном делу Шумадије и захвата сливно подручје средњег и једног дела горњег тока Раче. Северозападним делом своје територије залази у долину тока реке Јасенице.

Положај општине Рача дефинисан је координатама између 44°06'10" (најјужнија тачка на Собовици у атару села Војиновца) и 44°17'10" (најсевернија тачка у Горњем пољу у селу Сепцима) северне географске ширине и 20°49'00" (најзападнија тачка западно од коте 205 м у селу Саранову) и 21°03'30" (најисточнија тачка у долини Раче, која је истовремено и најнижа тачка општине) географске дужине.

Општина Рача се граничи на северу са општином Смедеревском Паланком, на североистоку са општином Великом Планом, на истоку са општином Лаповом, на југоистоку са општином Баточином, на југу са градом Крагујевцем и на западу са општином Топола.

Слика 1. Положај општине Рача у Шумадијском округу (лево) и у Србији (десно)

Општина Рача једна је од седам општина Шумадијског округа (слика 1). Њеној територији припада крајњи северни део Шумадијског округа који пружа разне природне и привредне могућности. Алувијалне равни Раче и Јасенице погодне су за ратарску, ливадско сточарску и повртарску производњу, а неогено побрђе погодно је за ратарство, воћарство, виноградарство и испашу стоке.

Северна граница према општини Смедеревска Паланка пресеца једним делом долину топка реке Јасенице, а другим се пружа ниским побрђем. Ову границу сече регионални пут Рача – Смедеревска Паланка. Од Велике Плане одвојена је већим делом Доловског потока. Источна и југоисточна граница рачанске општине према општинама Лапову и Баточини повучена је од југа према северу ниским и претежно заравњеним развођем између Раче и Лепенице и мањим делом реком Рачом. На овом делу општина Рача је највише отворена према долини Велике Мораве.

Јужна граница према граду Крагујевцу води од реке Раче развођем између њене десне притоке Крчмаре, а затим ниским развођем између ове реке и Лепенице. Према Тополи, границу од југа према северу чини прво брежуљкасто ниско развође између Раче и Јасенице, а потом граница пресеца долину Јасенице и прелази на њену леву страну додирујући пут Наталници – Смедеревска Паланка.

Дужина рачанске границе износи око 80 km. Најдужа је граница према граду Крагујевцу и износи око 20 km, а најкраћа према општини Лапово и износи око 8 km.

Према подацима из 2004. године општина Рача заузима површину од 216 km², што је само 9,04% укупне површине Шумадијског округа (2.386,71 km²) и тако заузима пето место у округу, испред општина Баточина и Лапово.

На територији општине Рача, поред варошице Рача, налази се и 19 сеоских насеља, а формирано је 16 месних заједница и 4 месне канцеларије. Општина Рача обухвата следећа села: Велико Крчмаре, Мало Крчмаре, Војиновац, Поповић, Миравецац, Вучић, Сипић, Трска, Сараново, Сепци, Бошњане, Доња Рача, Адровац и варошица Рача, а атари насеља Доње Јарушице, Борци, Ђурђево и Вишевац су смештени са обе стране реке Рача.

3.2. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ

3.2.1. Тектонски склоп и геоморфолошке карактеристике

На територији општине Рача апсолутно доминира радијална тектоника. За њену морфоструктуру од значаја је регионални продужени покривени голобочки расед меридијанског правца који се од Смедеревске Паланке наставља према југу преко северног дела територије општине Рача западно од варошице Рача и између Вучића и Сипића се сустиче са покривеним раседом правца СЗ-ЈИ који означава границу распрострања различитих геолошких формација – прекамбријских и миоценских слојева. Североисточни део рачанске општине представљен је хорстом Карауле који је ограничен са обе стране раседима. Раседања на овом терену одиграла су се по завршетку панона, пошто се море повукло из ове области. Долином Раче изражен је расед, правца СИ-ЈЗ, који допире до кристалина у селу Миравевцу где се на укрштању са дислокацијом ССЗ-ЈИ појављују минерални извори.

У делу “кристаластог комплекса Ђурђево” налази се разломна зона Крчмари – река Рача меридијанског пружања, тако да је контролише један део речних токова Раче и Крчмаре. У свом јужном делу представља границу творевина првог и трећег структурног спрата и непосредно утиче на положај неогена према кристаластим шкриљцима. Према југу је разломна зона маскирана сарматским и тортонским седиментима, а на северу преко Саранова пресечена је раседном зоном Јасеница – Трнава.

Дуж реке Јасенице, на крајњем северозападном делу рачанске општине, пружа се доњојасенички расед, правца ЈЈЗ-ССИ, који је и данас активан.

Покривени расед регионалног значаја, правца СЗ-ЈИ, изражен је и у југоисточном и јужном делу рачанског подручја и једним делом је означен контактом прекамбријских творевинама и миоценским слојевима. Ови бројни раседи на релативно малом простору битно су утицали на морфолошку структуру рељефа општине Рача. Међутим, овај у основи тектонски рељеф, дејством спољашњих сила у каснијем периоду је измењен и створени су млађи облици рељефа.

У целини заступљен је рељеф живе пластике, изграђен тектонским и флувијално-денудационим процесима. Најкарактеристичнији облик рељефа је долина реке Раче и њених притока. Територији рачанске општине припада претежно средишњи део долине реке Раче и њених притока. Она је једним делом, од села Јарушице до Малог Вишевца, поред лактастог скретања представљена клисурастом долином епигенетски усеченом у кристалним шкриљцима, а други део је плитка и проширена долина са израженом равни која је код варошице Рача широка 800-900 m. Иначе, највећим делом тока реке Рача има рововско корито и сталан водени ток. Долинске стране су благо нагнуте и на њима ерозија престаје, па је количина наносног материјала мала. Због тога вертикална ерозија има превагу – она ствара рововско корито као израз усаглашавања са доњом ерозионом базом. И доњи део Крчмаре, десне притоке Раче, представљен је клисурастом долином (Клокина јаруга) са епигенетским обележјима.

Карактеристике рељефа су изузетно повољне за пољопривредну производњу, посебно из перспективе органску производњу, која може посебно место да заузме када је у питању рурална средина и развој сеоског туризма.

На обема долинским странама реке Раче и даље ка северу до реке Јасенице развијена је зараван састављена од језерских наслага. Ова зараван висине око 230 m изражена је северно од Доње Раче, као и јужном делу Бошњана на висини око 220 m. Даље према северу, ка Караули, зараван достиже висину око 280 m.

Усецањем Велике Мораве упоредо су се усецале и њене притоке. Због тога су се одржале речне терасе. Највиша је изражена северно од реке Раче у језерским наслагама на висини од 206 m, а испод ње се одржала тераса на десној страни Раче, према селу Доња Рача на висини од 40 m. Рељеф северозападног дела територије рачанске општине чини долина реке Јасенице, представљена широким алувијалном равни, просечне висине око 130 m.

Ниско побрђе 200 до 350 m рачанске општине, као крајњи издаци Рудника, умногоме данас карактеришу нискеи необично благе косе и косице међу којима су плитке и широке долине текућих вода и суве јаруге. Отуда овај крај посматран са Виска на Голубици даје у целини утисак благо заталасане равнице.

Хипсометријски подаци рељефа указују да 45,8% чине низије (99 km²), а брдски рељеф 54,2% (117 km²) територије рачанске општине. Низија се протеже дуж реке Раче и Јасенице и њених притока, а брдски рељеф је представљен огранцима Рудника.

Три четвртине општине Рача има нагиб од 15°, од чега на нагиб од 5° долази око 70 km². Када анализирамо експозицију рељефа може се закључити да присојне експозиције обухватају око 35%, а осојне око 65% површине општине.

Оно што је важно издвојити као закључак је да оваква конфигурација терена, уз присуство осталих фактора, омогућава гајење разноврсних пољопривредних биљних култура.

3.2.2. Планине

Главне црте морфолошке структуре рељефа рачанске општине чини саставни део рељефа ниске Шумадије представљен типичним шумадијским валовито брежуљкастим тереном. У средишњем делу територије рачанске општине уздиже се брдо Голубица са врхом Висак, састављено од кристалних шкриљаца, висине 396 m. То је уједно и највиша тачка на територији општине Рача. Нешто ниже врхове имају побрђа: Буковац (362 m) и Сугреб (340 m) у селу Борцима, Виногради (332 m) у Доњим Јарушицама и Кошућа (326 m) у Војиновцу. Најнижа тачка се налази на у североисточном граничном делу општине у алувијалној равни реке Раче, на апсолутној надморској висини од 112 m.

3.2.3. Земљиште

Састав земљишта је један од веома значајних услова за гајење разних пољопривредних култура, травну и шумску вегетацију. Од њега зависи и степен ерозије тла, појава урвина, упијање и испаравање влаге.

Гајњача представља стадијум када су смонице изгубиле знатан део својих морфолошких и физичко-хемијских особина. То је секундарни тип земљишта јер је настала од смонице уништавањем шума. Захвата највећи део општине Рача око 18.012 ha или 83,4% територије и распрострањена је на вишим теренима где се излучује више атмосферског талога.

Смоница је заступљена на нижим теренима рачанске општине и то готово непосредно изнад алувијалне равни на заравнима и благим косама у селима Вучићу и Трски, као и на нешто вишем терену на површи Собојице у Великим Крчмарима и Војиновцу. Овај тип земљишта заузима малу површину општине.

Алувијална земљишта распрострањена су на долињским равнима река Јасенице и Раче и њених притока. Алувијална тла су плоднија земљишта са повољним водним особинама. Најчешће су под ливадама и на њима се обично гаји поврће, шећерна репа и кукуруз.

Јако кисела земљишта су заступљена са 450 ha на територији општине, а на 4.160 ha су средње кисела, што ће рећи да око 4.600 ha обрадивог земљишта захтева предузимање мера неутралисања сувишног ацидитета.

3.2.4. Шуме

Шуме су крчене где год је земљиште могло да се користи за обраду. У прошлости су биле главни покривач овог подручја о чему сведоче бројни путописци који су се у турско доба кретали кроз Шумадију, пишући о густим углавном храстовим шумама. Данашњи пејзаж је обликован у првим деценијама 19. века, у коме шуму чини мешовита шумска вегетација:

хрест, буква, липа, цер, јела, граб. Лишћари су претежно заступљени багремом, а од четинара најчешћи су црни и бели бор, смрча, јела, ариш. Шуме изданског порекла су незнатно заступљене.

3.2.5. Заштићена природна добра од значаја

На територији општине Рача налази се заштићено подручје **меморијални природни споменик „Градиште“** у КО Вишевац које заузима површину од 39 ha 82 a 20 m². Заштићено подручје налази се под мешовитом састојином липе, граба и појединачних стабала хреста китњака са културом граба на појединим местима и приземном флором *Ruscus aculeatus*-а на читавој површини састојине.

У границама ППО Рача, 1991. године евидентиран је и **локалитет „Алија“**, просторно меморијални комплекс шума, заштићен Општинском одлуком од 25.04.1980. године, којом су дефинисане границе комплекса и намена за рекреативне, туристичке и излетничке активности, а дат је предлог да се ставе под заштиту стара стабла хрестова лужњака и границе (*Quercus robur* и *Quercus frainetto*) у атарима насеља Миравевац, Борци, Мало Крчмаре, Сараново и Рача, као и Миравевац са изворима минералне воде.

Такође, предложено је да се заштите и стара стабла хрестова лужњака и границе (*Quercus robur* и *Quercus frainetto*) у атарима насеља Миравевац, Бораца, М.Крчмара, Саранова и Раче, затим стара стабла хреста у Сепцима код Цркве Брвнаре и у Вишевцу код куће Стојановића, јасен у улици Немањиној и стабло ораха у Вучићу код Дома културе.

3.2.6. Руде

У економске сврхе на подручју ове општине експлоатишу се карбонатне површинске стене. Највећи каменоломи су у Борцима и Ђурђеви. У Ђурђеви се налазе три мајдана у којима се искоришћава кречњак који се употребљава за печење креча. У Вучићу, Сипићу, Саранову и Сепцима је установљена појава кварцног песка. У селу Борцима установљена је појава руде гвожђа, а између Миравеваца и Вучића неогени жути песак. На месту Зелене стене, југоисточно од села Бошњана, постоји запуштени рудник лигнита. У кристалним шкриљцима у ширем подручју Раче налазе се мања сочива и веће масе мермера, као и компактне степе, беле или сиве боје, изграђене претежно од кварца.

3.2.7. Хидрографске карактеристике

На подручју општине Рача протичу две реке: Рача и Јасеница. Рача је главни водоток области и њен средишњи и део горњег тока припада овој општини. Јасеница протиче кроз крајњи сверозападни део територије општине.

Рача извире југозападно од територије ове општине испод брда Светиње (459 m) у селу Чумићу на 410 m надморске висине, а улива се у Велику Мораву источно од Марковца код свилајначког моста на 96 m надморске висине. Укупан пад Раче је 314 m, а просечни пад 6,8%. Од изворишта Рача тече према истоку и Горње Јарушице, одакле креће према североистоку и северу где улази на рачанску територију код Доње Јарушице. Овај правац задржава до села Ђурђева где прави лакат и скреће према истоку до Вишевца, а потом тече према југоистоку до варошице Раче, одакле углавном има источни правац све до напуштања рачанске територије код села Доња Рача. Код уласка на рачанску територију у насељу Доње Јарушице ток Раче је на око 200 m надморске висине, а код Доње Раче при изласку, речно корито је на око 112 m надморске висине. Према томе, на дужини од око 30 km пад реке Раче је око 88 m. Међутим, стварни падови се крећу између 0,5 и 1 m на километар дужине. Од варошице Рача она има карактер праве равничарске реке, са изразито вијугавим током, плитким коритом и много растиња.

Река Рача, која је добила име по варошици Рача, спада у ред дужих река у Шумадији. Била је највећа лева притока Лепенице све до 1891. године када је за време великих поводања Лепеница променила своје корито, односно један његов део одсекла, а други створила. Тада је Рача продужила свој ток старим коритом Лепенице и постала лева притока Велике Мораве са ушћем код Новог Села и укупном дужином тока од 49 km. Међутим, регулацијом њеног корита за време изградње аутопута Београд – Ниш, скраћен је ток од Марковца до ушћа у Велику Мораву за 8 km, а продужен је новим коритом за 5km, па садашња укупна дужина тока износи око 198 km, а густину речне мреже у сливу 649 m/km².

За Рачу се може рећи да је то река са екстремним режимом (неуравнотеженим водостајем). Припада повременим водотоцима зато што за време сушних година пресушује у току лета због недовољних падавина, повећаног испаравања и слабе издашности извора, а повремено због обилних падавина, углавном с јесени и пролећа, нагло набуја и плави алувијалну раван углавном низводно од варошице Раче. Низводно од села Вишевца корито реке је плитко до 2 m. Од 1981. године почела је регулација корито и подизање одбрамбеног насипа на најугроженијем делу од села Адровца до Доње Раче у дужини око 5,5 km са изградњом моста код варошице Раче.

Због истакнутог стварног кретања водостаја Раче и честих појава екстремних вода, она је на свом току од села Вишевца равничарска водоплавна река. На њен режим и сам ток веома утичу бујичне притоке. Због свега тога она чини огромне штете пољопривредном земљишту, које је потенцијално високе продуктивности. Ове штете се изражавају не само плављењем пољопривредних површина него и одношењем продуктивног земљишта и засипањем стерилним наносом.

У последњих неколико година Рача се чешће изливала. Она је 7. јуна 1976. године нанела велику штету пољопривредним усевама на површини од 1.200 ha и погону крагујевачког „Агросервиса“ у Рачи. Затим, 15. фебруара 1977. године низводно од варошице Раче. У 1978. години, услед обилних падавина, Рача се излила 29. маја и 22. јуна и поплавила

преко 2.000 ha ораничних површина под усевима у селима Доњим Јарушицама, Борцима, Ђурђеви, Вишеви, Поповићу и Доњој Рачи. Са многих њива однет је и горњи слој земље, због чега су неке постале необрадиве. Једна од највећих поплава Раче била је и 19/20. марта 1981. године када је под водом било стотину кућа и неколико стотина хектара плодних ораница у Борцима, Ђурђеви, Вишеви, Поповићу и Доњој Рачи. У 1996. години Рача се излила 12/13. маја и поплавила преко 1.000 ha плодних ораница у Доњим Јарушицама, Борцима, Ђурђеви, Поповићу, Миравеви и Доњој Рачи. Ове поплаве оставиле су праву пустош у приобаљу Раче.

Имајући у виду овакав неуравнотежен водостај у зависности од климатских прилика, неопходно је предузети одговарајуће мере са циљем спречавања поплава. Једно од могућих решења биле би мање акумулације које би се користиле за наводњавање плодних земљишта, риболов, рекреацију и комуналне потребе.

Јасеница је најдужа притока Велике Мораве. Извире на североисточној падини планине Рудник, на месту званом Теферичкоје је у турско доба било излетиште Рудничана. Од извора тече ка северозападу, где се у њу код насеља Рудник улива Златарица, а одатле тече североисточно. Након ушћа Јарменовачке реке у њу у селу Јарменовци, мења правац и тече ка истоку. Код Страгара се у њу улива друга рудничка река, Сребреница. Улива се у Велику Мораву 1,5 km источно од села Великог Орашја на надморској висини од 87 m. Дужина тока 79 km, а слив јој захвата 1345 km² централне Шумадије. Са просечним протицајем од око 4,7 m³/sec, Јасеница је водом најбогатија река у Шумадији. Најзначајнија лева притока је Кубршница. Поседује воду током целе године и припада сталним водотоцима са амплитудом екстерног водотока од 310 – 350 cm.

На територији општине Рача, у атару села Трска, налази се вештачки исушено урвинско језеро тзв. Бара.

У општини Рача јављају се **минерални извори**, који припадају лепеничкој термалној зони Шумадијске балнеотермалне регије. Прва минерална вода која је детаљније хемијски анализирана још 1895. године била је хладна сулфатна мангановитогвожђевица вода „Репата бара“ у селу Миравеви. По количини сувог остатка ова вода се сматра најјачом од свих српских минералних вода анализираних у другој половини 19. века.

У изворишном делу Миравевачког потока у селу Миравеви су минерални извори Кисела вода (Репата бара) и Саставци. Миравевачки термални извори лоцирани су на левој обали потока, Кисела вода на удаљености око 6 m од његовог тока на 225 m, а у близини Миравевачког потока лоциран је други извор Саставци на 210 m надморске висине. Сви извори минералне воде су мање скупине водоиздашности. Са терапеутског гледишта припадају хладним лековитим водама са великом терапијском вредношћу и широким индикацијама.

3.3. КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Подручје општине Рача карактерише умерено континентална клима са изражена четири годишња доба. Зиме су релативно хладне, јесени су незнатно топлије од пролећа и умерено топла лета. Овакве температурне прилике су посебна одлика регионалног низијског климата који омогућава гајење свих важнијих ратарских и повртарских култура, као и великог броја воћарских култура. Регионалне карактеристике поднебља на територији рачанске општине у целини показују упоредна осматрања оближњих метеоролошких станица у Крагујевцу и Смедеревској Паланци јер општина Рача нема своју метеоролошку станицу. Крагујевачка метеоролошка станица налази се око 11 km ваздушном линијом, јужно од општинске границе на 190 m надморске висине, а метеоролошка станица у Смедеревској Паланци удаљена је око 9 km северно од границе рачанске општине и лежи на надморској око 109 m.

Температурне прилике – Средње месечне температуре ваздуха на основу мерења од 1981. до 2010. године, приказане су у табели 1.

Табела 1. Средња месечна температура ваздуха за период 1981-2010. године

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	0,9	2,3	6,6	11,7	16,7	20,0	21,9	21,5	16,9	11,9	6,4	2,1	11,6
С.Паланка	0,7	2,1	6,5	11,8	17,0	20,1	22,0	21,6	16,8	11,7	6,2	1,9	11,5

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

Изнети табеларни подаци показују да су месечне температуре ваздуха најниже у јануару, а највише у јулу. Крагујевац је имао највишу средњу максималну температуру у јулу и августу (28,7 и 28,8°C), а у Смедеревској Паланци су измерене идентичне средње максималне температуре. Насупрот овим, средње минималне температуре су нешто ниже у Смедеревској Паланци 4,7°C, а у Крагујевцу 5,2°C. Ове температуре указују на поступност температурног тока, што је између осталог, веома важно за пољопривреду.

Појава мразева у већини случајева нема изразито негативно дејство на развој многих биљних култура, мада се у неким месецима вегетационе периоде јављају и дани са температуром испод тачке смрзавања. Просечан број „мразних дана“ у Крагујевцу и Смедеревској Паланци приказан је у табели 2.

Табела 2. Средњи број мразних дана за период 1981-2010. године

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	20	17	10	2	0	0	0	0	0	2	8	17	76
С.Паланка	22	18	11	2	0	0	0	0	0	3	10	18	83

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

За пољопривреднике је веома важна чињеница да готово цела јесен може бити без мраза што је повољно за сазревање касног поврћа и обављања сетвених радова. Односно, може се рећи да нема никаквих значајнијих температурних ограничења за гајење свих важнијих ратарских и повртарских култура, као и највећег броја воћарских култура.

Релативна влажност ваздуха је важан климатски елемент, који представља степен zasiћености ваздуха воденом паром. Највеће вредности су у зимском периоду (децембар – јануар), а најмање у току лета (јул – август). Ваздух је сув и у септембру, што је повољно за сазревање плодова који стижу у јесењим месецима. Средња годишња вредност релативне влажности ваздуха је идентична за град Крагујевац и општину Смедервска Паланка и износи 72% (Табела 3).

Табела 3. Средње вредности релативне влажности ваздуха (%) за период 1981-2010.

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	79	75	69	67	68	68	65	67	72	75	77	81	72
С.Паланка	81	75	68	66	67	68	66	66	72	75	78	82	72

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

Од великог значаја је и познавање облачности, јер она ублажава дневна колебања температуре ваздуха и тла спречавајући инсолацију и земљину радијацију. Уколико је већа облачност утолико је мање температурно колебање како у току дана тако и у току године. Највећа облачност је у јануару, фебруару и децембру, а најмања у августу. Овакав ток облачности у директној је вези са годишњим током релативне влажности ваздуха. Средњи број облачних дана за период од 1981. до 2010. године је нешто мањи у Крагујевцу и износи 104, док је у Смедервској Паланци 113 (Табела 4).

Табела 4. Средњи број облачних дана за период 1981-2010. године

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	15	12	10	8	7	5	4	3	6	7	11	15	104
С.Паланка	16	12	11	9	7	6	4	4	7	8	12	17	113

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

Број ведрих дана је најмањи у јануару, а највећи у августу (Табела 5), што се поклапа и са бројем облачних дана. Годишњи број облачних дана је у обрнутом односу према годишњем току ведрих дана.

Табела 5. Средњи број ведрих дана за период 1981-2010. године

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	3	4	4	4	4	5	9	11	7	7	4	3	65
С.Паланка	2	4	4	4	3	5	10	11	7	6	4	3	63

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

Дужина трајања сунчевог сјаја је важан климатски елемент, који је од значаја за температуру тла и ваздуха, за вегетацију и здравствено и психолошко стање људи. Број часова или дужина стварног трајања сунчевог сјаја приказан је у Табели 6.

Табела 6. Средњи месечни број часова инсолације за период 1981-2010. године

Станица	Јан	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	71,9	94,8	144,5	180,4	234,5	257,4	293,5	275,7	200,8	152,1	93,9	63,7	2062,9
С.Паланка	78,1	107,6	156,3	188,8	242,4	263,9	299,1	281,8	208,7	166,1	104,8	70,2	2167,8

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

Према изнетим табеларним подацима се види да је највећи број часова сунчевог сјаја у јулу месецу, иако је месец август најведрији месец.

За развој биљног света и живот људи од особитог је значаја количина падавина и њена расподела према месецима. Табеларним прегледом изнете су средње месечне и средња годишња сума падавина за метеоролошке станице Крагујевац и Смедеревску Паланку (Табела 7).

Табела 7. Средње месечнеи средња годишња висина падавина у мм за период 1981-2010.

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	37,9	37,0	42,3	53,9	58,7	76,4	57,7	58,6	51,6	48,9	49,5	45,8	618,5
С.Паланка	42,4	39,2	43,6	50,1	54,3	78,7	60,5	58,9	56,4	51,2	50,0	51,8	637,2

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

Из табеларних података се види да у обе станице највише падавина падне у јуну и августу, а најмање у јануару и фебруару. Свакако, највише падавина се излучи током маја, јуна и августа, тј. онда када је биљном свету најпотребније.

Најкишовитије годишње доба је лето, док је јесен са најмањом висином падавина.

Повезан са овим је и број дана са падавинама $\geq 0.1 \text{ mm}$ (Табела 8).

Табела 8. Просечан број кишних дана са висином падавина ≥ 0.1 мм за период 1981-2010.

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	12	12	11	12	13	12	9	8	9	10	11	13	132
С.Паланка	13	12	12	13	13	13	10	8	10	10	12	15	139

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

Највећи број дана са висином падавина ≥ 0.1 mm је у мају и за Крагујевац и Смедервску Паланку, а најмањи у августу. Овакво стање веома погодује вегетацији и сазревању појединих плодова биљака у рачанском подручју.

Поред кише за пољопривреду је такође важан и снег, град, слана и магла. Снег штити усеве од мразева у хладном зимском периоду, а постепено отапање снега је такође јако битно за њихово функционисање. Дан са снежним покривачем сматра се онда када се на земљиној површини налази слој снега дебљине $\geq 1,0$ cm. Дани са снежним покриачем су од новембра до марта у обе метеоролошке станице и Крагујевцу и у Смедервској Паланци.

Табела 9. Просечан број дана са снежним покривачем за период 1981-2010. године

Станица	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.	Год.
Крагујевац	12	10	4	0	0	0	0	0	0	0	3	10	38
С.Паланка	13	10	4	0	0	0	0	0	0	0	3	10	41

Извор: Републички хидрометеоролошки завод Србије

3.4. КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ ОПШТИНЕ РАЧА

Култура представља социјални идентитет народа, сведочи о његовој историји и степену развоја. Појам „културна баштина“ и „културни туризам“ се односе на туристички производ заснован на наслеђу и култури. Културна баштина је веома снажан агенс туризма. Данас су основни мотиви туристичких кретања културни и због тога културно-историјске споменике и културну баштину уопште не треба посматрати само као део историјског наслеђа, већ их треба валоризовати и укључити у савремене токове туризма.

Бројни елементи културе Србије, као што су материјална и духовна култура, институције и манифестације, представљају значајан потенцијал за развој домаће културно-туристичке привреде. Међутим, Србија још увек нема развијен културни туризам јер ресурси културе нису претворени у осмишљене културно-туристичке производе и још увек чине само потенцијале на којима је могуће развијати културни туризам као значајни сегмент културе. Постоје одређене добре иницијативе и пројекти културног туризма, али они су још увек на нивоу појединачног, без континуираног маркетинга и синергије свих релевантних актера. У даљем тексту биће представљен културно-туристички потенцијал

Општине Рачашто представља почетну фазу у развоју овог облика туризма на овом, локалном нивоу. У том смислу, у даљем тексту следи преглед најзначајнијих културних добара на територији Општине Рача (табела 10).

Табела 10. Културна добра - преглед

1. Црква брвнара у Рачи	➤ /Доња Рача/ - локалитет Чибински вир
2. Капела брвнара у Сепцима	➤ /Доња Рача/ - локалитет Трнавице
3. Зграда звана „Турски конак“ у Рачи	➤ /Доња Рача/ - локалитет Златарић
4. Кућа Павла Цукића у Великом Крчмару	➤ /Доње Јарушице/ - локалитет Маџарско гробље
5. Објекат „Карађорђево“ у Рачи	➤ /Ђурђево/ - локалитет Гај
6. Археолошки локалитети:	➤ /Ђурђево/ - локалитет Ђурђевачка главица
➤ /Адровац/ - локалитет Гај	➤ /Ђурђево/ - локалитет Ђуртовија
➤ /Адровац/ - локалитет Поље	➤ /Мало Крчмаре/ - локалитет Глоговик
➤ /Борци/ - локалитет Гај	➤ /Мало Крчмаре/ - локалитет Цидовско гробље
➤ /Борци/ - локалитет Дреновача	➤ /Мирашевац/ - локалитет Поље
➤ /Борци/ - локалитет Долови	➤ /Мирашевац/ - локалитет Царине
➤ /Борци/ - локалитет Маџарско гробље	➤ /Поповић/ - локалитет Чот
➤ /Борци/ - локалитет Ртови	➤ /Поповић/ - локалитет Радовић
➤ /Борци/ - локалитет Црквина	➤ /Поповић/ - локалитет Смрдан
➤ /Бошњане/ - локалитет Селиште	➤ /Поповић/ - локалитет Смрдаљски поток
➤ /Бошњане/ - локалитет Тодоровица	➤ /Рача/ - локалитет Рача
➤ /Бошњане/ - локалитет Црквина	➤ /Сараново/ - локалитет Граца
➤ /Велико Крчмаре/ - локалитет Коларница	➤ /Сараново/ - локалитет Дубочар
➤ /Велико Крчмаре/ - локалитет Мучибаба	➤ /Сараново/ - локалитет Цидовско гробље
➤ /Велико Крчмаре/ - локалитет Собовица	➤ /Сараново/ - локалитет Хумка
➤ /Велико Крчмаре/ - локалитет Цидовско гробље	➤ /Сепци/ - локалитет Поље
➤ /Вишевац/ - локалитет Вишевчић	➤ /Сепци/ - локалитет Турско поље
➤ /Вишевац/ - локалитет Градиште	➤ /Сипић/ - локалитет Вулевац
➤ /Вишевац/ - локалитет Ладан поток	➤ /Сипић/ - локалитет Коњче
➤ /Вишевац/ - локалитет Селиште	➤ /Сипић/ - локалитет Медна
➤ /Вучић/ - локалитет Гај	➤ /Трска/ - локалитет Дрењар
➤ /Вучић/ - локалитет Ивова бара	➤ /Трска/ - локалитет Какањевац
➤ /Вучић/ - локалитет Јасенице	➤ /Трска/ - локалитет Цидовско гробље
➤ /Вучић/ - локалитет Крст	7. Објекти народног градитељства:
➤ /Доња Рача/ - локалитет Доловски поток	➤ Кућа Љубодрага Ранковића у Борцима
➤ /Доња Рача/ - Локалитет Дубочић	➤ Кућа Милосава Милошевића у Борцима

➤ Кућа Миодрага Станковића у Борцима	➤ Кућа Надежде Лугавац у Поповићу
➤ Кућа Радмила Матијашевића у Борцима	➤ Кућа Танасија Петровића у Поповићу
➤ Кућа Радована Обрадовића у Борцима	➤ Кућа Лепосаве Стојановић у Поповићу
➤ Кућа Рајка Милановића у Борцима	➤ Кућа Радомира Радосављевића у Сипићу
➤ Кућа Љубише Марковића у Борцима	➤ Кућа Живослава Стојковића у Сипићу
➤ Кућа Добривоја Ненадића у Бошњанама	➤ Кућа Круне Радовановић у Сипићу
➤ Кућа Жикице Миливојевића у Бошњанама	➤ Кућа Томислава Милутиновића у Трски
➤ Кућа Марисава Обрадовића у Великом Крчмару	8. Сакрални облици:
➤ Кућа Живка Срећковића у Великом Крчмару	➤ Црква св. Петра и Павла у Рачи
➤ Кућа Радомира Васиљковића у Великом Крчмару	➤ Црква св. Кузана и Дамјана у Сипићу
➤ Кућа Милована Ранковића у Великом Крчмару	➤ Црква Успења Пресвете Богородице у Саранову
➤ Кућа Милосава Јовановића у Великом Крчмару	➤ Црква Рођења Пресвете богородице у М. Крчмару
➤ Кућа Милорада Милошевића у Вишевицу	➤ Црква св. Ђорђа у Вишевицу
➤ Кућа Радмиле Костадиновић у Вишевицу	9. Спомен обележја:
➤ Кућа Драга Глишића у Војиновицу	➤ Спомен чесма у Борцима,
➤ Кућа Милета Радосављевића у Војиновицу	➤ Спомен чесма у Борцима
➤ Кућа Миомира Јевтића у Доњим Јарушницама	➤ Спомен плоча НОБ-е у Селу Борци
➤ Кућа Миодрага Марковића у Ђурђеву	➤ Споменник НОБ-е у Бошњанима
➤ Кућа Радослава Карића у Ђурђеву	➤ Спомен плоча НОБ-а на Згарди Школе у Бошњанима
➤ Кућа Зорана Остојоћа у Малом Крчмару	➤ Спомен плоча НОБ-Е у Селу Доње Јарушнице
➤ Кућа Радомира Ђурђевића у Мирашевицу	➤ Спомен плоча на Кући Браће Хаџић у М. Крчмарима
➤ Кућа Предрага Јевтића у Мирашевицу	➤ Споменник Браћи Хаџић у М. Крчмарима
➤ Кућа Живорада Петровића у Мирашевицу	➤ Споменник НБО-е у М. Крчмару
➤ Кућа Радише Здравковића у Мирашевицу	➤ Споменник НОБ-е на Рачанском Гробљу
➤ Кућа Радомира Милетића у Мирашевицу	➤ Спомен чесма у Сепцима
➤ Воденица Петровић Ненада у Мирашевицу	➤ Споменник страдалима у Другом Светском Рату
	➤ Споменник НОБ-а у Селу Трска
	➤ Спомен пирамида у Вишевицу
	➤ Карађорђево Споменик у Вишевицу
	➤ Спомен чесма у Вишевицу
	➤ Спомен Плоча НОБ-Е у Вишевицу
	➤ Спомен Плоча на дому Књегинје Зорке у Вишевицу
	➤ Спомен плоча на Градишту

➤ Споменик ратницима Првог светског рата у Вучићу	➤ Спомен плоча на Кући М.Ковачевића у Мирашевцу
➤ Споменик НОБ-е у Вучићу	➤ Споменик НОБ-Е У Саранову
➤ Спомен плоча Павла Џукића на школи у В. Крчмару	➤ Споменик НОБ-Е (2007.Год.) у Саранову
➤ Спомен плоча на Дому културе у В. Крчмарима	➤ Спомен биста Народног хероја Петра Ивановића У Саранову
➤ Споменик Борцима НОБ-е у Доњој Рачи	➤ Спомен плоча на кући Миодрага Карића У Саранову
➤ Спомен плоча на школи у Доњој Рачи	➤ Спомен плоча Перици Ивановићу у Саранову
➤ Спомен чесма у Ђурђеву	➤ Спомен плоча НОБ-е на Згради Дома културе у Сипићу
➤ Спомен плоча На Кући Боровоја Цветковића у Ђурђеву	➤ Спомен плоча на Дому културе у Сипићу
➤ Спомен плоче Ослободилачких ратова на Дому Културе у Ђурђеву	➤ Споменик палим Ратницима Првог Светског Рата у Сипићу
➤ Спомен плоча на Дому културе у Мирашевцу	➤ Надгробна Спомен плоча Ратницима Првог светског рата у Сипићу

На основу датог прегледа културних добара, несумњиво се може закључити да на територији Општине Рача постоји велики културно-туристички потенцијал који, свакако у ближој будућности, треба штитити и искористити као темељ развоја горе већ поменутог културног туризма.

Слика 2. Црква Успења Пресвете Богородице у Саранову
Извор: Теренско истраживање пројектног тима, новембар 2013. године

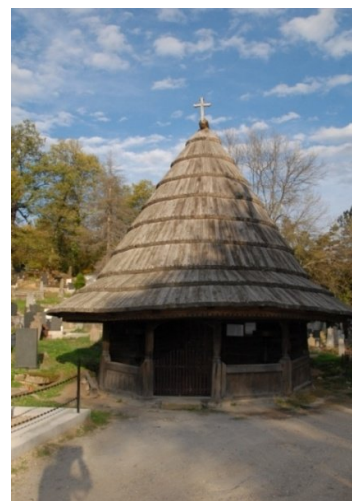
Слика 3. Капела брвнара у Сепцима

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, новембар 2013. године

3.4.1. Најзначајнија културна добра на територији општине Рача

Црква брвнара у Рачи представља један од најлепших примера цркава брвнара. Изграђена је између 1826. и 1827. године и по предању место је Карађорђевог крштења. Црква је посвећена Архангелу Михаилу. Њену једноставну, али ефектну архитектуру одликује висок кров покривен шиндром са широком стрехом благог нагиба. Унутрашњост је скромно осветљена прорезима у брвнима са дрвеним решеткама. Они се налазе близу ниског иконостаса који је у доњем делу био осликан биљним мотивом. Брвнара у Рачи приписује се осаћанским неимарима и сврстава се у њихова врхунска остварења. Проглашена је спомеником културе од великог значаја.

Капела брвнара у Сепцима је посвећена Светој преподобномученици Параскеви. Највероватније је саграђена око 1830. године, у време када су Сепци настали од два села - Сепце и Петровац. За изградњу цркве најзаслужнији је Милоје Јерковић, који је даривао свој вајат и тако за светињу обезбедио најлепше место. У цркви је чинодејствовано до 1895. године. Касније је објекат премештен под храст, који је стар 100 година и представља запис. Црква је обновљена је 2002. године.

Слика 4. Црква брвнара у Рачи

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, новембар 2013. године

Слика 5. Капела брвнара у Сепцима

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, новембар 2013. године

Прво Среско начелство било је смештено у згради **Турски конак у Рачи**. Зграда Турски конак проглашена је спомеником културе од значаја.

Кућа Павла Цукића у Великом Крчмару; Војвода жупске кнежине крушевачке нахије до 1812. године Павле Цукић, родом из Великог Крчмара. Цукић је 1812. године одлуком Правитељствујушћег совјета, смењен са положаја војводе, због злоупотреба у вршењу дужности. Кућа војводе Павла Цукића утврђена је за споменик културе.

Карађорђев дом представља задужбину краљице Марије која је саграђена још 1932. године. Првобитно је била намењена ратној сирочади. Затим је, у периоду бивше Југославије, имала школску намену. Данас, здање краљице Марије преузима своју првобитну намену – сиротиште. Карађорђев дом представља двоспратну зграду, коју краси 5 зупчастих кула. По својој архитектури, дом је јединствен у Србији. Проглашен је спомеником културе од значаја. Данас се користи за смештај расељених лица са Косова и Метохије.

Слика 6. Карађорђев дом

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, јануар 2014. године

Петрови двори и споменик Карађорђу у Вишевцу представља комплекс окућнице Карађорђевог оца Петра са дрвеним грађевинама. Комплекс чине велика кућа брвнара, вајат, клет, млекара, качара и пчелињак са вршкарама. У комплексу се налази етноисторијска збирка, док се у непосредној близини налази споменик Карађорђу. Споменик Војда Карађорђа је изливен у бронзи према скулптури академског вајара Станимира Павловића из Београда поводом обележавања 200 година од Првог српског устанка.

У Вишевцу се налази *брдо Градиште*, које је од Раче удаљено 5 km. На месту колибе, у којој је рођен Карађорђе, налази се спомен плоча. На брду се налази и спомен капела.

Слика 7. Споменик Војда Карађорђа

Слика 8. Етнокомплекс у Вишевцу-
спомен чесма

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, октобар-новембар 2013. године

Слика 9. Спомен плоча –
место рођења Војда Карађорђа

Слика 10. Етнокомплекс у Вишевцу–
брвнара

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, октобар-новембар 2013. Године

Слика 11. Спомен капела на Градишту

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, октобар-новембар 2013. године

Црква у Доњим Јарушицама је посвећена Светом Архангелу и датира из периода владавине Немањића. Црква се први пут помиње у 16. веку. Иако је била порушена, црква је обновљена од стране кнеза Милоша Обреновића 1824. године.

Музеј задругарства и етнографије у Сипићу је отворен 1995. године поводом 100 година од оснивања прве земљорадничке задруге у Шумадији, а друге у Србији. Поред експоната, у музеју се налази парна машина. Испред музеја се налази споменик неуморном ратару, који је направљен од пољопривредних алатки.

3.4.2. Културне установе

Народна библиотека "Радоје Домановић"

Рачанско читалиште је основао песник и сликар Ђура Јакшић са групом учитеља и свештеника, 1868. године. Народна библиотека бави се пословима обезбеђивања и издавања књижног фонда (располаже са разноврсним фондом од преко 30.000 књига). Поред тога, ова институција бави се организацијом књижевних вечери, промоцијом књига, изложби и др. Народна библиотека има остварену партнерску сарадњу на локалном нивоу са Културним центром *Радоје Домановић*, на регионалном нивоу са Матичном библиотеком и на националном нивоу са Министарством културе и другим библиотекама.

Културни центар Радоје Домановић

Културни центар Радоје Домановић је основан 1974. године док је зграда из 1955. године и припада споменицима културе од значаја. Установа ради континуирано од оснивања и редовно се организују изложбе, филмске пројекције, музички садржаји и сценско-музички програми. Културни центар сарађује са другим организацијама, међу којима су аматерска позоришта и локална културно-уметничка друштва.

Слика 12. Културни центар „Радоје Домановић“

Извор: Теренско истраживање пројектног тима, јануар 2014. године

Центар за митолошке студије Србије

Основан је 1996. године од стране рачанског историчара уметности Живојина Андрејића и великог броја српских научника, са циљем изучавања митолошких матрица и историје Срба и народа Балкана, а у оквиру научних скупова и радова у часопису "Митолошки зборник". До сада је организовано 25 научних скупова у Србији и Републици Српској и штампано исто толико "Митолошких зборника. Зборник је на основу постигнутих научних стандарда постављен од стране Министарства просвете и

науке на листу часописа од националног значаја. Објављено је и преко 40 врло значајних књига чланова Центра.

Рачанско аматерско позориште

Са мањим прекидима, Рачанско позориште марљиво ради од 1896. године. У ранијим периодима је успешно гостовало у шумадијским варошима, а од 1994. године и широм Србије, са завидним остварењима, резултатима и наградама. У њему су афирмисали глумци и редитељи Драгољуб Јовановић (1897-1978) и Дејан Цицмиловић (1971).

3.4.3. Рачански великани

Ђорђе Петровић Карађорђе – Родно село Вишевац и суседна Рача су, заправо, део најужег завичаја Ђорђа Петровића – Карађорђа, вође Првог српског устанка и обновитеља Србије. У селу Вишевцу налазе се споменици и етнокомплекс подигнути у част Војводе Карађорђа. Ту је брдо Градиште, остатак некадашњег имања Карађорђевог оца Петра, природни и ловни резерват.

Академик Војислав Ђурић – Рођен је у Малим Крчмарима 1912. године. Професор теорије књижевности, редован професор и декан Филозофског факултета у Београду.

Павле Цукић – Карађорђевог војвода Жупе и један од главних вођа Другог српског устанка, рођен је у Великим Крчмарима код Раче, 1789. године.

Милорад Петровић – Учитељ у Великим Крчмарима, значајан песник за чије стихове су компоноване многе народне песме.

Драгољуб Филиповић – Наставник и директор школе у Рачи, један од највећих српских родољубивих песника.

Ђура Јакшић – Један од највећих српских сликара и песника боравио је у Рачи од 1868. до 1869. године као учитељ. За време свог боравка у Рачи написао је две драме, више песама и насликао значајне портрете.

Радоје Домановић – Највећи српски сатиричар рођен је 1873. године. Његови родитељи су из Доњих Јарушица и Великих Крчмара. У Јарушицама је Радоје провео детињство и врло често боравио у овом селу и Рачи.

Слика 13. Ђорђе Петровић Карађорђе

Преузето са: http://royalfamily.org/index.php?75,en_djordje-petrovic-known-as-karadjordje, новембар 2013. године

Академик Пантелија Срећковић – Рођен у Великим Крчмарима, најзначајнији српски историчар у време романтизма, професор Велике школе и један од првих српских академика.

3.4.4. Мере очувања културно-историјског наслеђа

Неки од општих услова чувања, коришћења и заштите културних добара односе се на то да, пре свега, културна добра се не смеју оштетити или уништити нити променити намену без сагласности надлежне службе. Даље, интервенције које би се обављале на културним добрима морају имати услове и сагласности надлежних Завода. Такође, власник, односно корисник културног добра нема права да раскопава, руши, преправља, презиђује или врши било какве радове које могу довести до оштећења културног добра или нарушити његова својства итд.

Када је реч о археолошким локалитетима, они још увек немају одговарајуће место у концепцији и програмима туристичког и економског развоја општине, који би са много других споменика из прошлости и новије историје омогућили развој екскурзионог и излетничког туризма и то са изузетно богатим културно - историјским садржајем, са нагласком на самоодрживост сваког од њих. Када је реч о објектима народног градитељства, процес урбанизације је условио убрзани развој и потиснуо многе аутентичне архитектонске облике, објекти су разубуђени па можемо константовати да тамо и где их има нема услова за њихову амбијенталну заштиту (нема груписаних структура), већ се исти морају штитити појединачно.

Коначно, културно наслеђе Раче се не може посматрати издвојено из целине интегралне културне мапе Србије, па и ширег региона, те су међусобне везе на овим релацијама од виталног значаја.

3.5. ИНФРАСТРУКТУРА

За развој туризма једне територијалне целине веома је битан:

- Квалитет саобраћајне инфраструктуре;
- Покривеност насеља водоводном мрежом;
- Решавање проблема отпада;
- Развој канализационе мреже;
- Ниво развоја електрификације, гасификације и грејања.
- Телекомуникациона инфраструктура.

3.5.1. Саобраћајна инфраструктура

Саобраћајна инфраструктура на подручју Општине Рача одликује се пре свега путним (друмским) саобраћајем. Општина Рача налази се у централном делу Републике Србије, и једна је од 7 општина Шумадијског округа. У њеном окружењу налазе се: град Крагујевац, општине Баточина, Лапово, Смедеревска Паланка и Топола, са којима

је повезана мрежом путева. Дакле, постојеће савремене друмске саобраћајнице повезују општину Рача са Крагујевцем (око 32 km), Смедеревском Паланком (19 km), Тополом (29 km), Аранђеловцем (45 km), Младеновцем (54 km), Марковцем (10 km) и Београдом (ауто-путем 100 km).

Преко територије Општине води шумадијски попречни савремени магистрални пут Марковац – Рача – Наталинци – Топола – Аранђеловац – Лазаревац који спаја ауто-пут Београд – Ниш на истоку, са Ибарском магистралом на западу. Друмске саобраћајнице које пролазе средином рачамске општине дају јој транзитни значај јер представља важну везу између Великоморавске долине и Колубарске долине. Примарну мрежу путева, на подручју општине Рача, чине државни путеви I и II реда, општински (локални) путеви, улице у насељу Рача, као и остали некатегорисани путеви.

Мрежу државних путева чине:

1. државни пут I реда број 4. Мали Зворник-Бор, на деоници од Саранова km 699+278 (граница са општином Топола) до Доње Раче km 723+384 (граница са општином Велика Плана), у дужини од 24,105 km;
2. државни пут II реда број 109. Смедерево-Церовац, од станица km 50+134 (Бошњане, граница са општином Смедеревска Паланка) до станица km 73+901, (Војиновац, граница са општином Крагујевац), дужине 23,767 km;
3. државни пут II реда број 215. Аранђеловац-Рача 1, од станица km 49+647 (Доње Јарушице, граница са општином Топола) до станица km 64+411 (чвор „Рача“), дужине 14,764 km;
4. државни пут II реда број 109а. Крњево-Наталинци, од станица km 26+116 (Сепци, граница са општином Смедеревска Паланка) до станица km 28+923 (Сараново, граница са општином Топола), дужине 2,807 km.

Значи, укупна дужина државних путева, на територији општине Рача, према достављеним подацима и условима ЈП „Путеви Србије“ бр.953-9387/10-1 од 15.07. 2010.године, износи 65,443 km.

Према званичним подацима о бројању саобраћаја за 2012. годину, приказаним у табели 11, ПГДС (просечни годишњи дневни саобраћај) по деоницама М-4, на територији општине, је умереног интензитета.

Табела 11. Просечан годишњи дневни саобраћај по деоницама М-4 на територији општине Рача

ПОДАЦИ О БРОЈАЊУ САОБРАЋАЈА НА М-4 ЗА 2012.ГОДИНУ							
ДЕОНИЦА	ПГДС (ПАЈ/дан)	ПА	БУС	ЛТ	СТ	ТТ	АБ
Наталинци-Адровац	1.076	960	9	20	22	27	37
Адровац-Рача 1	1.138	1.009	10	23	22	33	41
Рача 1-Рача	Без података	/	/	/	/	/	/
Рача-Марковац (насеље)	1.264	1.108	15	30	25	42	44

Извор података: ЈП Пuteви Србије, Београд

За државне путеве II реда Р-109, Р-109а и Р-215 нема званичних података јер се на њима за сада бројање не врши.

Кроз градско насеље Рачу пролазе државни пут I реда М-4 и државни путеви II реда Р-109 и Р-215. Трасе наведених државних путева нису дефинисане посебном одлуком општине Рача. Административни центар општине удаљен је 10 km од аутопута Е-75 Београд-Ниш.

Мрежу општинских путева (према Одлуци Скупштине општине Рача бр.020-2/2005-1 од 04.07.2005. године, објављена у „Сл. гласнику општине Рача“ бр. 4/2005) чине путеви:

Табела 12. Преглед општинских путева

Р.б.	Број пута	НАЗИВ ПУТА	Укупно (km)
1	Л-1	Вучић (Р-109)-Трска-Сипић-Висак (Р-109)	11,19
2	Л-2	Рача (Р-109)-Мали Миращевац-Миращевац центар-Поповић (Р-215)	5,62
3	Л-3	Сараново (М-4)-Сараново Поље-Сепци Поље-Сепци Брдо-Сараново Брдо (М-4)	9,1
4	Л-4	Ђурђево (М-4)-Борци (Р-215)	9,93
5	Л-5	Борци (Р-215)-Д.Јарушице (граница са Горњим Јарушицама)	9,89
6	Л-6	Бошњане (Р-109)-поред гробља-Реонићи-Ненадићи-граница Баничине	5,13
7	Л-7	Мало Крчмаре (Р-109)-Гајани поред гробља-граница са Бадњевцем	2,92
8	Л-8	Велико Крчмаре (Р-109)-Јаруга-Старо Село (Р-109)	4,22
9	Л-9	Сараново (М-4) Центар-Дубочар (основна школа)	3,09
10	Л-10	Сараново (М-4) Продавница (Џезвар)-граница са Трнавом	4,28
11	Л-11	Вишевац (М-4)-Вишћевић-Манђупа-Поповић (Р-109)	4,15
12	Л-12	Вучић Центар (Р-109)-Вучић (Л-1)	2,51
13	Л-13	Вишевац (М-4)-Велика бара-граница Мраморац	3,32

14	Л-14	Велико Крчмаре (Л-8) Центар-Цукићи-граница Горње Јарушице	1,95
15	Л-15	Поповић (Р-215)-Висак (Р-109)	4,36
Укупно:			81,66

Извор: Службени гласник општине Рача, бр. 4/2005, сопствена обрада

Општина Рача значи располаже са 81,66 km општинских путева, који су са савременим коловозним и туцаничким застором, али и са земљаним путевима.

Међутим, према подацима Републичког завода за статистику из 2008. године, било је укупно 235 km путева, од чега 124 km са савременим коловозом.

Табела 13. Преглед дужине путева на територији општине Рача из 2008. године

Укупно	Савремени коловоз	Магистрални		Регионални		Локални	
		Свега	Савремени КОЛОВОЗ	Свега	Савремени КОЛОВОЗ	Свег а	Савремени КОЛОВОЗ
235	128	19	19	43	235	128	19

Извор: Стратегија одрживог развоја општине Рача, стр. 45

Укупна дужина локалних путева је 173 km и то су углавном путеви између суседних села. Најдужи локални пут је Сараново поље-Сараново брдо (9,1 km), а најкраћи Вучић-Сипић (1,2 km). Међутим, када посматрамо употребљивост путева можемо слободно да кажемо да стање није задовољавајуће.

Државни пут реда број 4. Зворник-Бор је у релативно задовољавајућем стању. Али, генерална оцена стања државних путева није позитивна, док је стање локалних путева далеко испод задовољавајућег.

Технички елементи, као што су радијуси хоризонталних кривина и подужни успони и падови, на највећем делу општинске путне мреже нису изведени у складу са важећим законским прописима. Коловозна конструкција са савременим коловозом има значајна оштећења. У лошем стању су и туцанички и земљани путеви. Уочавају се и неодговарајући подужни и попречни нагиби коловоза уз неадекватно решено одводњавање саобраћајница. Због тога, неопходно је уложити значајан напор на изградњи и реконструкцији путева, изградњи нове коловозне конструкције и одводњавању.

Значи, путна мрежа на планском подручју, задовољава у погледу густине, док је учешће путева са савременим коловозом недовољно. Најзначајни проблеми путне мреже на подручју општине Рача су:

- низак технички ниво локалне путне мреже,
- непотпуно саобраћајно повезивање (како унутар подручја тако и са окружењем),

- ниска густина насељености и уситњеност насеља која узрокују постојање дуге, неефикасне и нерационалне мреже путева.

3.5.2. Комунална инфраструктура

3.5.2.1. Водоснабдевање

Насељени делови општине Рача су водоводном мрежом покривени 90%, а канализационом нешто мање тј. 80%.

Градско насеље Рача, са 2.603 становника по задњем попису из 2011. године, снабдева се водом из централног водовода комбинованог типа капацитета 30 l/s. Радна потреба градског насеља Рача износи око 345.000 m³ воде годишње. Централни водовод има два изворишта из којих се снабдева водом. Једно се налази уз леву обалу реке Раче, на путу Рача – Марковац, у дужини од 2 km и она обухвата четири бунара. Друго извориште се налази уз леву страну пута Рача – Баточина, на изворишту Трска. На овом изворишту постоје само два бунара. Дужина примарне мреже је, приближно, 10.300 m, од чега су азбестно цеметне цеви 7.400 m. Секундарна мрежа је дужине 10 km и урађена од поцинкованих и PVC цеви. Пошто су водоводне цеви и комплетна мрежа водоснабдевања застарели, и дотрајали, често долази до великих кварова и наравно огромног расипања водене масе. Поред тога, јавља се проблем и физичко-хемијске неисправности воде.

Постојећи резервоар, који је изграђен 1968.године, није у могућности да регулише дневну потрошњу воде, посебно у летњим месецима, јер му је корисна запремина само 220 m³. Зато је 2006. године изграђен резервоар од 1.000 m³, који је за сада довољне запремине да усагласи дневну потрошњу и спречи рестрикције током летњих месеци.

Према извештају Јавно комуналног предузећа *Рача* од 2007. године регистровано је 1.467 потрошача од чега су 1.242 грађани, а 225 радне организације. Ради побољшања водоснабдевања у општини током 2008.године почела је изградња магистралног цевовода од резервоара у Рачи до бензинске пумпе *Lukoil* у дужини од 632 m. Гради се од полиетиленских цеви што ће у великој мери утицати на побољшање квалитета воде, стабилност у водоснабдевању и количини воде.

Поред свих предузетих активности у циљу побољшања снабдевања корисника водом потребно је спровести и низ других мера: променити водоводну мрежу у делу где су азбестно-цементне и дотрајале поцинковане цеви полиетиленским цевима, извршити испитивање бунара, заменити старе пумпе и опрему у бунарима, побољшати и осигурати капацитете за хлорисање воде, решити проблем водозавхвата, уједначити производњу и потрошњу воде, и спровести друге потребне мере за побољшање квалитета пијаће воде.

3.5.2.2. Канализациона мрежа

Градско насеље Рача, смештено на левој обали реке Раче, има развијен систем фекалне канализације. Постројење за третман воде, израђено 1968. године, већ дужи низ година није у функцији тако да се непречишћена вода улива у реку Рачу, чиме је деградирано стање речног тока. Захваљујући томе река Рача представља отворени сакупљач отпадних вода са нарушеним екосистемом.

Канализација у насељу Рача, урађена је по сепаратном систему. Сабирна канализациона мрежа урађена је од бетонских цеви дужине 8.670 m. Главни пројекат колектора отпадних вода у Рачи којим је обезбеђен главни колектор за насеље Рача и Адровац, урађен је 1990. године. Пројектована дужина колектора је 5.425,5 m и радови на реализацији наведеног пројекта су у завршној фази. За потребе третмана отпадних вода насеља Рача, Доња Рача и Адровац планира се изградња објекта постројења за третман отпадних вода. Процењено је да се годишње кроз градску канализацију одведе око 110.000 m³ отпадних вода. Треба напоменути да Рача нема изграђену кишну канализацију тако да се падавине сливају у фекалну канализацију што често доводи до запушавања и замуљивања канализације.

3.5.2.3. Управљање отпадом

Годишња количина отпада која се сакупи, и изнесе, је 1.300 t. Поред тога са јавних површина се за годину дана однесе око 98.000 m² и 350 t смећа. Отпад се раније одлагао на привременој локацији у Вучићу до 2001. године. Данас се отпад одвози на депонију у суседној општини Лапово. Због недовољног броја контејнера за одлагање смећа често долази до стварања мини дивљих депонија.

Структуру корисника чине две категорије. У прву категорију спадају домаћинства, и то 900 корисника са 66.000 m² отпада. У другу категорију спадају: школе, обданишта, здравство, привреда, занатство и други, што чини укупно 200 корисника са 32.000 m² отпада. Подаци се односе на 2007. годину, а процењени су на основу расположивих капацитета.

3.5.3. Електроенергетска инфраструктура

На територији општине Рача дистрибуција електричне енергије до потрошача врши се преко примарних високонапонских објеката, трафостанице снаге 35/10 kV и далеководи од 35 kV.

У 10 kV мрежи далеководи су изграђени претежно на дрвеним стубовима, мањим делом на бетонским. На градском подручју 10 kV мрежа је изведена кабловима. Трафостанице 10/04 kV су различитих типова. Нисконапонска мрежа је урађена на бетонским стубовима. У селима Вишевац, Доња Рача, Ђурђево, Вучић, Борци, Доње Јарушице и Велико Крчмаре урађена је реконструкција нисконапонске мреже тако да је

снабдевање електричном енергијом потрошача побољшано. Била је у плану реконструкција нисконапонске мреже на подручју села Трска, Миравеац, Сипић и Мало Крчмаре у целости. Степен електрификације општине Рача је око 70%. Гасна и топловодна мрежа још увек не постоји у општини Рача.

3.5.4. Телекомуникациона инфраструктура

3.5.4.1. Телекомуникације

На територији општине Рача постоје четири поште и то у насељима: Рача, Сипић, Мали Крчмари и Ђурђево са 12 доставних подручја. Укупан број телефонских претплатника на територији општине Рача је 2.150. Након увођења бежичне фиксне телефоније број претплатника је повећан тако да је тренутно, према подацима Телекома, укупан број претплатника 3.350.

На подручју општине доступни су сигнали сва три мобилна оператера који послују у Републици Србији. На предметном подручју постоје и комутациони системи у следећим местима: Рача, Доња Рача, Вишевац, Велико Крчмаре и Трска.

Табела 14. Карактеристике постојећих комуникационих система

Порт	Централа/опсег	Укупно инсталираних прикључака	Укупно заузетих прикључака	Укупно слободних прикључака
POTS	Сараново КГ24 CDMA	188	38	150
	Доња Рача	456	368	88
	Вишевац	272	202	70
	Центар IP MSAN			
	Рача RDLU	1.840	1.610	230
	Велико Крчмаре	258	226	32
ADSL	УКУПНО:	3.014	2.444	570
	Рача КГ	541	413	128
	УКУПНО:	541	413	128

Извор података: Просторни план општине Рача

3.5.4.2. Поштански саобраћај

Услуге корисницима поштанског саобраћаја, на територији општине Рача, се обављају преко Радне јединице поштанског саобраћаја „Крагујевац“, путем поштанске мреже у насељима Рача, Мало Крчмаре, Сипић и Ђурђево.

Све поште дневно пружају око 1.500 услуга, од чега пошта у Рачи пружа више од 800 услуга. Постоји 8 доставних реона, које опслужује 8 поштоноша. Поштанских сандучића има само четири и она се налазе у зградама Поште.

Табела 15. Оријентациони број становника по поштанским јединицама

Поштанска јединица	Локација	Површина (m ²)	Гравитационо подручје	
			Насеља	Оријентациони број становника
34210 Рача	Рача, Карађорђева 26	111,65	Рача, Доња Рача, Адровац, Трска, Бошњане, Миращевац, Поповић, Вишевац и Вучић	7.144
34212 Мало Крчмаре	Зграда дома	27,72	Мало Крчмаре, Велико Крчмаре и Војиновац	1.269
34213 Сипић		25,0	Сипић	430
34215 Ђурђево	Просторија бивше амбуланте	30,0	Ђурђево, Борци, Доње Јарушице, Сараново и Сепци	2.660

Извор података: Републички завод за статистику – сопствена обрада

3.6. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА

3.6.1. Демографске карактеристике

На основу података, који се односе на последњих пет званичних пописа становништва, може се констатовати непрекидан пад броја становника општине Рача.

По последњем, званичном, попису становништва (2011. година) општина Рача је имала 11.503 становника што је за 11,23% мање у односу на попис спроведен 2002 .године и 30,46% мање у односу на попис 1971. године. Овакав пад становника последица је два процеса: миграције становника ка већим привредним центрима у непосредном окружењу и природне депопулације. Међутим, оцена демографских кретања није потпуна без анализе структуре становништва по старости и полу са циљем сагледавања њихове економске употребљивости.

Табела 16. Број становника општине Рача (по пописним годинама)

Попис 1971.	Попис 1981.	Попис 1991.	Попис 2002.	Попис 2011.
16.542	16.262	15.216	12.959	11.503

Извор података: Републички завод за статистику

3.6.1.1. Структура становништва према полу

У свим пописним интервалима женска популација је била бројнија, а према последњем званичном попису спроведеном 2011. године чинила је 50,02% укупне популације општине.

Табела 17. Полна структура становника (по пописним годинама)

Попис 1991.		Попис 2002.		Попис 2011.	
мушкарци	жене	мушкарци	жене	мушкарци	жене
7.511	7.705	6.429	6.530	5.749	5.754

Извор података: Републички завод за статистику

3.6.1.2. Старосна структура становништва

Старосна структура становништва општине Рача формирана је пре свега под директним утицајем пада фертилитета и наталитета, а процес старења је у највећој мери условљен падом наталитета. На старосну структуру становништва утицали су и пораст морталитета и миграције. Запажа се тенденција да се најбројније групације становништва померају од млађих ка старијим генерацијама. По попису становништва спроведеном 2011. године доминира нешто старија генерација (55-59 година), која чини 9,48% укупне популације општине, док је контингент становништва млађег од 35 година у значајном опадању. Имајући у виду ова поређења, као и негативан прираштај становништва општине, може се рећи да општину Рачу карактерише процес демографског старења.

Табела 18. Старосна структура становника

Старосне групе	1981	1991	2002	2011
0-4	971	800	522	423
5-9	965	758	597	500
10-14	836	931	739	527
15-19	874	949	720	652
20-24	1.006	857	775	686
25-29	1.318	815	800	635
30-34	1.094	931	723	682
35-39	824	1.244	730	756

40-44	816	1.071	791	698
45-49	1.180	742	1.085	721
50-54	1.471	794	961	776
55-59	1.371	1.109	638	1.090
60-64	743	1.330	716	912
65-69	733	1.197	886	606
70-74	855	591	987	568
75 и више	1.186	1.025	1.197	1.271

Извор података: Републички завод за статистику

3.6.1.3. Етничка припадност становништва

Табела 19. Етничка припадност становништва

Национа- лност	Срби	Роми	Хрвати	Југосло -вени	Мусли -мани	Црно- горци	Неопре дељени	Непо- знато	Оста ли
Број	11.329	15	9	9	8	7	49	38	32

Извор података: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији Књига 1 – РЗС

Ако се посматра структура становништва према националности, може се констатовати да је у општини Рача најбројније становништво српске националности (98,49 %), док су од националних мањина најбројнији Роми (0,13%). По попису из 2002.године, најбројнија национална мањина су били Црногорци који су тада чинили 0,2% становништва.

3.6.2. Социјално-економска структура

3.6.2.1. Однос урбаног и руралног становништва

Сеоске средине општине Рача карактериште далеко већа депопулација. Узрок је у драстичном паду биолошког обнављања и због повећања миграције становника према урбаним и другим подручјима погоднијим за живот и рад. Рурално становништво чини близу 77,37% укупне популације општине Рача што указује на значајну економску зависност од пољопривредне производње.

Табела 20. Градско и рурално становништво

Подручје	1991.	2002.	2011.
Општина Рача	15.216	12.959	11.503
	100%	100%	100%
Градско насеље	2.729	2.744	2.603
	17,94%	21,17%	22,63%
Остала насеља	12.487	10.215	8.900
	82,06%	78,83%	77,37%

Извор података: Републички завод за статистику

3.6.2.2. Становништво по насељима

Табела 21. Становништво по насељима

Р.б.	Подручје	Укупан број становника								
		по методологији ранијих пописа						по методологији пописа из 2011. године		
		1953	1961	1971	1981	1991	2002	2002	2011	индекс б.ст. 02/11
	Општина Рача	18.969	18.010	16.542	16.262	15.216	12.959	12.959	11.503	88,76
1	Адровац	233	216	245	280	299	269	269	294	109,29
2	Борци	952	890	714	612	499	389	389	319	82
3	Бошњане	1.061	975	865	783	702	559	559	498	89,09
4	Велико Крчмаре	1.194	1.169	1.123	1.077	993	830	830	734	88,43
5	Вишевац	1.361	1.270	1.126	1.002	850	700	700	610	87,14
6	Војиновац	181	168	165	151	124	132	132	110	83,33
7	Вучић	1.160	1.060	985	1.033	1.030	887	887	836	94,25
8	Доња Рача	1.684	1.595	1.543	1.580	1.474	1.008	1.008	917	90,97
9	Доње Јарушице	525	505	413	383	316	265	265	213	80,38
10	Ђурђево	1.447	1.359	1.163	1.058	917	726	726	549	75,62
11	Мало Крчмаре	739	730	666	641	559	486	486	425	87,45
12	Мирашевац	1.057	1.055	943	887	780	742	742	655*	88,27
13	Поповић	724	691	582	553	488	412	412	358	86,89
14	Рача град	1.315	1.351	1.751	2.305	2.729	2.744	2.744	2.603	94,86
15	Сараново	2.477	2.240	1.898	1.720	1.521	1.241	1.241	1.037	83,56
16	Сепци	1.324	1.267	1.082	977	838	673	673	542	80,53
17	Сипић	965	901	763	687	594	507	507	430	84,81
18	Трска	570	568	515	533	503	389	389	373	95,89

Извор података: Упоредни преглед броја становника попис 2011. – РЗС Београд

Број становника насеља Мирашевац за 2011. годину обухвата и број становника насеља Мали Мирашевац (97). Ово смо учинили због јединствености анализе, јер је Мали Мирашевац до 2008. године био у склопу насеља Мирашевац.

Табела 22. Насеља према броју становника

Групе насеља према броју становника	Попис 2011. године	
	Број насеља	Број становника
до 200	2	207
од 200 до 400	5	1.557
од 400 до 1.000	10	6.099
преко 1.000	2	3.640

Извор података: Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији Књига 2 – РЗС

На територији општине Рача налази се 19 насеља (до 2008. године било их је 18). Највећи број становника живи у градском насељу Рача – 2.603 становника, док остала насеља имају знатно мањи број становника. Само два насеља броје преко 1.000 становника, док насеља Мали Мирашевац, Војиновац, Доње Јарушице и Адровац насељава мање од 300 становника. По попису из 2002. године густина насељености општине Рача износи 60 становника по километру квадратном, а тај број је опао на 55 до краја јуна 2008. године.

3.6.2.3. Становништво старије 15 и више година према полу и школској спреми

Табела 23. Становништво старије 15 и више година према полу и школској спреми (по попису 2002. године)

	Укупно		Мушко	Женско
Укупно	11.101	100%	5.452	5.649
Без школске спреме	483	4,3%	88	395
Непотпуно основно образовање	3.968	35,74%	1.825	2.143
Основно образовање	3.133	28,2%	1.558	1.575
Средње образовање	2.901	26,1%	1.650	1.251
Више образовање	262	2,4%	131	131
Високо образовање	208	1,9%	126	82
Непознато	146	1,3%	74	72

Извор података: Републички завод за статистику

Табела 24. Становништво старије 15 и више година према полу и школској спреми (по попису 2011. године)

	Укупно		Мушко	Женско
Укупно	10.053	100%	5.017	5.036
Без школске спреме	223	2,22%	49	174
Непотпуно основно образовање	2.412	23,99%	1.035	1.377
Основно образовање	3.030	30,14%	1.517	1.513
Средње образовање	3.714	36,94%	2.075	1.639
Више образовање	278	2,76%	141	137
Високо образовање	378	3,76%	192	186
Непознато	18	0,18%	8	10

Извор података: Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији Књига 3 – РЗС

Образовна структура становништва, старијег од 15 година, показује доминацију становника са основним и средњим образовањем. Групација са основним образовањем у 2011. години чини 30,14%, а са средњим образовањем 36,94% од укупне популације што није позитиван показатељ општег нивоа образовања становника општине Рача. Тим пре што је 26,21% посматране популације без основног образовања, при чему у овој групацији доминира женска популација – 58,86%.

3.6.3. Економска структура

3.6.3.1. Радно способно становништво

Табела 25. Радно способно становништво по полу

Година	Радно способно			Радно способно (%)
	Свега	мушко (15-64)	женско (15-59)	
1991.	8.404	4.539	3.865	55,2
2002.	7.560	4.088	3.472	58,3
2011.	7.161	3.987	3.154	62,25

Извор података: Републички завод за статистику

Статистички подаци, по пописним годинама, указују да све посматране групације становника имају тенденцију опадања. Ово се посебно односи на малолетно становништво узраста до 15 година. Занимљиво је да, иако је бројност радно способног становништва умањена у номиналној вредности, учешће ове групације је, у укупној популацији општине Рача, порасло.

3.6.3.2. Економски активно и неактивно становништво

Табела 26. Економски активно становништво (по попису 2011. године)

Старост	Пол	Укупно	Економски активни				
			свега	обављају занимање	свега	незапослени	
						некада радили	траже први посао
Свих старости	свеукупно	11.503	4.714	4.015	699	458	241
	мушки	5.749	3.047	2.630	417	266	151
	женски	5.734	1.667	1.385	282	192	90
Испод 15 година	свеукупно	1.450	/	/	/	/	/
	мушки	732	/	/	/	/	/
	женски	718	/	/	/	/	/
15-19	свеукупно	652	104	61	43	4	39
	мушки	343	69	38	31	4	27
	женски	309	35	23	12	/	12
20-24	свеукупно	686	396	327	69	15	54
	мушки	372	238	194	44	9	35
	женски	314	158	133	25	6	19
25-29	свеукупно	635	494	422	72	36	36
	мушки	346	296	258	38	18	20
	женски	289	198	164	34	18	16
30-49	свеукупно	2.857	2.219	1.921	298	218	80
	мушки	1.543	1.350	1.192	158	109	49
	женски	1.314	869	729	140	109	31
50-59	свеукупно	1.866	1.060	867	193	163	30
	мушки	918	727	604	123	105	18
	женски	948	333	263	70	58	12
60-64	свеукупно	912	298	274	24	22	2
	мушки	465	257	234	23	21	2
	женски	447	41	40	1	1	/
65 и више	свеукупно	2.445	143	143	/	/	/
	мушки	1.030	110	110	/	/	/
	женски	1.415	33	33	/	/	/

Извор података: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији Књига 7 – РЗС

Табела 27. Економски неактивно становништво (по попису 2011. године)

Старост	Пол	Укупно	Економски неактивни
Свих старости	свеукупно	11.503	6.789
	мушки	5.749	2.702
	женски	5.754	4.087
Испод 15 година	свеукупно	1.450	1.450
	мушки	732	732
	женски	718	718
15-19	свеукупно	652	548
	мушки	343	274
	женски	309	274
20-24	свеукупно	686	290
	мушки	372	134
	женски	314	156
25-29	свеукупно	635	141
	мушки	346	50
	женски	289	91
30-49	свеукупно	2.857	638
	мушки	1.543	193
	женски	1.314	445
50-59	свеукупно	1.866	806
	мушки	918	191
	женски	948	615
60-64	свеукупно	912	614
	мушки	465	208
	женски	447	406
65 и више	свеукупно	2.445	2.302
	мушки	1.030	920
	женски	1.415	1.382

Извор података: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији Књига 7 – РЗС

Према напредним изнетим подацима, из 2011. године, активно становништво општине Рача броји 4.714 лица. Од укупног активног становништва 85,17% обавља занимање, док остали представљају незапослена лица која траже посао, или лица која су привремено прекинула своја занимања.

3.6.3.3. Запослености незапосленост

Табела 28. Запослени и незапослени

Година	Запослени	Незапослени
2000.	2.305	915
2001.	2.214	1.122
2002.	1.668	1.444
2003.	1.615	1.576
2004.	1.961	1.186
2005.	2.025	1.352
2006.	1.693	1.360
2007.	1.864	1.143
2008.	2.017	1.159
2009.	1.570	1.215
2010.	1.278	1.078
2011.	3.025	1.051
2012.	3.817	1.084
март 2013.	2.444	1.173
новембар 2013.	/	1.048

Извор података: Републички завод за статистику и Национална служба за запошљавање

Ако се посматрају **подаци о броју запослених** општине Рача за последњих 13, статистички обрађених година, могу се уочити значајне осцилације у кретању броја запослених и незапослених. Од 2000. године општина Рача је забележила значајно смањење броја запослених, тако да је 2003. године регистровано 30% мање запослених него 2000. године. Главни узрок овог смањења броја запослених треба тражити у процесу приватизације државних предузећа и реструктуирању привреде општине Рача. После 2003. године па до 2005. године долази до повећања броја запослених лица.

Раст укупног броја запослених, у поменутом периоду, пре свега је последица процеса легализације пословања кроз евидентирање запослених. Сем тога, почела је и реализација социјалних програма. Отпуштеним радницима из приватизованих државних система омогућено је да се преквалификују и започну посао у приватном сектору. Међутим, од 2006. године поново долази до смањења броја запослених за 16,4%. Од 2007. до 2010. године број запослених је наизменично растао и опадао, да би 2011.године број запослених знатно скочио целих 136,7% у односу на 2010. годину.

Табела 29. Структура запослених (од 2000. до 2013. године)

Година	Број запослених			
	Укупно	Жене (%)	Друштвени сектор	Приватни сектор
2000.	2.305	43,8	1.944	361
2001.	2.214	42,2	1.828	386
2002.	1.668	44,8	1.128	540
2003.	1.615	47,4	971	644
2004.	1.961	44,5	1.123	838
2005.	2.025	43,9	1.102	923
2006.	1.693	46,6	1.044	649
2007.	1.864	48,3	1.202	662
2008.	2.017	45,8	1.391	626
2009.	1.570	50,4	1.030	540
2010.	1.278	47,2	833	445
2011.	3.025	60,1	2.642	383
2012.	3.817	62,6	3.337	480
март 2013.	2.444	58,1	1.987	457

Извор података: Републички завод за статистику

Број лица која самостално обављају делатност непрекидно се повећавао до 2006. године, тако да је 2005. године био увећан за 562 у односу на 2000. године, тј. дошло је до повећања од 155,7%. Узрок повећања броја лица која самостално обављају делатност последица је развоја предузетништва. Међутим, у 2006. години дошло је до смањења овог броја за 29,7%. Наредне, 2007. године, број приватника је благо порастао, да би константно падао све до 2012. године.

Број незапослених лица општине Рача увећавао се у сваком пописном интервалу закључно са 2003.годином. Тада је на територији општине Рача забележено 1.576 регистрованих незапослених лица или 72,2% више у односу на 2000.годину. Пораст броја незапослених лица последица је, пре свега неактивности друштвених система, који су, у фази приватизације или стечаја, смањили број запослених отпуштањем једног дела радне снаге.

У каснијем периоду, уз извесне осцилације, долази до смањења броја регистрованих незапослених лица. Тако су у марту 2013. године на територији општине Рача, била регистрована 1.048 незапослена лица, што је за 33,5% мање у односу на 2003. годину.

Смањење броја незапослених последица је институционалне подршке државе програму самозапошљавања. Поред тога, рестриктивна примена Закона о раду додатно је утицала како на смањење сиве економије, тако и на повећање броја регистрованих привредних субјеката и броја пријављених радника.

Наведене податке треба узети са резервом јер одређени број незапослених лица није евидентиран на тржишту рада, док је, са друге стране, одређени број пријављених лица активан, али не и евидентиран на НСЗ-у.

Табела 30. Структура незапослених (од 2000. до 2013. године)

Година	Укупно	Са искуством		Без искуства		Жене	
		укупно	%	укупно	%	укупно	%
2000.	915	310	33,88	605	66,12	454	49,62
2001.	1.122	478	42,6	644	57,4	536	47,77
2002.	1.444	734	50,83	707	49,17	615	42,59
2003.	1.576	791	50,19	785	49,81	689	43,72
2004.	1.186	634	53,46	552	46,54	548	46,2
2005.	1.352	792	58,58	560	41,42	645	47,7
2006.	1.360	761	55,96	599	44,04	660	48,53
2007.	1.143	685	59,93	458	40,07	552	48,39
2008.	1.159	782	67,47	377	32,53	579	49,96
2009.	1.215	886	72,92	329	27,08	601	49,46
2010.	1.078	818	75,88	260	24,12	542	50,28
2011.	1.051	765	72,79	286	27,21	492	46,81
2012.	1.084	775	71,49	309	28,51	522	48,15
март 2013.	1.173	/	/	/	/	561	47,83
новембар 2013.	1.048	739	70,51	309	29,49	511	48,76

Извор података: Национална служба за запошљавање

Учешће женске популације у укупном броју регистрованих незапослених лица на територији општине Рача током читавог посматраног периода било је испод 50%, сем 2010. године. Најнижу вредност је забележена 2002. године – 42,59%. Пред крај 2013. године, од 1.048 регистрованих незапослених лица 48,76% је чинила женска популација.

Табела 31. Старосна структура незапослених (од 15 до 64 и више година)

Старост	Укупно	%	Жене	%
15-19 год.	47	4,48	17	36,17
20-29 год.	223	21,28	99	44,39
30-39 год.	193	18,47	99	51,29
40-49 год.	256	24,43	147	57,42
50-59 год.	288	27,48	144	50
60-64 год.	41	3,91	5	12,19
Укупно	1.048	100	511	48,76

Извор података: Национална служба за запошљавање

Посматрана старосна структура регистрованих незапослених лица општине Рача показује да је највећи број лица старости између 50 и 60 година – 27,48%. Лица између 40 и 50 година чине 24,43%, док је млађих од 30 година 25,76%. Интересантно је да у групацији лица преко 50 година старости 54,71% чине мушкарци.

Табела 32. Квалификациона структура незапосленог становништва за период 2010-2013.

Година	2010	2011	2012	2013
Неквалфиковани	385	436	466	454
Низа стручна спрема и полуквалификовани	88	27	18	25
Квалификовани	236	233	233	238
Средња стручна спрема	281	257	270	296
Висококвалификовани	32	26	23	25
Виша стручна спрема	22	21	18	21
Висока стручна спрема	34	51	56	56
Укупно	1.078	1.051	1.084	1.115

Извор података: секундарни подаци – интерна документа општине Рача

Посматрајући квалификациону структуру незапослених у периоду 2010-2013. године, примећује се да је број неквалификованих у мањем порасту, број незапослених са нижом стручном спремом и полуквалификованих знатно опао, број квалификованих готово без промене и број незапослених са средњом стручном спремом у благом порасту. Међутим, оно што забрињава је да после неквалификованих највећи број незапослених је у категорији са средњом стручном спремом тј. 26,55%, јер се ниво развијености једне територијалне јединице управо види према броју запослених извршилаца тј. са средњом стручном спремом.

3.7. ПРИВРЕДА

У даљем тексту, изложиће се анализа резултата истраживања добијених на основу доступних секундарних података о најважнијим аспектима привреде на територији Општине Рача и то: *Запосленост и животни стандард локалног становништва; Квалификациона структура незапослених; Структура економских субјеката и њихове финансијске перформансе; Спољно-трговинска активност; Субјекти јавног сектора и невладине организације; Пољопривреда.*

3.7.1. Запосленост и зараде

Према попису из 2002. године број становника Општине Рача износио је 12.959 а према попису из 2013. године тај број износи 11.503. Посматрајући период 2010-2013.

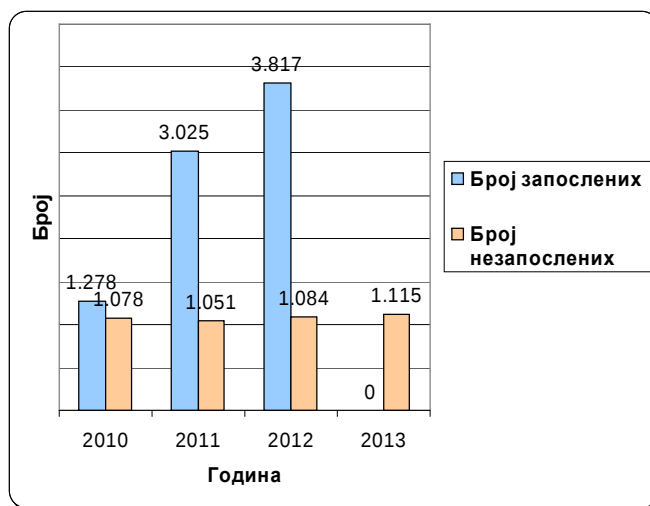
година, евидентан је благи пораст броја запослених¹, са једне стране, док се са друге стране, стање по питању незапослености није значајно променило. Стопа запослености у Општини Рача у 2012. години износи око 33% што је испод републичког просека, који је за април 2013. године износио 45%. Стопа незапослености у Општини Рача у 2013. години износи око 10 %, што је испод републичког просека који је за април 2013. године износио 25 %. Такође, присутна је тенденција раста просечне нето зараде (у РСД) за исти посматрани период. Наиме, просечна нето зарада у износу од 21.486 РСД из 2010. године нарасла је на 30.622 РСД у 2012. години (раст од скоро 30%).² Међутим, просечна нето зарада на територији Општине Рача још увек је знатно испод републичког просека (за око 30%) који за првих девет месеци 2013. године износи 43.188 РСД (Табела 33 и Графикон1).

Табела 33. Запосленост и нето зараде за период 2010-2013. године

Година	2010	2011	2012	2013
Број запослених	1.278	3.025	3.817	-
Број незапослених	1.078	1.051	1.084	1.115
Просечна нето зарада (У РСД)	21.486	26.133	30.622	-

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

Графикон 1. Запосленост за период 2010-2013. године

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

У табели 34 приказани су општи подаци везаних за запосленост у Општини Рача у 2012. години.

Табела 34. Запосленост - годишњи просек за 2012. годину

¹ Податак о броју запослених за 2013. годину није познат.

² Податак о просечној нето заради за 2013. годину није познат.

Запослени		Запослени у правним лицима	Приватни предузетници и запослени код њих	Број запослених на 1000 становника	
Укупно	Само жене (%)			Укупно Запослени	у правним лицима
3817	66,6	3337	480	336	294

Извор: секундарни подаци – Републички завод за статистику

У табели 35 приказани су подаци о запослености према различитим секторима у Општини Рача за 2012. годину. Може се уочити како је највећа концентрација запослености постигнута у области рударства (2736 од укупно 3337 запослених). Са друге стране, најмање учешће запослених уочено је претежно у услужном сектору (Услуге смештаја и исхране - 1, Информисање и комуникација – 7, Финансијске делатности и делатности осигурања – 7, Административне и помоћне услуге – 1, Уметност, забава и рекреација – 2, Остале услужне делатности – 4).

Табела 35. Запослени по секторима делатности – годишњи просек за 2012. годину

	3337
Укупно	
Пољопривреда – шумарство и рибарство	41
Рударство	2736
Прерађивачка индустрија	29
Снабдевање водом и управљање отпадним водама	26
Грађевинарство	21
Трговина на велико и мало и поправка моторних возила	79
Саобраћај и складиштење	15
Услуге смештаја и исхране	1
Информисање и комуникације	7
Финансијске делатности и делатности осигурања	7
Пословање некретнинама	-
Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	18
Административне и помоћне услужне делатности	1
Државна управа и обавезно социјално осигурање	63

Образовање	180
Здравствена и социјална заштита	104
Уметност, забава и рекреације	2
Остале услужне делатности	4

Извор: секундарни подаци – Републички завод за статистику

У табели 36 су приказани подаци о незапослености становника Раче на дан 31.12.2012. године.

Табела 36. Незапосленост - 31.12.2012

Укупно	Први пут траже запослење		Без квалификација		Жене		На 1000 становника
	свега	%	свега	%	свега	%	
1084	309	28,5	484	44,6	522	48,2	95

Извор: секундарни подаци – Републички завод за статистику

Подаци из табеле 37 указују на повећање просечне зараде становника Раче.

Табела 37. Просечне зараде без пореза и доприноса по запосленом,
јануар-децембар (у динарима)

2008	2009	2010	2011	2012
18533	17996	21486	26133	30662

Извор: секундарни подаци – Републички завод за статистику

Посматрајући квалификациону структуру незапослених у периоду 2010-2013. године, примећује се да је број неквалификованих у мањем порасту, број незапослених са нижом стручном спремом и полуквалификованих знатно опао, број квалификованих готово без промене и број незапослених са средњом стручном спремом у благом порасту (Табела 38).

Табела 38. Квалификациона структура незапосленог становништва
за период 2010-2013. године

Година	2010	2011	2012	2013
Неквалфиковани	385	436	466	454

Нижа стручна спрема и полуквалификовани	88	27	18	25
Квалификовани	236	233	233	238
Средња стручна спрема	281	257	270	296
Висококвалификовани	32	26	23	25
Виша стручна спрема	22	21	18	21
Висока стручна спрема	34	51	56	56
Тотал	1.078	1.051	1.084	1.115

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

3.7.2. Структура економских субјеката и њихове финансијске перформансе

Према подацима на дан 01.06.2013. године бележи се благи пад у броју активних, новооснованих као и брисаних/уписаних привредних друштава за период 2010-2013. године (Табела 39). Исти се закључак може дати и за број предузетника (Табела 40).

Табела 39. Број привредних друштава

Година	2010	2011	2012	2013
Активних	72	64	64	65
Новооснованих	5	3	8	2
Брисаних/уписаних	6	10	9	1

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

Табела 40. Број предузетника

Година	2010	2011	2012	2013
Активних	297	290	285	287
Новооснованих	42	32	26	21
Брисаних/уписаних	37	39	40	19

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

Финансијске перформансе у пословању приврених друштава са највећим степеном променљивости за период 2010-2012. године су: *раст пословног прихода, раст пословног добитка, смањење нето губитка, повећање укупних средстава и капитала* (Табела 41).

Табела 41. Финансијске перформансе привредних друштава

Година	2010	2011	2012
Број привредних друштва	63	61	58
Број запослених	1.567	3.821	4.773
Пословни приход	2.580.114	6.288.614	13.304.207
Пословни добитак	39.817	82.996	1.274.586
Број привредних друштва са нето добитком	30	33	33
Нето губитак	218.728	147.301	69.639
Број привредних друштава са нето губитком	26	22	20
Укупна средства	4.683.993	9.246.211	9.759.346
Капитал	381.947	459.576	1.647.065
Кумулирани губитак	732.410	842.383	755.958
Број привредних друштва са губитком до висине капитала	27	29	29
Број привредних друштва са губитком изнад висине капитала	18	25	17

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

Финансијске перформансе у пословању предузетника са највећим степеном променљивости за период 2010-2012. године су: *повећање пословног добитка и кумулираног губитка* (Табела 42).

Табела 42. Финансијске перформансе предузетника

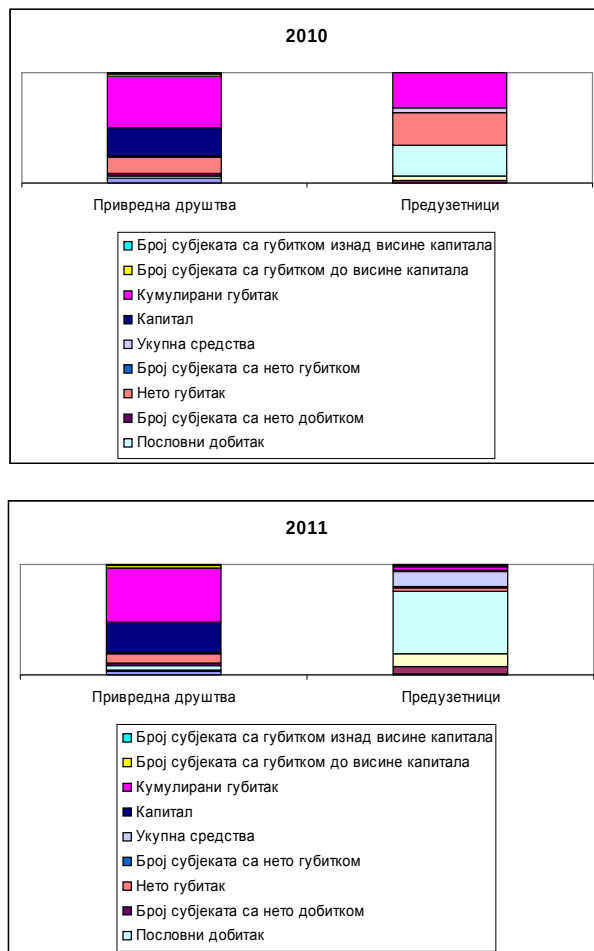
Година	2010	2011	2012
Број предузетника	3	3	2
Број запослених	9	13	9
Пословни приход	26.620	23.152	32.133
Пословни добитак	172	112	2.469
Број предузетника са нето добитком	2	1	1
Нето губитак	188	6.390	-
Број предузетника са нето губитком	1	2	-
Укупна средства	21.400	28.729	23.641
Капитал	2.020	1.826	1.999
Кумулирани губитак	199	6.391	5.987
Број предузетника са губитком до висине капитала	1	2	1
Број предузетника са губитком	-	2	1

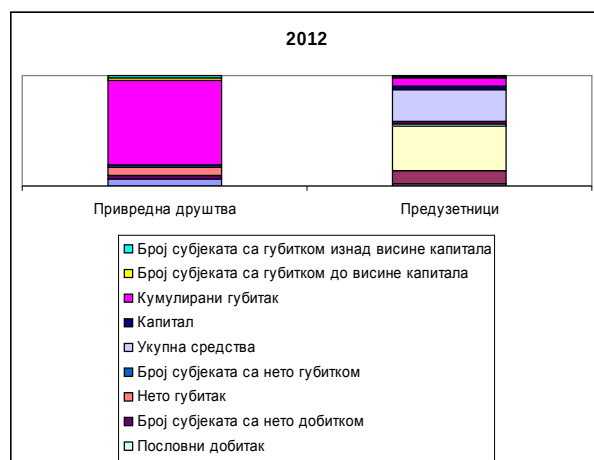
изнад висине капитала

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

Ради бољег увида, видети упоредну анализу финансијских перформанси привредних друштава и предузетка (Графикон 2).

Графикон 2. Упоредна анализа финансијских перформанси привредних друштава и предузетника за 2010., 2011. и 2012. годину.

Извор: секундарни подаци - интерна документа Локалне самоуправе Општине Рача

Закључак, на основу анализираних финансијских перформанси економских субјеката који послују на територији Општине Рача, био би повећани квалитет економске активности што сигурно представља одличну базу за даљи привредни раст и развој ове Општине.

3.7.3. Спољно-трговински биланс Шумадијског округа

Учешће извозне активности Општине Рача у укупном извозу Шумадијског округа за 2012. годину износи 24% а за 2013. годину свега 7%. Када је реч о увозу, учешће Раче у укупном увозу Шумадијског округа за 2012. годину износи 4%, док за 2013. годину 2%. Овакви подаци упућују на закључак о смањеној спољно-трговинској активности Општине Рача. Нето извоз Општине Раче за 2012. годину износи 4007,8 (у милионима динара), док за 2013. годину 6285,5 (у милионима динара). Међутим, осим Тополе, која остварује позитиван салдо у 2012. години од 440,5 (у милионима динара), Рача је једина Општина у Шумадијском округу са позитивним и највећим салдом (4007,8 у милионима динара) у односу на све остале Општине и град Крагујевац. Слична је ситуација и 2013. године када се Рача (6285,5 у милионима динара) налази одмах иза Крагујевца (11823,6 у милионима динара) по оствареном нето-извозу (Табела 43 и Графикон 3).

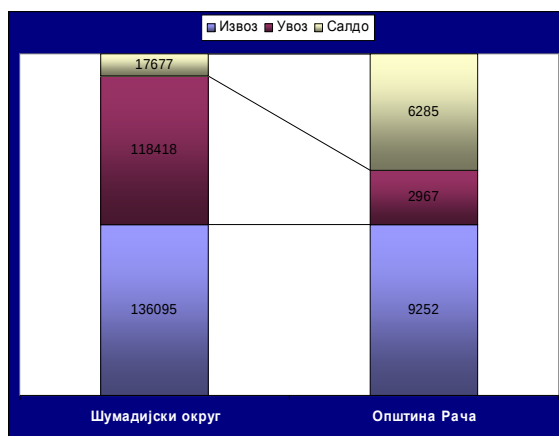
Табела 43. Спољно-трговински биланс Шумадијског Округа (у милионима динара)

	Извоз			Увоз			Салдо		у %	
	2012	2013	Индекс	2012	2013	Индекс	2012	2013	2012	2013
Шумадијски округ	26816,2	136095,4	507,5	51254	118418,2	231	-	17677,2	52,3	115
Аранђеловац	3775,1	4033,6	106,8	4380,5	4302,0	98,2	-605,4	-268,4	86,2	93,8
Баточина	1158,9	1150,7	99,3	1373,5	1383,3	100,7	-214,6	-232,6	84,4	83,2
Кнић	119,8	161,5	134,8	143,0	210,3	147,1	-23,1	-48,8	83,8	76,8
Град	13284,2	119663,5	900,8	41287,1	107839,8	261,2	-	11823,6	32,2	111,0

Крагујевац	28002,9									
Рача	6480,1	9252,9	142,8	2472,3	2967,4	120,0	4007,8	6285,5	262,1	311,8
Топола	850,2	1019,7	119,9	409,6	618,6	151,0	440,5	401,1	207,5	164,8
Лапово	1147,9	813,4	70,9	1187,9	1096,6	92,3	-40,0	-283,3	96,6	74,2

Извор: секундарни подаци - Републички завод за статистику.

Графикон 3. Упоредна анализа спољно-трговинске активности Шумадијског округа и Општине Рача у 2013. години

Извор: секундарни подаци - Републички завод за статистику.

3.7.4. Јавни сектор и невладине организације

Не територији општине Рача постоје два привредна друштва која су у власништву општине Рача, односно:

- 1) *Јавно комунално предузеће Рача и*
- 2) *Инкубатор центар за развој предузетништва д.о.о. Рача.*

На територији општине Рача постоје следећа удружења грађана односно невладине организације:

- 1) *Црвени крст Рача;*
- 2) *Омладински центар Рача;*
- 3) *Удружење ратних војних инвалида и породица погинулих бораца Општине Рача;*
- 4) *Општинска организација пензионера општине Рача;*
- 5) *Општинска заједница удружења одгајивача голубова српских високолетаца „Рача“ – Рача;*
- 6) *Кластер произвођача воћа општине Рача;*
- 7) *Кластер произвођача житарица општине Рача;*
- 8) *Удружење одгајивача ситних животиња „Рача“;*

- 9) Удружење одгајивача голубова српских високолетача „СРБ 330 Карађорђе“ – Рача;
- 10) Савез удружња бораца народноослободилачког рата Општине Рача;
- 11) Удружење жена „Рачанке“;
- 12) Кластер цвећара општине Рача;
- 13) Удружење особа са инвалидитетом општине Рача;
- 14) Удружење ратних и миродопских војних инвалида општине Рача.

3.7.5. Пољопривреда општине Рача

Од укупне површине територије рачанске општине (око 21.570 ha) на пољопривредно земљиште отпада 16.561 ha што чини негде око 76,8%. Пољопривреда општине Рача има врло значајну улогу у њеној привреди, иако расположиви агроеколошки услови нису у довољној мери искоришћени. Пољопривреда је водећа привредна грана по обиму производње, као и позапослености активног становништва.

3.7.5.1. Пољопривредна површина

Табела 44. Пољопривредно земљиште по катастарским општинама

КАТАСТАРСКА ОПШТИНА	ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ У ha					пашњаци	остало земљиште	укупно пољопривредно земљиште
	њиве	обрадиво пољопривредно земљиште у ha воћњаци	виногради	ливаде	укупно			
Адровац	182,3158	5,2854	2,0021	11,7241	201,3274	0,9538	0,8502	203,1314
Борци	685,4899	75,2241	14,3623	26,9087	801,985	73,596	0,2248	875,8058
Бошњане	849,8767	46,8042	5,7035	37,267	939,6514	13,2641	28,9616	981,8771
Велико Крчмаре	1.111,8008	111,9686	30,703	119,0993	1.373,5717	80,7622	212,0703	1.666,4042
Вишевац	991,9276	59,6913	31,6369	68,1053	1.151,3611	50,4594	3,3503	1.205,1708
Војиновац	291,0315	7,9788	2,5331	12,2897	313,8331	4,4033	1,3942	319,6306
Вучић	770,3595	40,1884	12,7198	81,9295	905,1972	40,9818	2,4085	948,5875
Диња Рача	1.052,2832	37,3475	20,6988	22,7627	1.133,0922	13,5453	2,4561	1.149,0936
Доње Јарушице	386,5911	38,6246	10,676	16,2068	452,0985	14,2694	1,3188	467,6867
Ђурђево	999,9991	55,0869	21,9109	40,7066	1.117,7035	72,485	10,7161	1.200,9046
Мало Крчмаре	520,6797	37,6092	15,3495	20,4641	594,1025	71,3546	11,6234	677,0805
Мирашевац	806,6562	70,7894	15,4959	41,5456	934,4871	39,4552	16,7032	990,6455
Поповић	466,6968	22,7362	12,1837	36,1546	537,7713	20,8611	1,771	560,4034
Рача	166,9121	3,1993	1,9143	15,3691	187,3948	1,5086	1,3748	190,2782
Сараново	1.307,2768	137,0555	64,1979	140,0041	1.648,5343	50,1926	114,2237	1.812,9506
Сепци	1.047,0394	57,0722	24,1728	105,8685	1.234,1529	74,3482	99,9762	1.408,4773
Сипић	1.404,0361	105,2105	42,4422	96,0221	1.647,7109	82,0492	173,5723	1.903,3324
Укупно	13.040,9723	911,8721	328,7027	892,4278	15.173,9749	704,4898	682,9955	16.561,4602

Извор: Републички геодетски завод, Сектор за информатику и комуникације, Београд
(по допису 06 број:951-2015/2012 од 27.11.2012)

Из табеле можемо видети да од укупне површине пољопривредног земљишта, обрадиво земљиште чини 91,62%. При томе од укупно обрадивог пољопривредног земљишта, њиве заузимају највећи део 13.040,9723 ha (85,94%), након чега следе воћњаци, ливаде и виногради. Општине које имају највећи удео у обрадивом пољопривредном земљишту су општине Сипић и Сараново.

Највећи део укупног пољопривредног земљишта, 16.171,9058 ha (око 97,6%) је у приватној својини, 368,4704 ha је у својини Републике Србије, 0,6109 ha је у друштвеној својини, док на задружну својину отпада само 0,0408 ha и овакав облик својине се јавља само у селу Сипић. Мешовита својина заузима 10,8089 ha, а 9,6237 ha отпада на остале облике својине.

Иако је највећи део пољопривредног земљишта у приватном власништву, можемо да констатујемо да је још увек присутно нерационално коришћење постојећег земљишног фонда, а основне карактеристике постојећег земљишног фонда у приватном власништву су:

- мала просечна величина по домаћинству,
- распарчаност поседа на већи број парцела.

Због тога је нужно, у процесу даљег развоја пољопривреде у рачанској општини, побољшати начин коришћења пољопривредне површине и ниво интензивности пољопривредне производње.

3.7.5.2. Пољопривредно становништво

У наредној табели је дат број пољопривредног становништва. Према попису из 2002. године, пољопривредно становништво је чинило 36,7% укупног становништва општине Рача, при чему је 37,3% активно пољопривредно становништво. Подацима о броју пољопривредног становништва, према попису из 2011. године не располажемо из разлога што у резултатима тог пописа није изричито приказано пољопривредно становништво.

Табела 45. Пољопривредно становништво на територији општине Рача према попису из 2002.

пољопривредно становништво	укупно	4.754
	женско	2.266
активно пољопривредно становништво	укупно	2.981
	женско	1.214
	индивидуални	свега 2.939
	пољопривредници	женско 1.208
издржавано пољопривредно становништво	укупно	1.773
	женско	1.052
	домаћице	311
	деца предшколског узраста	280
	ученици основних школа	335
	ученици средњих школа	134
	студенти	43
	остало	670

Извор: Републички завод за статистику
(Општине и региони у Републици Србији, 2001.)

3.7.5.3. Пољопривредна газдинства

Према подацима Министарства финансија, Управе за трезор, експозитуре у Рачи број пољопривредних газдинстава се у периоду од 2008. године до 2012. године незнатно повећавао. Већи скок у броју пољопривредних газдинстава можемо да приметимо 2013. године, када је у односу на 2012. годину пријављено чак 51 газдинство више. У наредној табели је дат приказ броја газдинстава.

Табела 46. Пољопривредна газдинства за период 2008-2013.
на територији општине Рача

Година	Број газдинстава
2008	2.075
2009	2.113
2010	2.139
2011	2.154
2012	2.168
2013	2.219

Извор: Локална самоуправа

У разговору са представницима општине Рача, дошли смо до информација да је регистрација пољопривредних газдинстава била израженија од 2006. године и то као последица логистичке подршке локалне самоуправе и ресорног Министарства. Један од разлога регистрације била је и могућност аплицирања за кредитна средства Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде. Пољопривредни произвођачи се одлучују за регистрацију својих газдинстава ради остваривања права на подршку пре свега сточарској производњи, углавном говедарству. Видови подршке огледају се у остваривању права на премију за млеко, добијање регреса за квалитетна приплодна грла - првотелке, подстицајима за товну јунад.

3.7.5.4. Услуге за пољопривреднике

Према подацима општине Рача, пољопривредницима су на располагању следеће регистроване службе:

1. Земљорадничка задруга "АГРО-РАЧА", у оквиру задруге обавља се делатност услужног клања и прераде меса
2. Ветеринарска станица ВС "РАЧА" ДОО,
3. Пољопривредна станица "Крагујевац" из Крагујевца. Ова пољопривредна станица има уговор са локалном самоуправом опружању услуга пољопривредницима са територије општине Рача. Та сарадња подразумева да пољопривредна станица једном или два пута, у зависности од доба године, достави предлог препарата са којима се уклања нека штеточина или лечи нека болест.

Постоје две сточне фарме које су регистроване у регистру пољопривредних газдинстава и то:

1. "НуклеусЦентар" ДОО, село Трска, Рача
2. "ПепиПорк" ДОО, село Трска, Рача

На подручју општине Рача пољопривредним произвођачима помоћ пружају стручњаци Пољопривредне станице из Крагујевца, ветеринарске станице из Раче, Центар за стрна жита из Крагујевца, Институт за повртарство Смедеревска Паланка као и служба за пољопривреду Општинске управе Рача и Пољопривредна инспекција Шумадијског округа.

Одржавају се едукативни семинари за пољопривредне произвођаче у вези примене нових технологија у пољопривредној производњи на којима предавања држе предавачи са Пољопривредних факултета и Пољопривредних центара из Србије.

3.7.5.5. Пројекти у области пољопривреде

Општина Рача је 2011. године реализовала пројекат под називом "Јачање локалног економског развоја општине Рача кроз јачање капацитета пољопривредних произвођача" (Strengthening Local Economic Development of Raca Municipality through Strengthening Capacities of Agricultural Producers) и то кроз програм „Exchange 3“ који финансира Европска Унија. Резултат овог пројекта је оснивање Кластера произвођача воћа општине Рача и Кластера произвођача житарица општине Рача. Оба кластера су основана 18.02.2011. године на оснивачкој скупштини на којој су изабрани сви органи кластера.

Кластер произвођача воћа општине Рача је у том тренутку имао 29 чланова који су уједно и оснивачи кластера. Основни циљ овог кластера је унапређење воћарске пољопривредне производње кроз модернизацију опреме и механизације, набавку репроматеријала за основну производњу, организовани пласман производа, строго поштовање највиших производних стандарда. Све ово ће допринети већој продуктивности и укупном побољшању услова живота и рада на селу. Приоритет Удружења је производња и пласман воћа.

Кластер произвођача житарица општине Рача је у тренутку оснивања бројао 21 члана који су уједно били и оснивачи. Циљ овог Удружења је унапређење ратарске пољопривредне производње и то кроз бољу организованост приликом набавке репроматеријала, затим откупа, прераде и пласмана производа, модернизације опреме и механизације и поштовање највиших производних стандарда. Приоритет овог Удружења је исти као и приоритет Удружења кластера произвођача воћа општине Рача – производња и пласман. Оба Удружења ће се кроз свој рад и деловање посебно залагати за очување природних ресурса и унапређење животне средине.

3.7.5.6. Пољопривредна производња

Као што је већ поменуто, општина Рача има велике природне потенцијале, али и расположиво пољопривредно становништво за пољопривредну производњу. Недостаци који се јављају су застарела механизација, неадекватна примена агротехничких мера, проблем пласмана производа и многи други. Раније су се производи реализовали на тржишту једним делом преко организованог откупа преко земљорадничких задруга, а другим делом на пијацама. Пропадањем земљорадничких задруга нестаје систем организоване производње и откупа пољопривредних производа. Недовољно платежно способна тражња на формираним пијацама делује негативно на обим пољопривредне производње.

Економска снага и структура капацитета пољопривредне производње и прераде у селима није повољна, тако да су потребна инвестициона улагања, како би они својом економском снагом деловали на окружење.

3.7.5.6.1. Ратарство

Ратарска производња у општини Рача је основна грана пољопривреде и обухвата производњу жита, индустријског биља, поврћа, и сточног крмног биља. Ратарство је углавном подређено сточарству (говедарство, свињарство, овчарство, живинарство и пчеларство) и представља крмну базу за гајење стоке.

Табела 47. Производња пшенице за период 2005-2012. на територији општине Рача

година	Пшеница				
	принос (t)			просечан принос (kg)	
	укупно	привредна друштва и задруге	породична газдинства	привредна друштва и задруге	породична газдинства
2005	7.890	-	7.890	-	3.263
2006	5.481	-	5.481	-	2.880
2007	7.409	-	7.409	-	3.435
2008	7.346	-	7.346	-	3.775
2009	7.484	-	7.484	-	3.359
2010	7.415	-	7.415	-	3.508
2011	8.619	-	8.619	-	3.954
2012	9.785	-	9.785	-	4.422

Извор: Републички завод за статистику (Општине и региони у Републици Србији)

Табела 48. Производња кукуруза период 2005-2012. године
на територији општине Рача

година	Кукуруз				
	принос(t)			просечан принос (kg)	
	укупно	привредна друштва и задруге	породична газдинства	привредна друштва и задруге	породична газдинства
2005	27.810	-	27.810	-	3.773
2006	21.868	-	21.868	-	4.897
2007	9.997	-	9.997	-	2.313
2008	22.075	-	22.075	-	4.823
2009	22.202	-	22.202	-	5.090
2010	23.268	-	23.268	-	5.339
2011	18.048	-	18.048	-	4.245
2012	8.003	-	8.003	-	1.959

Извор: Републички завод за статистику (Општине и региони у Републици Србији)

Општина Рача, због својих природних карактеристика, има задовољавајуће услове за гајење већинератарских култура које се традиционално гаје у целој држави. По количини, али и важности производа заљудску и сточну исхрану, на првом месту су културе пшенице и кукуруза. Производњу ових култура, што можемо да приметимо из претходне табеле, карактерише велико варирање, нарочито просечног приноса, који је последица недовољне и неадекватне примене агротехничких мера и великог утицаја климатског фактора. На варирање приноса ових култура утиче и уситњеност поседа, гајење готово искључиво за сопствене потребе иза старела механизација. Ово варирање је веома изражено код кукуруза, где можемо да приметимо да постоји драстична разлика у последње две посматране године, и код укупног и код просечног приноса. Као што је већ поменуто, општина Рача је, у оквиру пројекта који финансира Европска Унија, 2011. године основала Кластер произвођача житарица општине Рача. Основни циљ овог кластера је унапређење ратарске пољопривредне производње како би дошло до повећања продуктивности и побољшања услова живота и рада на селу.

Табела 49. Производња индустријског и повртног биља за период 2005-2012. године
на територији општине Рача

година	Шећерна репа		Сунцокрет		Пасуљ ³		Кромпир ⁴	
	принос		принос		принос		принос	
	укупан, (t)	по ha, (kg)	укупан, (t)	по ha, (kg)	укупан, (t)	по ha, (kg)	укупан, (t)	по ha, (kg)
2005	42	14.000	1.761	2.106	602	2.397	4.334	17.336

³ Укључена је производња чистог усева и међуусева, а просечан принос исказан је за чист усева.

⁴ Укључена је производња чистог усева и међуусева, а просечан принос исказан је за чист усева.

2006	43	7.167	1.471	1.764	477	2.053	3.661	14.528
2007	22	5.500	1.095	1.476	354	1.480	3.547	13.695
2008	40	10.000	1.905	2.320	386	1.786	3.622	13.772
2009	-	-	1.597	2.144	245	1.367	2.796	11.506
2010	-	-	1.619	2.313	239	1.467	2.160	8.889
2011	-	-	1.551	1.978	159	1.134	2.140	7.063
2012	-	-	1.479	1.821	115	926	1.582	5.925

Извор: Републички завод за статистику (Општине и региони у Републици Србији)

Када је реч о повртарству, културе које су најзаступљеније (чак представљају и тржишни вишак) и чине саставни део исхране становништва су: кромпир, пасуљ, купус, лук, парадајз, паприка и грашак. Баште под поврћем и варивом се налазе углавном око кућа и малих су површина. Из табеле 39 можемо да приметимо тренд смањења приноса две најзначајније културе – кромпира и пасуља и то највероватније због неадекватних примена агротехничких мера.

Табела 50. Производња крмног биља за период 2005-2012. на територији општине Рача

година	Детелина ⁵		Луцерка ⁶		Ливаде ⁷		Пашњаци	
	принос		принос		принос		принос	
	укупан, (t)	по ha, (kg)	укупан, (t)	по ha, (kg)	укупан, (t)	по ha, (kg)	укупан, (t)	по ha, (kg)
2005	13.831	7.773	10.386	8.430	4.302	4.285	1.803	2.167
2006	11.529	6.928	9.490	7.368	4.532	4.424	2.037	2.448
2007	6.045	3.366	5.445	3.580	2.081	2.223	1.024	1.358
2008	7.773	4.450	8.933	6.155	3.240	2.960	1.210	1.605
2009	7.633	4.520	8.407	5.883	2.907	2.451	1.086	1.416
2010	8.349	5.013	8.993	6.271	2.797	2.541	1.200	1.462
2011	7.285	4.570	7.999	5.652	2.508	2.247	1.168	1.377
2012	5.044	3.174	5.737	4.172	2.805	2.457	1.121	1.387

Извор: Републички завод за статистику (Општине и региони у Републици Србији)

⁵ У укупан принос детелине и луцерке унет је и принос подусева, а просечан принос рачунат је само на главни усев.

⁶ У укупан принос детелине и луцерке унет је и принос подусева, а просечан принос рачунат је само на главни усев.

⁷ У укупан принос сена са ливада унето је сено са угара, парлога и воћњака, а просечан принос рачунат је само на принос ливада.

3.7.5.6.2. Воћарство

Табела 51. Производња воћа и грозђа за период 2005-2012.
на територији општине Рача

година	Јабукe			Шљиве			Виногради		
	број родних стабала	принос укупан, t	по једном стаблу, kg	број родних стабала	принос укупан, t	по једном стаблу, kg	број родних чокота, хиљ	укупан, t	по једном чокоту, kg
2005	17.630	209	11,9	235.300	3.259	13,9	1.760	1.134	0,6
2006	17.220	173	10	236.850	2.788	11,8	1.758	1.903	1,1
2007	17.275	259	15	240.800	4.416	18,3	1.758	1.730	1
2008	17.645	171	9,7	243.750	4.039	16,6	1.757	2.557	1,5
2009	17.405	245	14,1	242.070	5.988	24,7	1.576	2.328	1,5
2010	18.035	162	9	242.750	4.547	18,7	1.595	1.723	1,1
2011	18.195	179	9,8	245.650	4.765	19,4	1.557	1.563	1
2012	18.215	160	8,8	259.050	4.810	18,6	1.518	1.248	0,8

Извор: Републички завод за статистику (Општине и региони у Републици Србији)

Општина Рача има веома повољне природне услове за производњу воћа, поготову на брежуљкастим деловима. Из табеле 52 видимо да је у последњих неколико година површина под воћем порасла, што може бити последица ниске рентабилности у ратарству. Међутим, приноси по стаблу и површини нису толико стабилизовани и немају стални тренд повећања, што је, као и у предходном случају, последица недовољне примене агротехничких мера.

3.7.5.6.3. Сточарство

Сточарство је је поред ратарства најзначајнија грана производње у пољопривреди и углавном се своди на говедарство, свињарство и живинарство. У наредној табели је дат приказ броја грла стоке за период 2001.-2007. године. У Републичком заводу за статистику не располажу подацима за број грла стоке за период после 2007. године, међутим у разговору са представницима општине Рача успели смо да дођемо до података за 2013. годину по попису Ветеринарске станице у Рачи.

Табела 52. Број грла стоке за период 2001.-2007. године на територији општине Рача

година	Говеда		Свиње		Овце		Живина, укупно
	укупно	од тога: краве и стеоне	укупно	од тога: крмаче и супрасне	укупно	од тога: овце за приплод	

	јунице			назимице			
2001	5.776	3.981	16.252	4.436	15.339	10.137	112.683
2002	5.810	3.832	18.020	4.458	14.739	10.570	108.781
2003	5.642	3.763	17.329	4.439	15.146	10.449	98.893
2004	5.523	3.869	15.169	3.029	16.831	10.885	69.680
2005	5.430	3.819	12.135	3.030	19.790	12.889	76.921
2006	5.154	3.466	14.981	2.328	20.194	16.032	64.108
2007	5.140	3.569	13.117	1.978	20.229	16.251	54.652

Извор: Републички завод за статистику (Општине и региони у Републици Србији)

Из табеле 52 видимо да се број грла стоке за период 2001-2007. смањивао, осим када је реч о овцама. Ово мање повећање броја оваца је условљено изменом расног састава уовчарству због увођења продуктивнијих раса, променом начина исхране оваца и смањењем домаћинства која гаје говеда што отвара простор за овце. Међутим, ако упоредимо 2007. годину и 2013. видимо велики скок у производњи живине и мали скок у производњи свиња, док су грла говеда и оваца у паду. У свињарству се због брзе репродукције и великог утицаја цене житарица, јављају циклуси који трају 4 године тако да се наведени закључци узимају са резервом.

Табела 53. Број грла стоке за 2013. годину на територији општине Рача

Назив	Број грла
Говеда	4.054
Свиње	14.380
Овце	7.708
Живина	13.6405

Извор: Ветеринарска станица у Рачи, 2013. година

Мисија даљег развоја пољопривреде је оживљавање производње у пољопривредним домаћинствима како би имала профитабилну пољопривредну производњу која ће им омогућити да солидно живе од рада на свом домаћинству и то добијањем основних средстава за покретање сопствене ратарско-повртарске, воћарско-виноградарске, сточарске производње и изградњу капацитета за прераду пољопривредних производа.

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА

Туристичку понуду сачињава велики број елемената, од чијег квалитета, разноврности и заступљености зависи развој туристичке делатности на одређеном простору. Основни фактори, који чине туристичку понуду, могу се груписати на следећи начин:

- Атрактивни фактори, који обухватају: природне (клима, флора и фауна, географски положај, рељеф, термоминерални извори и др.) и друштвене, односно изграђене ресурсе (културно-историјско наслеђе, као и антропогени ресурси у које спадају разне манифестације, фолклор, гастрономија и др.).
- Комуникативни или приступачни фактори, који обухватају: удаљеност дестинације, њену саобраћајну повезаност и саобраћајну инфраструктуру.
- Рецептивни фактори или услови за боравак, који обухватају: објекте за смештај и исхрану, као и остале погодности, које омогућавају туристима пријатан боравак у дестинацији (објекти за спорт, рекреацију, забаву, разоноду, туристичке агенције и др.).

Општина Рача не бележи дугу традицију у развоју туризма. Међутим, Рача поседује квалитетне потенцијале, који нису на адекватан начин валоризовани и искоришћени за развој туризма. На бази података, који су прикупљени из примарних и секундарних извора, изложиће се анализа најзначајнијих елемената туристичке понуде општине Рача.

У даљем тексту биће обрађено неколико целина.

- У оквиру дела *Угоститељски капацитети*, анализирани су постојећи објекти за смештај туриста и капацитети за пружање услуга исхране и пића које општина Рача поседује.
- *Анализа туристичке понуде општине Рача* обрађује туристичке производе који су заступљени, али и потенцијал које општина поседује за развој других видова туризма. Акценат је на ловном, манифестационом, културно-историјском, спортско-рекреативном, транзитном, сеоском, излетничком и бањском туризму.
- *Остварени резултати на туристичком тржишту* презентују квантитативну анализу туризма општине Рача кроз репрезентативне показатеље, као што су број домаћих и страних туриста и остварених ноћења у последњих 10 година, просечно задржавање гостију, удео туризма општине Рача у туризму Шумадијског округа, као и прилив од боравишне таксе.
- *Организација туризма на нивоу општине Рача* бави се функцијама, активностима и програмима главног носиоца развоја и унапређења туризма - Туристичком организацијом општине Рача.

4.1. УГОСТИТЕЉСКИ КАПАЦИТЕТИ

4.1.1. Смештајни капацитети

Развој смештајне понуде општине Рача везује се за 1984. годину када је изграђен **хотел „Шумадија“**. Хотел је реновиран 2004. године и располаже са 29 соба (54 лежаја), ресторан-салом са капацитетом од 400 столица, банкет салом и терасом. Додатне туристичке садржаје не поседује. Налази се у приватном власништву и није категорисан. Објекат тренутно није у функцији за смештај туриста. Ресторан хотела нуди специјалитете националне кухиње. Намењен је локалном становништву, посетиоцима, гостима у транзиту, као и ученицима на екскурзијама. Објекат такође организује разне прославе у ресторан сали. Ради током читаве године.

Ловачки дом у Рачи пружа услуге смештаја, исхране и пића гостима. Располаже са 8 соба (18 лежаја). Објекат поседује кафану са 80 места, на чијем менију се налазе специјалитети шумадијског краја и ловачки специјалитети. Намењен је локалном становништву, посетиоцима и ловцима, за које нуди и кавезне капацитете за смештај ловачких паса. Ради током читаве године. Објекат није категорисан и налази се у власништву Ловачког удружења „Градиште” из Раче, али је тренутно издат у закуп приватном предузетнику.

Табела 54. Преглед смештајних капацитета у 2013. години

Тип, назив објекта и локација	Власништво	Категорија	Број соба			Број лежаја	Корисници услуга
			1/1	1/2	1/3		
Хотел Шумадија Рача	Приватно	Није категорисан	4	25	-	54	Гости у транзиту, посетиоци, ђаци на екскурзијама
Ловачки дом Рача	Ловачко удружење „Градиште”	Није категорисан	-	6	2	18	Ловци, посетиоци

Извор: Локална самоуправа општине Рача и сопствени извори

Постојање само једног хотела, чији смештајни капацитети тренутно нису у функцији, као и два смештајна објекта са скромним капацитетом од свега 36 лежаја на читавој територији, не обезбеђују конкурентност у привлачењу домаћих и страних туриста. Непостојање разноврсних смештајних капацитета, недовољан број лежајева у постојећим објектима, као и неизвршена категоризација, представљају огромни недостатак и круцијални проблем који успорава будући развој туризма у општини Рача. Осим тога, постојећи смештајни објекти не поседују пратеће услуге и садржаје, као што су спортско-рекреативни садржаји, семинар сале, понуду за забаву и разоноду, односно активности за провођење слободног времена туриста.

Недовољна укљученост локалног становништва у издавање приватног смештаја туристима, такође представља један од недостатака у развоју туризма. Туристичка организација општине Рача не поседује евиденцију о броју приватних смештајних објекта, нити има сазнања о њиховом постојању. Издавање приватног смештаја имао би вишеструк позитиван утицај; пре свега на већу запосленост, зараду и благостање локалног становништва, али би представљао и додатни приход за локалну самоуправу (од боравишних такси и других такси), који би се користио за унапређење квалитета комплетне туристичке понуде општине Рача.

За будући развој туризма неопходно је извршити модернизацију и осавремењавање постојећих објекта, као и планску изградњу нових смештајних објекта, и то пре свега у етно стилу који карактерише шумадијски крај. Понуда смештајних објекта треба да буде у складу са савременим трендовима на туристичком тржишту, као и у складу са потребама и захтевима домаће и иностране туристичке тражње.

4.1.2. Капацитети за исхрану и пиће

Поред хотела „Шумадија“ и Ловачког дома, општина Рача поседује још 6 угоститељских објекта који пружају услуге исхране и пића посетиоцима и локалном становништву. Структуру ових угоститељских објекта чине: 3 кафане, 3 ресторана, 1 етно-ресторан и 1 ресторан-пицерија. Осим ресторана „Видовдан“, који се налази у Вишевцу, остали објекти се налазе у центру Раче. Заједничка карактеристика свих објекта је да послују у приватном власништву и да нису категорисани. Поседују капацитете у унутрашњости објекта и на терасама, који се користе у току летњих месеци. Понуда је заснована на специјалитетима националне кухиње и јела са роштиља. Такође, објекти нуде организацију разних прослава. Намењени су локалном становништву, посетиоцима у транзиту, пословним путницима, ђацима на екскурзијама и другим врстама посетилаца. Сви објекти раде током читаве године.

За млађу популацију на располагању су кафићи „Посејдон“, „Ин“, „Арт“, „Алкатраз“, „Соба“ и ноћни клуб „Џет сет“.

Табела 55. Преглед објекта за пружање услуга исхране и пића у 2013. години

Тип, назив објекта и локација	Власни- штво	Категорија	Капацитет (број столица)		Врста понуде (кухиња)
			У објекту	На тераси	
Кафана Липов цвет Рача	Приватно	Није категорисан	60	80	Национални специјалитети, јела са роштиља
Етно ресторан Видовдан	Приватно	Није категорисан	70	70	Национални специјалитети,

Вишевац			јела са роштиља		
Ресторан пицерија Сан Марино Рача	Приватно	Није категорисан	38	30	Национални специјалитети, јела са роштиља, брза храна
Кафана Шумадијски рај Рача	Приватно	Није категорисан	70	-	Национални специјалитети, јела са роштиља
Кафана Вожд Рача	Приватно	Није категорисан	60	30	Национални специјалитети, јела са роштиља
Ресторан Аргентина Рача	Приватно	Није категорисан	30-40	12	Национални специјалитети, јела са роштиља
Ресторан-сала хотела Шумадија Рача	Приватно	Није категорисан	400	50	Национални специјалитети, јела са роштиља
Кафана Ловачког дома Рача	Приватно	Није категорисан	80	20-30	Национални специјалитети, ловачки специјалитети

Извор: Локална самоуправа општине Рача и сопствени извори

4.2. АНАЛИЗА ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ

Општина Рача не поседује јединствен и препознатљив туристички производ. Структура туристичких производа није садржајна ни разноврсна. У домену развоја туристичке делатности, ловни и манифестациони туризам представљају основу туристичке понуде. Потенцијал, који Рача поседује, указују на могућност развоја додатних облика туризма као што су: културно-историјски, спортско-рекреативни, транзитни, сеоски, излетнички и бањски туризам. У наставку ћемо анализирати ресурсе за сваки од наведених видова туризма.

4.2.1. Понуда ловног туризма

Ловни туризам је деценијама уназад заступљен на територији општине Рача. Зачеци ове активности везују се за почетак 20. века, односно за оснивање Ловачког савеза Среза Лепеничког са седиштем у Рачи. У Рачи данас постоји једно ловачко удружење под називом „Градиште“, које је основано 2. августа 1902. године. Ловачко удружење „Градиште“ газдује са ловиштем „Буковац“, чија се ловна површина поклапа са

површином општине Рача и износи 21.571 ha, док је ловна продуктивна површина на којој се одвија ловна делатност 20.500 ha. Ловна продуктивна површина је подложна ревизији пошто се смањује као последица ширења варошице и сеоских насеља, као и увећања пољопривредних површина.

У оквиру ловишта комерцијални лов је организован у два дела: Рача 1 и Рача 2. У делу Рача 1 организована је обука паса и одстрел дивљачи, док се Рача 2 искључиво користи за комерцијални лов. Од дивљачи је заступљена срна, зец, фазан, препелица, јаребица, док је од предатора заступљени шакал и лисица. Најатрактивнија дивљач у ловишту је срнећа дивљач, са правилним распоредом трофејне вредности и старосне структуре. Укупан број срнеће дивљачи је у распону од 760-820 јединки у односу 1:1 када је у питању полна структура. План одстрела срнеће дивљачи на годишњем нивоу износи 120 јединки (мушких 62), од чега је дванаест јединки веће трофејне вредности (односно четири за медаљу и осам до 100 поена) искључиво усмерено ка ловним туристима. За трофеје капиталне вредности је подједнако заинтересована и домаћа клијентела, а не само странци.

Ловачко удружење „Градиште” броји од 320 до 350 чланова. Удружење газдује по Закону о дивљачи и ловству, поседује стручну службу, два стално запослена радника, управника ловишта и ловочувара. Поседује возни парк од две Ладе Ниве и два мотора. Од објеката, ловачко удружење располаже ловачким домом у Рачи који је тренутно издат у закуп приватнику. Ловачки дом, осим смештајних капацитета, располаже и са кавезним капацитетима за смештај паса. Од ловних објеката ловачко удружење располаже са 10 ловачких кућа, 96 високих чека које су потпуно покривене или полу-покривене. Свака чека има и хранилицу, солиште и појилицу.

Слика 14. Затворена чека
Извор: Ловачко удружење „Градиште”

Слика 15. Затворена чека
Извор: Ловачко удружење „Градиште”

Слика 16. Хранилица за животиње
Извор: Ловачко удружење „Градиште”

Масовнији развој ловног туризма везује се за почетак 60-их година прошлог века, када овде долазе Италијани у лов. Ловни туризам је угрожен криволовом, у којем најчешће учествују неловци. Чланови удружења дају добар пример неловцима и својим понашањем подижу квалитет понашања у лову и доприносе унапређењу свести ловаца и неловаца.

Туристички промет је изузетно скроман. На годишњем нивоу, ловиште посећују једна до две групе ловаца, која у просеку броји до 10 ловаца, и то су пре свега домаћи ловци на ситну дивљач и срндаће. Страних ловаца задњих пар година није било, изузев 2011. године, када су ловиште посећивали туристи из Француске.

У периоду од 2011. до 2013. године, остварена средства у ловном туризму на ситну и крупну дивљач износила су:

- у 2011. години око 400.000,00 динара
- у 2012. години око 300.000,00 динара
- у 2013. години око 400.000,00 динара

Развој ловног туризма на територији општине Рача условљен је решавањем проблема, који се огледају у следећем:

- Онемогућен извоз одстрелених врста дивљачи из Србије ка дестинацијама одакле долазе инострани туристи, односно ловци;
- Непостојање регистроване туристичке организације на нивоу општине Рача, која би била посредник између ловачког удружења и ловаца из иностранства;
- Неусклађеност смештајних капацитета са потребама и захтевима иностраних ловаца.

4.2.2. Понуда манифестационог туризма

На територији општине Рача одржавају се традиционалне културне, забавне и сајамске манифестације. Манифестације у Рачи су чувари традиције и културних обичаја српског народа, али су такође од изузетног значаја пошто привлаче већи број посетилаца. Најпознатија је културна манифестација под називом „Карађорђеви дани“,

која се организује у част lika и дела Ђорђа Петровића Карађорђа, која се свечано отвара у његовом родном месту Вишевцу. Манифестација „Под орахом“, представља манифестацију са најдужом традицијом организовања на територији општине Рача, јер се организује од 1998. године.

Поред културних, забавних и сајамских манифестација, свакако треба споменути и већи број спортско-рекреативних манифестација, од којих су најзаступљеније ноћни турнири у малом фудбалу, који се организују током летњих месеци у варошици Рачи, као и околним насељима.

Организатори туристичких манифестација су Туристичка организација општине Рача, Културни центар Радоје Домановић, локална културно-уметничка друштва, сеоске месне заједнице и разна друга удружења.

Сајамске манифестације

Посебан бренд Општине Рача представљају њени велики и квалитетни произвођачи цвећа и меда. „Шумадијски сајам цвећа“ представља манифестацију сајамског карактера, која се традиционално одржава крајем маја месеца сваке године, почев од 2007. године. На манифестацији учествују кластери цвећа „Шумадијски цвет“, „Цветна Шумадија“ и „Кластер Цвећара општине Рача“ и цвећаре из Крагујевца, Чумића, Горњих Јарушица, Смедеревске Паланке и других крајева Србије. Број излагача је 20 до 30 произвођача цвећа. Такође, у току овог сајма се организује културно-уметнички програм посвећен цвећу и меду, саветовања, предавања и избор најбоље украшеног дворишта. Манифестација је националног карактера. Годишње, ову манифестацију посети 300 до 400 посетилаца. Најпознатији излагач је цвећара Ђорђевић, чије је седиште у Вучићу код Раче. Цвећара производи и продаје цвеће по пијацама широм Србије и Београда. Осим кластера, у организацији манифестације учествује и Туристичка организација општине Рача.

Слика 17. Део изложбе са манифестације „Шумадијски сајам цвећа“
Извор: Туристичка организација општине Рача

Развоју сајамске манифестације „Шумадијски сајам цвећа“ доприносе кластери цвећа из Раче и Крагујевца. У Рачи постоје 2 кластера цвећа и то: кластер „Цветна Шумадија“ који чине 3 члана и кластер „Цвећара општине Рача“ који има преко 20 чланова. Кластер „Шумадијски цвет“ из Крагујевца умрежава произвођаче цвећа на територији општине Крагујевац, Кнић и Рача. Окупља 200 чланова и сарађује са произвођачима из других земаља као што су Аустрија, Немачка и Велика Британија. Кластери цвећа су значајни за привлачење већег броја посетилаца и популаризације „Шумадијског сајма цвећа“ на међународном нивоу.

Културне манифестације

„Карађорђеви дани“ одржавају се традиционално од 2003. године у Вишевцу, у родном месту Ђорђа Петровића Карађорђа, вође Првог српског устанка. Манифестација се одржава од 31. јула до 16. новембра. У част Војводе Карађорђа, организују се бројне свечаности уметничког, културног и књижевног стваралаштва, као и такмичења у фудбалу и гађању глинених голубова. Манифестацију организује више институција: Центар за митолошке студије Србије, Културни центар „Радое Домановић“ и Културно-уметничко друштво „Филип Вишњић“. На верски празник Свети Илија, 02. августа, у Рачи се организује вашар. Због значаја ове манифестације, Туристичка Организација Србије је ову манифестацију уврстила у списак туристичких манифестација Србије („Календар догађаја“).

Слика 18. Део атмосфере са манифестације „Карађорђеви дани“

Извор: Туристичка организација општине Рача

Манифестација **„У походе цркви под записом“** представља посебну манифестацију у оквиру манифестације **„Карађорђеви дани“**. Организује се 08. августа сваке године (од 2007. године) код цркве брвнаре у селу Сепци, чија је месна заједница организатор. Главни догађај представља велики народни сабор уз пратећи културно-уметнички програм.

Манифестација **„Под орахом“** је манифестација са најдужом традицијом, коју је 1998. године основао професор доктор Малиша Станојевић. Представља посебну манифестацију у оквиру манифестације **„Карађорђеви дани“**. Организује се на верски празник Преображења (19. августа) под столетним орахом у селу Вучић.

Манифестацију сваке године посети велики број љубитеља традиционалне културе. Негујући сеоске обичаје, ова манифестација обухвата разноврсне садржаје: певање изворних песама, народне игре, изложбе слика, промоције књига, поезија и проза, концерти народне и класичне музике. Организатор манифестације је Месна заједница Вучић и Културни центар „Радоје Домановић“.

Манифестација *„Јесен стиже, дуњо моја“* се организује од 2008. године, на празник Мале Госпојине (21. септембра). Манифестација се организује у селу Мало Крчмаре, чија је месна заједница организатор. Назив је добила по песми „Селанчице“, коју је написао учитељ Милорад Петровић, који је био учитељ у овом селу.

Забавне манифестације

„Првомајски уранак“ представља забавну манифестацију, коју организује Туристичка организација општине Рача од 2004. године. Прославља се на Градишту у Вишевцу, уз музику, добру храну и одлично расположење. Манифестација је регионалног карактера, коју посети од 1.000 до 1.200 људи. Главна атракција су наступи „ди-џејева“ и концерти бендова.

Поред традиционалних манифестација за овај крај, организује се и *„Moto-Bike Show“*, који се одвија испред хотела Шумадија. У оквиру овог догађаја организује се концерт рок музике. Реализација овог догађаја зависи од финансијске ситуација. Организатор је Мотобајк удружење „Громовник“ из Раче.

Свакако треба споменути и забавну манифестацију *„Пена Парти“*, коју је Туристичка организација општине Рача по први пут организовала 4. августа 2013. године. Будућа организација ове манифестације такође зависи од финансијске ситуације.

Спортско-рекреативне манифестације

Најбројније спортско-рекреативне манифестације су *„ноћни турнири у малом фудбалу“* који се одржавају током летњих месеци у Рачи, Трски, Ђурђеви и Сепцима. Ови турнири традиционално окупе велики број љубитеља малог фудбала.

Од осталих спортско-рекреативних турнира треба споменути *„турнир у шаху“* и *„турнир у каратеу“* који се одржавају у Рачи, током такмичарске сезоне.

Табела 56. Попис туристичких манифестација на територији Општине Рача

Врста и назив манифестације	Назив	Локација	Година оснива -ња	Период одржавања	Организатор/и	Значај
Сајамска манифестација	Шумадијски сајам цвећа	Рача	2007.	25.-26.05.	ТО Рача	Национални
Културна манифестација	Карађорђеви дани	Вишевац, Рача	2003.	31.07-16.11.	ТО Рача, Центар за митолошке студије Србије, Културни центар Радоје Домановић, Културно - уметничко друштво Филип Вишњић	Национални
Културна манифестација	У походе цркви под записом	Сепци, Рача	2007.	08. август	Месна заједница Сепци	Локални
Културна манифестација	Под орахом	Вучић, Рача	1998.	19. август	ТО Рача, Месна заједница Вучић, Културни Центар „Радоје Домановић“	Национални
Културна манифестација	Јесен стиже, дуњо моја	Мало Крчмаре, Рача	2008.	21. септембар	Месна заједница Мало Крчмаре	Локални
Забавна манифестација	Пена Парти	Рача	2013	04. август	ТО Рача	Локални
Забавна манифестација	Првомајски уранак	Градиште у Вишевцу	2004.	30.04 - 01.05	ТО Рача	Регионални

Забавна манифестација	Мото-бајк шоу	Рача	2012.	Април	Мото-бајк удружење „Громовник“ Рача	Локални
Спортско-рекреативна манифестација	Ноћни турнир - мали фудбал	Трска	1990.	Јул-август	Месна заједница Трска	Локални
Спортско-рекреативна манифестација	Ноћни турнир - мали фудбал	Ђурђево	1990.	Јул-август	Месна заједница Ђурђево	Локални
Спортско-рекреативна манифестација	Ноћни турнир - мали фудбал	Сепци	1990.	Јул-август	Месна заједница Ђурђево	Локални
Спортско-рекреативна манифестација	Турнир у каратеу	Рача	-	Децембар-јануар	Карате клуб „Гимназијалац“ Рача	Локални

Извор: Локална самоуправа општине Рача и сопствени извори

Тачни подаци о броју посетилаца по свакој појединачној манифестацији не постоје, нити постоји механизам помоћу кога је могуће тачно одредити њихов број. Најчешће организатори манифестација сами процењују број посетилаца. Тако на пример, Туристичка организација општине Рача процењује да „Шумадијски сајам цвећа“ посети од 300 до 400 посетилаца, док забавну манифестацију „Првوماјски уранак“ посети од 1.000 до 1.200 људи.

Скоро све манифестације се одржавају током летњег периода, осим традиционалног „Шумадијског сајма цвећа“ која се организује крајем маја месеца, којом уједно почиње „сезона манифестација“ на територији општине Рача. Осим ње, манифестација „Карађорђеви дани“ траје од краја јула до средине новембра.

За даљи развој манифестационог туризма, неопходни су разноврсни угоститељски капацитети, као и пратећи туристички садржаји. Такође, неопходно је манифестације организовати и ван летње сезоне, што ће утицати на развој туризма током читаве године.

4.2.3. Понуда културно-историјског туризма

Локалитети културно-историјског наслеђа, који су значајни за развој туризма општине Рача, могу се сврстати у: непокретна културна добра од великог значаја, непокретна културна добра-споменици културе, споменобележја, споменчесме, споменкапеле, споменплоче, музеје и етно - комплексе. Поред тога што сведоче о историји и традицији, представљају потенцијал за креирање свеобухватне понуде културно-историјског туризма. Најзначајнији и најатрактивнији локалитети културно-историјског наслеђа налазе се у самој Рачи и околним насељима. Међутим, свим објектима је неопходна реконструкција.

За развој културно-историјског туризма најзначајнији су следећи објекти:

- **Црква брвнара у Рачи.** Проглашен је спомеником културе од великог значаја. Објекат представља потенцијал за развој верског туризма, али је неопходна реконструкција.
- **Капела брвнара у Сепцима.** Објекат је у добром стању и користи се за индивидуалне и организоване посете. Представља потенцијал, заједно са другим сакралним објектима, за развој верског туризма.
- **Зграда звана „Турски конак“ у Рачи.** Зграда Турски конак проглашена је спомеником културе од значаја.
- **Кућа војводе Павла Цукића у Великом Крчмару.** Објекту је потребна реконструкција. Користи се за туристичке посете.
- **Карађорђево дом у Рачи.** Иако је проглашен спомеником културе, његова намена је смештај избеглих лица. Објекат представља потенцијал за развој културно-историјског туризма.
- **Етно-комплекс у Вишевцу - Петрови двори и споменик Карађорђу.** Објекат је у добром стању и користи се за индивидуалне и организоване посете.
- **Спомен обележја на брду Градиште у Вишевцу.** Спомен обележја представљају потенцијал, који се може укључити у развој културне руте, чија ће тема уколико се реализује бити живот и дело Ђорђа Петровића Карађорђа.
- **Музеј задругарства и етнографије у Сипићу.** Иако се користи за организоване посете, објекту је потребна реконструкција.

У развоју културно-историјског туризма најзначајнију улогу имају: Културни центар „Радоје Домановић“, Центар за митолошке студије Србије, Народна библиотека „Радоје Домановић“, Рачанско аматерско позориште, Туристичка организација општине Рача, локална културно-уметничка друштва и разна друга удружења од значаја за општину.

За даљи развој културно-историјског туризма неопходно је предузети мере како би се постојећи објекти очували, а поједини и реконструисали. Објекте је потребно ставити под заштиту општине као споменике од непроцењиве културне и историјске вредности. Постојање већег броја сакралних објеката указује на могућност развоја

верског туризма. Од посебног значаја за развој културно-историјског туризма представља лик и дело Ђорђа Петровића Карађорђа. С обзиром да је Карађорђе родом из Вишевца, потребно је размишљати у правцу брендирања његовог лика у циљу промоције и диференцирања понуде у односу на друге општине Шумадијског округа.

4.2.4. Понуда спортско-рекреативног туризма

Општина Рача поседује разноврсне спортско-рекреативне садржаје: спортска сала и спортска хала, 1 отворени олимпијски базен, 16 фудбалских терена у Рачи и околним селима, 10 терена за мале спортове и 2 тениских терена. Ови објекти имају вишеструку намену: намењени су за потребе школа (за физичку културу ученика и ђака), редовна спортска такмичења, спортске манифестације, спортско-рекреативне активности локалног становништва и посетилаца. У плану је изградња монтажне трибине капацитета 500 места у хали основне школе.

Табела 57. Спортско-рекреативни капацитети

Спортски објекти	Број објеката	Површина (м²)	Капацитет	Локација
Школска-спортска хала Основна школа „Карађорђе“	1	500	-	Рача
Школска сала Средња школа „Ђура Јакшић“ (покривена без трибина)	1	370	-	Рача
Отворени олимпијски базен	1	400	1.000-2.000	Рача
Фудбалски терени	16	600-700 (појединачно)	-	Рача, Сараново, Сепци, Ђурђево, Борци, Поповић, Вишевац, Бошњане, Доња Рача, Вучић, Миращевац, Трска, Сипић, Мало Крчмаре, Велико Крчмаре, Војиновац
Терени за мале спортове	10	260 (појединачно)	-	Доња Рача, Вучић, Трска, Сипић, Мало Крчмаре, Бошњане, Ђурђево, Сараново, Сепци, Рача
Отворени тениски терени	2	200	-	Рача

Извор: Локална самоуправа општине Рача, 2013 – сопствена обрада

Олимпијски базен је површине 50x25 м, капацитета 1.000-2.000 купаца дневно. У склопу олимпијског базена постоји и дечји базен површине 15x10 м. пливачи могу користити и летњу башту са бифеом и теренима за одбојку.

Спортска хала је намењена туристима и локалном становништву. Поседује терене за одбојку, фудбал, рукомет, кошарку. Хала поседује ресторан, кафић, модерно опремљене свлачионице и тоалета. Постоје и отворени терени са два тениска терена.

Постојећи спортско-рекреативни капацитети обезбеђују солидну основу за развој спортско-рекреативног туризма, али су неопходна инвестициона улагања како би се обезбедила висококвалитетна инфраструктура и додатни садржај у оквиру објеката за спорт и рекреацију. Осим нове спортске хале у школском комплексу у Рачи, неопходно је извршити реконструкцију терена и санацију више пратећих објеката.

Подршку развоју спортско-рекреативног туризма на територији општине Рача пружа Спортски савез Општине Рача, односно Општински фудбалски савез, Спортско друштво Рача, Општинска организација спортских риболоваца, као и друга спортска друштва, спортске организације, клубови и удружења од интереса за општину.

Табела 58. Спортске организације у оквиру Спортског савеза

Назив удружења/савеза	Број чланова
Општински фудбалски савез	540
Спортско друштво Рача	115
Општинска организација спортских риболоваца	50
Укупно	705

Извор: секундарни подаци - Локална самоуправа општине Рача

На територији општине Рача регистровано је 24 активна спортска клуба и удружења. Најзаступљенији спорт је фудбал са 13 клубова. Поред фудбала, заступљени су кошарка, рукомет, карате, шах и стони тенис са по једним клубом.

4.2.5. Понуда транзитног туризма

Општина Рача поседује потенцијал за развој транзитног туризма. Налази у срцу Шумадије и једна је од седам општина Шумадијског региона. На територији општине Рача, најзаступљенији вид превоза је друмски превоз. Рача поседује квалитетне саобраћајнице, које је повезују са: Београдом, Крагујевцем, Смедеревском Паланком, Тополом, Аранђеловцем, Младеновцем, Марковцем.

Један од разлога за развој транзитног туризма је чињеница да се Рача налази у близини међународног, транзитног и туристичког правца I степена, односно аутопута Београд-Ниш, који је значајан за транзит из средње према Југоисточној и Јужној Европи.

За развој транзитног туризма општине Рача значајни су следећи туристички коридори:

- **Туристички коридор дуж државног пута I реда М4**, који повезује Рачу са омогућава везу са Марковцем (местом где се силази са аутопута) а на западу са локалитетима у општинама Шумадијског округа. У општини Рача, на овом коридору се налази насеље Вишевац, са комплексом окућнице Карађорђевог оца Петра, меморијалним-природним спомеником „Градиште“ и остала насеља која гравитирају коридору: Сараново, Сепци, Ђурђево и Рача.
- **Туристички коридор дуж државног пута II реда Р109**, који повезује Рачу, на северу са Великом Планом, а на југу са Крагујевцем и Тополом и обухвата насеља Бошњане, Вучић, Мирашевац. Овај коридор обухвата насеља Бошњане, Вучић, Мирашевац, Сипић, Мало Крмаре и Велико Крмаре.

На оба туристичка коридора налазе се локалитети, који су важни за развој културно-историјског, бањског туризма, спортско-рекреативног и манифестационог туризма на територији општине Рача. Добра саобраћајна повезаност са осталим општинама Шумадијског округа значајна је за развој културне руте „Карађорђев пут“.

Развој транзитног туризма зависи од квалитета саобраћајне инфраструктуре и приступачности туристичког места. Поред тога што туристичко место мора бити повезано са најзначајнијим коридорима, понуда транзитног туризма треба да обухвати смештајне капацитете, угоститељске објекте за пружање услуге исхране и пића, трговинске радње и додатне услуге.

Општина Рача поседује велики број трговинских радњи, које нуде широк асортиман производа локалном становништву и туристима. За развој транзитног туризма, важан је и услужни сектор, односно организације и предузећа, које пружају: здравствене услуге, услуге поправке аутомобила, бензинске пумпе, финансијске услуге, услуге осигурања и др.

За развој транзитног туризма општине Рача неопходно је адаптирати постојеће и изградити нове смештајне капацитете. Иако Рача поседује само један хотел, његови смештајни капацитети нису у функцији. Остала два смештајана објекта обезбеђују скромну смештајну понуду, без пратећих туристичких садржаја. Са друге стране, Рача поседује разноврсну понуду угоститељских објеката за пружање услуга хране и пића: 4 кафане, 3 ресторана, 1 етно ресторан, 1 ресторан пицерија, 5 кафића и 1 ноћни клуб.

4.2.6. Понуда сеоског туризма

Сеоски туризам представља значајан фактор развоја и ревитализације руралних подручја. Квалитет, структура и разноврсност понуде сеоског туризма Раче није на нивоу, који је неопходан за задовољење потреба потенцијалних туриста. Досадашњи развој сеоског туризма темељио се на залагању локалног становништва да овај облик туризма заживи и постане саставни део туристичке понуде. С обзиром да представља широк појам и укључује боравак туриста на селу уз пратеће активности и интеракцију са локалним становништвом, сеоски туризам може допринети развоју сеоских домаћинстава и подизању туристичке понуде општине Рача на виши ниво квалитета.

Туризам и пољопривреда су комплементарне привредне делатности, што омогућава коришћење њихових потенцијала у циљу стварања свеобухватног производа сеоског туризма. Од укупне површине општине Рача, чак 76,8% чини пољопривредно земљиште, док је пољопривреда водећа привредна грана према обиму производње и запослености локалног становништва. Са друге стране, сеоско становништво чини 77,37% од укупног броја становника. Укупан број сеоских домаћинстава у 2013. години износио је 2.219. Наведени подаци само указују на потенцијал који ова општина има у креирању и пласману свеобухватне понуде сеоског туризма.

Рача поседује квалитетне и разноврсне природне и антропогене ресурсе, који се могу искористити за развој сеоског туризма. Између осталог, то су природни амбијент, клима, шуме, реке, затим богато културно-историјско наслеђе, манифестације и спортско-рекреативни садржаји. Наведени ресурси могу се комбиновати са понудом сеоског туризма, како би се посетиоцима обезбедио квалитетан доживљај током боравка у руралним подручјима.

Главни проблеми, који успоравају развој сеоског туризма општине Рача су: непостојање јасно дефинисане понуде, недостатак смештајних капацитета, лоша инфраструктура, недостатак финансијске, правне и институционалне подршке локалне самоуправе и других организација, неповољна старосна структура локалног становништва, необезбеђено тржиште за пласман пољопривредних производа, недовољна заинтересованост локалног становништва за овај вид туризма, неорганизованост сеоских домаћинстава и недостатак сарадње између истих и др.

Рурално становништво општине Рача може бити укључено у развој сеоског туризма кроз: производњу и продају пољопривредних производа; пружање услуга смештаја, исхране и пића туристима; оживљавање старих заната и домаће радиности; оснивање еко фарми и производњу здраве и органске хране; организовање активности на сеоским газдинствима за туристе (брање воћа и поврћа, учествовање у радовима на њивама, брање лековитог биља, итд) и др.

За развој сеоског туризма на територији општине Рача неопходно је следеће: организовање програма обуке за локално становништво: помоћ од државе и виду

субвенција, правне регулативе, институционалне и саветодавне подршке; развој стратегија и програма за привлачење инвеститора; развој малог и средњег предузетништва; развој кластера руралног туризма у сарадњи са другим сеоским подручјима; подршка локалне туристичке организације у креирању, промоцији и пласману производа руралног туризма и сл.

4.2.7. Понуда излетничког туризма

Општина Рача поседује потенцијал за развој излетничког туризма. У локалитете, који су значајни за развој излетничког туризма, убрајају се:

- **Брдо Градиште** налази се у Вишевцу на 5 km удаљености од Раче. Заузима површину од око 10 ha. На овом брду налази се и остаци мотела, који више није у функцији и коме је потребна комплетна реконструкција како би се користио за пријем и боравак туриста. Локалитет је познат по томе што се на истом од 2004. године организује манфестација забавног карактера под називом Првوماјски уранак.
- **Споменик природе Градиште**, које се налази у Вишевцу и заузима површину од око 40 ha. Овај споменик природе је богат липама, грабом, стаблима хрста китњака. Посебну атракцију овог локалитета чини споменик Карађорђу.
- Локалитет **Алија** представља комплекс шума, који је под заштитом општине од 1980. године. Намењен је излетничким и рекреативним активностима.
- **Реке Рача и Јасеница**, које протичу на територији општине Рача. Река Рача спада у ред дужих река Шумадије, док је Јасеница је најдужа притока Велике Мораве и водом најбогатија река у Шумадији.

За развој излетничког туризма неопходно је туристичку понуду допунити: спортско-рекреативним садржајима, пешачким и бициклистичким стазама, дечијим игралиштима, паркинг простором, туристичком сигнализацијом како би се истакли значајни локалитети, обележеним местима погодним за излетнике уз постављен неопходан мобилијар (корпе за отпад, столове и клупе), угоститељским објектима и сл. Посебан акценат треба ставити на реке Рача и Јасеница, кроз изградњу игралишта за спортове на отвореном, бициклистичке и пешачке стазе, обележене просторе за риболовце, уређене плаже за одмор, забаву и рекреацију, понуду објеката за исхрану и пиће, итд.

4.2.8. Понуда бањског туризма

Мирашевачки термални извори познати су по лековитим својствима у лечењу реуматизма, очних оболења и астме. Према истраживањима, која су вршена 1958. године од стране Института за медицину, хидрологију и климатологију Медицинског факултета у Београду, утврђено је да вода спада у ред сулфатних, мангановито – гвожђевитих вода. Даља истраживања су вршена у Француској 1970-их година и утврђено је да по количини мангана вода трећа у свету, а прва у Европи.

У изворишном делу потока налазе се минерални извори Кисела вода и Саставци. Воде са ових извора припадају хладним лековитим водама, које поседују терапеутска својства и широк спектар индикација.

Извори лековите воде у Миравцу представља потенцијал, који би уз инвестициона улагања могао да прерасте у бањски комплекс. Нацртом Одлуке о Буџету Општине Рача, у оквиру пословања Туристичке организације општине Рача, предвиђена је „Израда студије изводљивости са геостатичним испитивањима налазишта воде у Миравцу“.

Постојање лековитих минералних извора је само један од предуслова за развој бањског туризма. Како би се обезбедила основа за дугорочни развој понуде бањског туризма, неопходан је плански приступ. У том смислу, смернице за развој овог вида туризма би подразумевале:

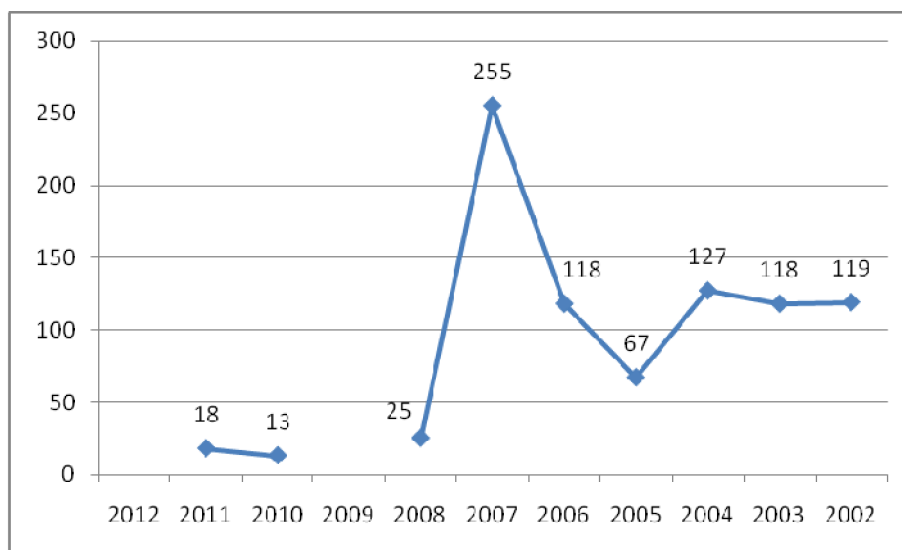
- реновирање постојећих и изградња нових смештајних капацитета са пратећим садржајима,
- инвестициона улагања у изградњу и опремање бањског центра за превенцију, лечење и рехабилитацију,
- високвалитетан и стручан медицински кадар,
- разноврсне спортско-рекреативне и културно-забавне садржаје,
- уређене парковске површине, и др.

4.3. ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ НА ТУРИСТИЧКОМ ТРЖИШТУ

Најчешће се конкурентност и успешност туристичке привреде мери квантитативним показатељима, као што су **број остварених ноћења** или **број туриста, просечно задржавање гостију**, као и **прилив од боравишне таксе**. У овом делу рада биће укратко представљени резултати туризма општине Рача. Анализа је направљена на бази статистичких података, које објављује Републички завод за статистику Републике Србије и Одељења за локално економски развој, дијаспору и заједничке послове општине Рача.

Упркос туристичком потенцијалу којим располаже, туризам општине Рача је још увек недовољно развијен, што управо показује посетилачки промет у последњих 10 година (Графикон 4).

Графикон 4. Кретање броја посетилаца у Општини Рача у периоду 2002-2012. године

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији за одговарајућу годину – сопствена обрада

На основу података Републичког завода за статистику Републике Србије, може се закључити да је основна карактеристика туризма општине Рача изузетно мали број посетилаца, односно да туристичке активности скоро да и непостоје. За разлику од 2002. године, када је Рача забележила 119 посетилаца, 2004. године 127 посетилаца и 2007. године 255 посетилаца, што је уједно и рекордна година туристичког промета у последњих 10 година, период од 2008. године (25 гостију) па до 2012. године (13 гостију) карактерише изузетан пад туристичке посете. У 2009. и 2012. Годинине постоје евидентирани подаци о туристичком промету.

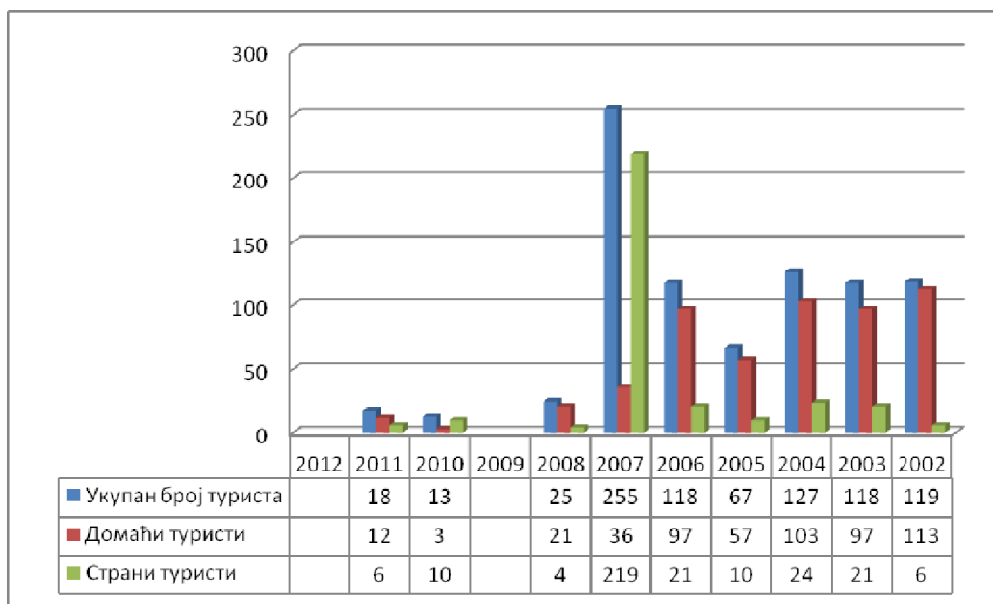
Табела 59. Посетилачки промет општине Рача у периоду 2002-2012. године

Година	Број туриста			Број ноћења		
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни
2002	119	113	6	133	126	7
2003	118	97	21	142	1.231	21
2004	127	103	24	297	210	87
2005	67	57	10	83	69	14
2006	118	97	21	142	1.231	21
2007	255	36	219	1.802	103	1.699
2008	25	21	4	246	212	34
2009	-	-	-	-	-	-
2010	13	3	10	27	5	22
2011	18	12	6	48	42	6
2012	-	-	-	-	-	-

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији за одговарајућу годину – сопствена обрада

Ако посматрамо структуру посетилаца, може се констатовати да туристички промет Општине Рача у наведеном периоду карактерише доминатно учешће домаћих гостију, изузев 2007. године, када је забележено чак 219 страних и свега 36 домаћих туриста (Графикон 5).

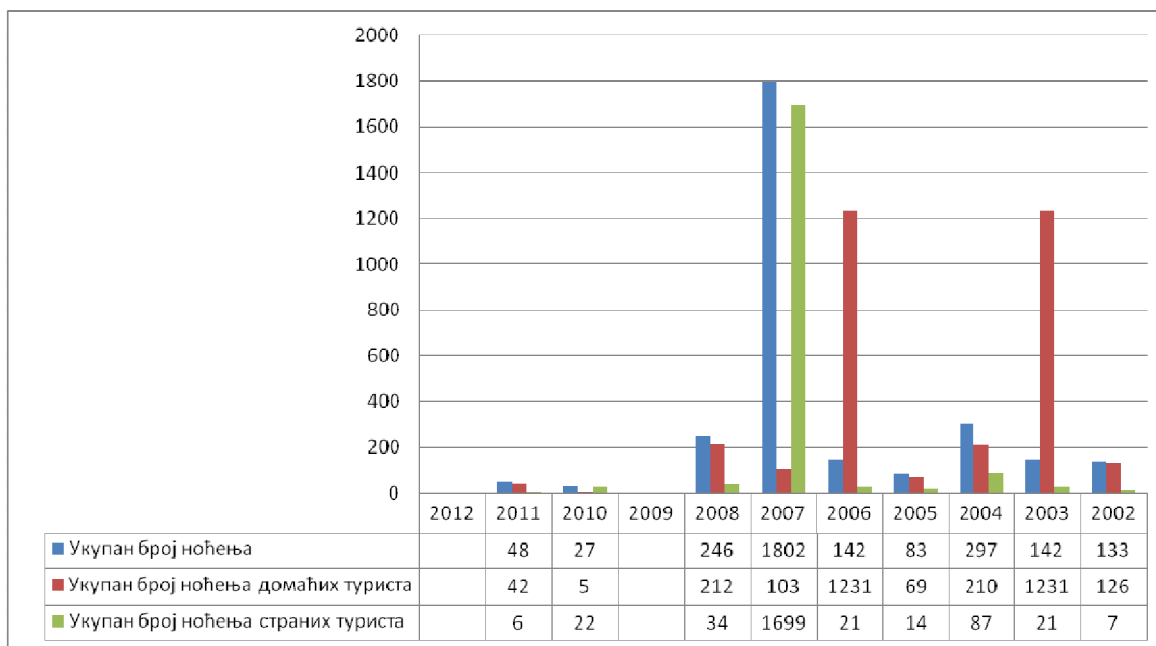
Графикон 5. Посетилачки промет општине Рача у периоду 2002-2012. године

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији за одговарајућу годину – сопствена обрада

Исте године, 2007. забележен је рекорд у броју остварених ноћења туриста у последњих 10 година; забележено је укупно 1802 ноћења, од чега 1699 ноћења страних туриста, а 103 ноћења домаћих туриста (Графикон 6).

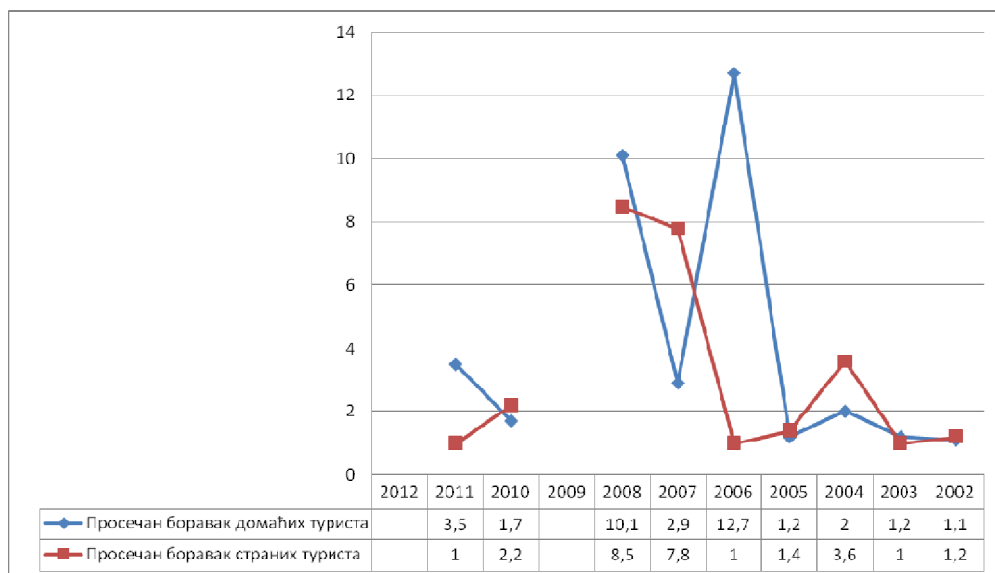
Графикон 6. Број и структура ноћења туриста у општини Рача у периоду 2002-2012. године

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији за одговарајућу годину – сопствена обрада

Анализа података о **просечном задржавању туриста** у Општини Рача у последњих 10 година указује на велике осцилације; домаћи туристи у Општини Рача бораве у просеку од 1,2 дана (2005. године) па до 12,7 дана (2006. године) дана, док страни туристи у просеку бораве од 1 дана (2003, 2006 и 2011. године) па до 8,5 дана (2008. године).

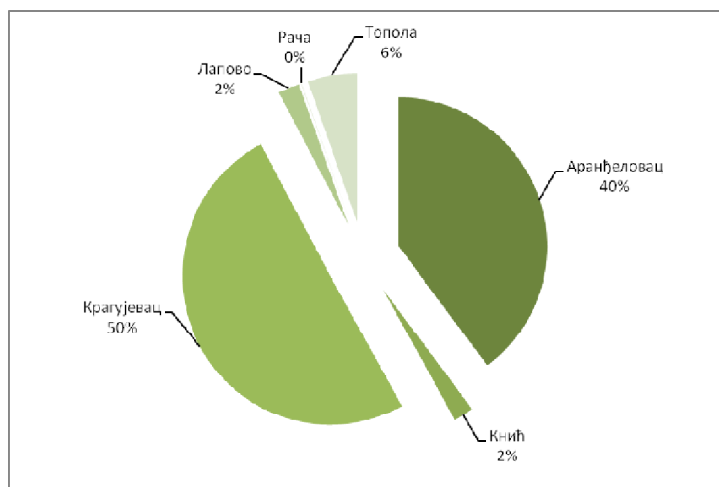
Графикон 7. Просечан боравак домаћих и страних посетилаца
Општине Рача 2002-2012. године

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији за одговарајућу годину – сопствена обрада

Регионално посматрано, општина Рача скоро уопште не учествује у туристичком промету Шумадијског округа. У 2011. години, од укупно 60.665 туриста које је забележио Шумадијски округ, чак 53% укупног туризма остварено је у Крагујевцу, 42% у Аранђеловцу, 3% у Лапову и 2% у Книћу. Рача је те године забележила свега 18 посетилаца, док за 2012. годину и не постоје подаци о посетилачком промету у општини Рача.

Графикон 8. Учешће Општине Рача у туристичком промету
Шумадијског округа у 2011.

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији 2012. године – сопствена обрада

Туристички промет, који показује изузетно мали број домаћих и страних посетилаца, из кога произилази низак ниво економске ефикасности и профитабилности туристичког производа, указује да је Општини Рача неопходан нов туристички развојни концепт.

Директан приход од туризма остварује се преко наплате **боравишне таксе**. У наставку су дати подаци о приходу од боравишне таксе у периоду од 2007. до 2012. године, с обзиром да у ранијем периоду није било прихода по овом основу.

Табела 60. Приход од боравишне таксе у период од 2005. до 2013. године у динарима

Година	Износ
2005	није било прихода по овом основу
2006	није било прихода по овом основу
2007	216.563,23
2008	43.860,00
2009	4.950,00
2010	1.010,00
2011	360,00
2012	720,00
2013	540,00

Извор: Одељења за локално економски развој,
дијаспору и заједничке послове општина Рача – сопствена обрада

Интересантно је споменути да 2009. и 2012. године не постоје званични статистички подаци о посетилачком промету, иако је у обе године евидентиран буџетски приход Општине Рача по основу наплате боравишне таксе.

4.4. ОРГАНИЗАЦИЈА ТУРИЗМА НА НИВОУ ОПШТИНЕ РАЧА

Носилац функције развоја и унапређења туризма на нивоу читаве територије општине Рача је Туристичка организација општине Рача. Основана је 2012. године од стране Скупштине општине Рача. Има статус јавне установе и послује као правно лице са седиштем у Рачи.

Према Статуту, Туристичка организација општине Рача обавља следеће активности:

- израда Програма развоја туризма и одговарајућих планских аката у складу са прописима о планирању и уређењу простора за туристичка места на територији општине,
- унапређење општих услова за прихват и боравак туриста у туристичким местима,
- унапређење и координација активности носилаца туристичке понуде на обогаћивању и подизању нивоа туристичких и компаративних садржаја и стварању атрактивног туристичког амбијента у туристичким местима,

- организовање туристичке информативно-пропагандне делатности, културних, спортских и других манифестација од интереса за унапређење туризма на територији општине,
- подстицање и координирање активности на развијању специфичних видова туризма, као што су: спортско-рекреативни, ловно-риболовни, културно-манифестациони, излетнички, омладински, дечји, сеоски и други видови,
- праћења и анализирања кретања на домаћем тржишту, праћење стања у области туризма и делатностима везаним за туризам у циљу иницирања предлога за доношење нових и измену постојећих прописа у овој области и предлагање мера за унапређење свих видова туризма,
- стварање материјално-организационих и других услова за одмор, опоравак и рекреацију грађана-развијање и унапређивање рецептивне и иницијативне функције туризма,
- формирање и јачање јединственог информационог система у области туризма на нивоу општине и обезбеђивање њиховог укључивања и повезивања са одговарајућим информационим системима на републичком нивоу,
- организовање водичке службе у туризму,
- деловање на заштити и унапређењу животне средине,
- остваривање и унапређивање са туристичким и за развој туризма заинтересованим фирмама и организацијама у општини, са туристичким организацијама у Републици, туристичким организацијама Србије и предузимање мера за укључивање општине у регионалне и националне пројекте и програме развоја и промоције туризма,
- подстицање, усмеравање и координирање рада туристичких друштава на подручју општине,
- и сви други програми везани за реализацију програма и планова Туристичке организације.

Туристичка организација општине Рача реализује своју промоциону функцију на следеће начине:

- Представљањем понуде на сајмовима туризма у Београду, Новом Саду, Нишу и Крагујевцу,
- Медијским наступима на локалном и регионалном нивоу,
- Штапањем и дистрибуцијом туристичког водича на српском и енглеском језику.
- Путем званичног сајта Туристичке организације (<http://tor.rs/>) и путем друштвене мреже Фејсбук где редовно ажурирају своју страницу.

Активности Туристичке организације у домену маркетинга и промоције општине Рача као туристичког места нису на задовољавајућем нивоу. Не постоји јасно дефинисана и јединствена пропагандна порука која би Рачу издвајала од других туристичких места. Успех на туристичком тржишту зависи од могућности изградње брэнда и позиционирање истог у свести потенцијалне туристичке тражње. Туристичка организација учествује на туристичким сајмовима од националног значаја у циљу

промоције општине самостално или са другим општинама Шумадијског округа. Једна од активности је штампа туристичког водича на српском и енглеском језику, који садржи велики број информација о самој општини и њеној туристичкој понуди. Оглашавање путем медија јавног информисања би требало проширити на национални ниво у циљу привлачења већег броја посетилаца. Презентација туристичке понуде општине Рача видљива је и путем Интернета на званичном сајту Туристичке организације и путем друштвене мреже Фејсбук, који је данас једно од стандардних облика виртуелне промоције дестинације.

У свом пословању, Туристичка организација општине Рача суочава се са проблемима, као што је недостатак финансијских средстава, непостојање интегралног туристичког производа, недостатак стручних кадрова у области туризма, недовољна свест код локалног становништва о значају развоја туризма, итд.

Туристичка организација, у циљу развоја и промоције туризма Раче, настоји да реализује неке од следећих активности и пројеката:

- Промоција живота и дела Ђорђа Петровића кроз формирање заједничке туристичке понуде кроз културну руту *Карађорђевог пута* сарадњи са општинама Топола, Аранђеловац и Велика Плана, који би представљао најзначајније догађаје од рођења Карађорђа преко Првог српског устанка, па све до трагичне смрти у Радовањском Лугу;
- Уређење и системско одржавање етно-комплекса Петрови двори у Вишевцу;
- Промена намене и адаптација Карађорђевог дома у којем су тренутно смештене избеглице;
- Промоција, покретање и развој руралног туризма;
- Обезбеђење смештајних капацитета.

5. SWOT АНАЛИЗА

SWOT анализа је метода стратешког планирања која се користи у циљу евакуације:

- Снага и слабости предузећа, дестинације или туристичког производа (интерни фактори);
- Претњи и шанси из окружења (екстерни фактори).

У наставку је спроведена SWOT анализа на нивоу општине Рача као туристичке дестинације:

ИНФРАСТРУКТУРА	
СНАГЕ	СЛАБОСТИ
• Добар саобраћајно-географски положај, 10 километара од Коридора 10, близина Крагујевца • Кроз општину Рача пролази државни пут другог реда број 150 (Марковац-Рача-Топола) који повезује Централну Србију са аутопутем Е-75 • Покривеност мобилним (сва три мобилна оператера) и интернет сигналом • Генералне план регулације општине Рача • Постојање планске документације • Постојање просторног плана из 2012-2025. године	• Недовољно изграђена локална путна мрежа • Слаб квалитет друмских саобраћајница • Непостојање железнице • Неадекватна канализациона мрежа • Неопостојање постојења за прочишћавање отпадних вода • Управљање отпадом • Лош квалитет пијаће воде у варошици Рача • План генералне регулације се искључиво односи на варошицу Рача • Недостатак туристичке сигнализације • Неадекватна комунална инфраструктура у сеоским насељима
ШАНСЕ	ОПАСНОСТИ
• Усвајање европских стандарда у инфраструктури • Доступност фондова ЕУ за финансирање инфраструктуре • Доступност националних фондова за финансирање пројекта из области инфраструктуре	• Економска криза • Рестриктивни републичку и локални буџет • Угрожавање животне средине • Неодговарајућа законска регулатива и планска документација • Нерешени правно-имовински односи • Нестабилна политичка ситуација • Недостатак финансијских средстава за финансирање инфраструктурних пројеката
ТУРИСТИЧКА ПОНУДА	
СНАГЕ	СЛАБОСТИ
• Етно-комплекс “Петрови двори” у Вишевцу	• Недостатак смештајних капацитета који нису категоризовани (постоји само 18

-
• Заштићено природно добро “Градиште”, меморијални-природни споменик у насељу Вишевац, родно место Ђорђа Петровића-Карађорђа• Музеј задругарства и етнографије у насељу Сипић, једна од привих задруга у Србији, са експонатима (парна масина, плугови, сејалице из деветнаестог века коришћени за земљорадњу)• Непроцењива архитектонска и културна вредност Карађорђевог дома• Термоминерални извор у Миравцу • Бројни верских објекти (црква Брвнара где је крштен Карађорђе, брвнара у Сепцима и Рачи и други)• Ловачко удружење Градиште са богатим ловним фондом (срнећа дивљач)• Велики број спортских терена, међусобно повезаних у спортски комплекс• Бројне културне манифестације (Карађорђеви дани (вече фолклора, пена парти за младе, такмичење у гађању глинених голубова и припрема ловачког гулаша, тематске књижевне вечери, Под орахом, Трнова петка у Сепцима) Сајам цвећа, Првомајски уранк, Вашар у Рачи (Св. Илија) • Очуван природни амбијент• Незагађена животна средина• Могућност производња органске хране• Мирна околина вез већих произвођача буке• Археолошки локалитети (локалитет из старијег гвозденог доба Градиште, средњовековна црква у селу Борци, локалитет из периода праисторије Ђурђево и друго) • Регистрована винарија Павловић у селу Трска• Подршка локалне самоуправе за развој туризма• Постојање Туристичке организације Рача • Заступљеност Туристичке	лежаја у Ловачком дому)• Недостатак туристичког инфо-пулта• Није системски решено одржавање и надлежност над етно-комплексом у Вишеву• Нерешени правно-имовински односи • Неодговарајући број и квалитет угоститељских објеката• Непостојање галеријског и музејског простора• Запуштеност Музеја задругарства и етнографије у Сипићу• Изостанак промоције (неодговарајући буџет туристичке организације да врши промоцију туризма) • Незадовољавајућа приватизација хотела „Шумадија“• Лоша економска ситуација општине Рача • Запуштеност Карађорђевог дома• Неравномерни територијални размештај трговинске мрежа која је искључиво концентрисана у вароши Рача, а не и у посећенијим туристичким локалитетима (Вишевац, Градиште, Миравец)• Неуређеност културно-историјских локалитета за посете туриста• Непостојање регионалне туристичке организације (Централне Србије) • Недостатак занатске производње усмерене ка туризму• Недостатак препознатљивог сувенира за општину Рача • Неадекватна финансијска подршка локалне самоуправе малим предузећима заинтересованим за улагање у туризму • Непостојање организоване и систематизоване туристичке понуде општине Рача• Непостојање макетиншке подршке културно-историјском наслеђу• Недовољан ниво еколошке свести локалног становништва • Велики број дивљих депонија• Винарија Павловић нема просторију за дегустацију вина и прихват гостију и
-

организације Рача на туристичким сајмовима • Добра сарадња са другим туристичким организацијама (организација на нивоу Шумадије и Поморавља) • Постојање туристичког водича (на енглеском који је представљен и у Бриселу)	још увек није укључена у вински пут Шумадија
ШАНСЕ	ОПАСНОСТИ
• Формирање и заједнички наступ јединствене туристичке понуде са туристичким организацијама у непосредном окружењу (градска туристичка организација Крагујевац и туристичке организације Аранђеловац, Топола) • Формирање Регионалне туристичке организације Централне Србије • Могућност конкурисања за финансијска средства, отварањем нових ИПА компоненти у процесу приступа ЕУ • Студија заштите културног наслеђа у оквиру захвата Генералног плана регулације општине Рача • План детаљне регулације за специфично заштићено подручје природног и културног добра Градиште у Вишевцу • Усвојена Стратегија одрживог развоја Шумадије и Поморавља • Креирање и увођење културне руте Карађорђе (заједничка организације туристичких организација Аранђеловац, Топола и Рача) • Постојање Мастер плана одрживог развоја руралног туризма Србије, Централна Србија	• Економска криза • Низак животни стандард • Нестабилна политичка ситуација • Изостанак заинтересованости за улагање у развој туризма • Угрожавање животне средине • Неодговарајућа законска регулатива и планска документација • Сива економија, корупција • Нерешени правно-имовински односи • Недовољно брз процес придруживања Србије Европској Унији • Неспровођење постојеће планске документације
ЉУДСКИ РЕСУРСИ	
ШАНСЕ	СЛАБОСТИ
• Канцеларије за младе сарађује са Туристичком организацијом Рача у организацији манифестација за младе • Постојање средње туристичке школе и одлична сарадња са Туристичком организацијом Рача • Културни центар учествује у организацији одређених туристичких	• Недовољан број факултетски образованих кадрова за бављење туризмом • Недостатак едукације кадрова запослених у туризму • Недовољна сарадња приватног и јавног сектора • Недовољна информисаност о

активности	користима развоја туризма
• Обученост кадрова у оквиру одељења за локални економски развој (ЛЕР) за израду и имплементацију пројеката из области туризма • Аматерско позориште у оквиру Културног центра који кроз своје представе врши промоцију општине Рача	
ШАНСЕ	ОПАСНОСТИ
• Подршка Регионалне привредне коморе и Агенције за локални и економски развој Шумадије и Поморавља • Спремност постојећег кадра запосленог у туризму за даља стручна усавршавања • Добијање статуса ЕУ кандидата	• Одлив младих и квалитетних високошколованих кадрова • Неприлагођеност образовног система потребама туризма • Политичка и економска нестабилност • Негативан тренд природног прираштаја, депопулација • Непостојање интересовања за заштиту културних добара од стране одговорних институција на националном нивоу

6. КЉУЧНЕ ОБЛАСТИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

На основу анализе основних карактеристика локалне заједнице и усменог испитивања заинтересованих страна/стејхолдера (локалног становништво, приватни предузетници, јавни сектор) издвојене су следеће кључне области развоја туризма: развој туристичке инфраструктуре, развој маркетинга и развој малих и средњих предузећа.

6.1. Приоритетни правци развоја туризма

На основу претходно изложених анализа и применом SWOT и бенчмарк анализе, закључак је да приоритетни циљ општине Рача треба да буде формирање препознатљивог и јединственог идентитета општине Рача као туристичке дестинације и допуна туристичке понуде програмима и садржајима који прате савремене туристичке трендове и обезбеђују јој статус конкуретне туристичке дестинације.

На основу закључака из претходних сегмента стратегије, може се потврдити да су кључни туристички производи дестинације:

1. Ловни туризам
 2. Манифестациони туризам;
 3. Културно-историјски туризам;
 4. Спортско-рекреативни туризам;
 5. Излетнички туризам,
- док потенцијал за будући развој туризма имају:
1. Транзитни туризам;
 2. Сеоски (рурални) туризам;
 3. Бањски туризам,

У циљу развоја кључних туристичких производа општине Рача потребно је увести следеће програме:

- Функционисање смештајних капацитета;
- Институционална подршка развоју туризма;
- Развој маркетинга;
- Развој туристичке инфраструктуре;
- Обука кадрова и едукација локалног становништва за бављење туризмом.

6.2. Развој туристичке инфраструктуре

Туристичка инфраструктура је важан предуслов развоја туризма, јер степен развијености инфраструктуре одређује обим коришћења антропогених и природних ресурса у туристичке сврхе. Географски положај општине Рача у централном делу Србије, у непосредној близини Коридора 10 и државног пута другог реда број 150 (Марковац-Рача-Топола) обезбеђује му везу са најфреквентнијим правцима туристичких кретања и самим тим може потенцијално у будућности стимулативно да делује на туристички промет. У SWOT анализи издвојена је инфраструктура као важна категорија која утиче на развој туризма у општини Рача са својим снагама, слабостима, шансама и претњама. Као приоритетне снаге у области туристичке инфраструктуре издвајају се: пролазак државног пута другог реда број 150 (Марковац-Рача-Топола) који повезује Централну Србију са аутопутем Е-75, добар саобраћајно-географски положај, близина Коридора 10 и близина града Крагујевца. Када су у питању слабости у области туристичке инфраструктуре издвајају се: недостатак смештајних капацитета, неадекватна комунална инфраструктура у сеоским насељима, лоше одржавање културно-историјских објекта, непостојање железнице и непостојање туристичке сигнализације.

Општи закључак је да туристичка инфраструктура у општини Рача није на задовољавајућем нивоу због чега је потребно дефинисати програме са циљем унапређења постојеће туристичке инфраструктуре, са посебним акцентом на унапређење постојећих и изградњу нових, смештајних капацитета. Решавање проблема недостатка и квалитета смештајних капацитета је могуће постићи у форми јавно-приватног власништва (хотел Шумадија и Ловачки дом). Културно-историјски локалитети поседују значајан туристички потенцијал, али њихово тренутно стање је неодрживо, због чега је потребно предвидети инфраструктурно опремање за потребе туриста. и наставак рада на археолошким истраживањима, поготово на локалитету Градиште, за који је веће урађен план детаљне регулације. Спортско рекреативни објекти као сегмент туристичке инфраструктуре имају значајну привлачну снагу, због чега је потребно улагати напоре и средства у њихово одржавање и изградњу нових објеката са додатним садржајима. Спортско рекреативни комплекс је осим за туристе од великог значаја и за локалну заједницу и њен квалитет живота.

6.3. Развој маркетинга

Шира друштвене заједнице је заинтересована за развој туризма, пре свега због његових вишеструких ефеката, што је додатни подстицај за укључење носилаца туристичке политике у маркетинг активности на туристичком тржишту. Улога маркетинга је изградња жељене тржишне позиције кроз иновативан приступ управљања маркетинг активностима како би се кључни туристички производи позиционирали на туристичком тржишту. Конкурентност туристичке понуде је кључни проблем развоја туризма у општини Рача. Она зависи од реалних туристичких потенцијала на основу којих су идентификовани туристички производи који могу да остваре значајније тржишно учешће. Повећање конкурентности туристичких производа општине Рача могуће је промоцијом ловног, манифестационог, културно-историјског, спортско-рекреативног и излетничког туризма.

Стратешки маркетинг план заснован је на SWOT анализи, односно на перцепцији учесника SWOT анализе (представника релевантних и заинтересованих група) када је у питању развој туризма и тренутно место општине Рача на националном и међународном туристичком тржишту. Стратешки маркетинг план има задатак да идентификује компаративне предности општине Рача као туристичке дестинације и на основу њих гради своју позицију на тржишту. Спровођењем дефинисаних маркетинг активности створиће се услови за интензивнију комерцијализацију туристичких производа и укупан туристички промет. Пошто је у туристичку понуду укључен велики број различитих туристичких производа, који су усмерени ка специфичним сегментима туриста, потребно је прилагодити и оријентисати маркетинг активности ка циљним тржиштима и сегментима.

Процес успешног креирања и испоруке туристичких производа треба да укључи све заинтересоване стране (стејкхолдере), обезбеђујући баланс различитих циљева и интереса. Потребно је дугорочно ускладити циљеве свих заинтересованих страна, а посебно туриста и организација задужених за креирање вредности за туристе, јер краткорочне користи увећавају конфликте између стејкхолдера.

Тренутно стање када је у питању промоција туризма у општина Рача није задовољавајућа. Антропогени и природни ресурси услед неадекватне туристичке промоције на домаћем и иностраном тржишту, нису на прави начин презентовани туристима. Значајну мотивацију за посету општини Рача представља упознавање живота и дела Карађорђа. Када је у питању брендирање Карађорђа, односно његовог лика и дела, општина Рача значајно заостаје за општинама Топола и Аранђеловац, па је потребно формирати заједничку и садржајнију туристичку понуду на принципу културно-историјске руте (Карађорђевог пута). Заједничка туристичка понуда “Карађорђевог пута” треба да обухвати животни пут од рођења у Вишевцу па до најважнијих догађаја у оквиру Првог српског устанка. Брендирање туризма је маркетинг процес који може да омогући креирања идентитета општине Рача као туристичке дестинације у циљу изградње имиџа који ће га учинити препознатљивим и различитим у односу на конкурентске дестинације на домаћем, али и иностраном

туристичком тржишту. Снажан допринос брендирању туристичке дестинације може дати успостављење емоционалних веза са туристима што доприноси већој лојалности корисника услуга и бољој позицију на туристичком тржишту. Веома је важно анимирати локалног становништва да се укључи у туристичку промоцију, јер оно на најбољи начин може да презентује све вредности туристичке понуде.

6.4. Развој малих и средњих предузећа

Општина Рача је једна од економски најнеразвијенијих у Шумадијском округу и Србији. Макроекономске прилике нису повољне за пословање, па је улога локалне самоуправе да унапреди пословни амбијент. Локална самоуправа може да подстакне економски развој путем стимулативних мера и подстицаја, као и усвајањем институционалних механизма који треба да подрже пословне активности пре свега усмерене ка туризму. Када је у питању учешће туризма у привредном развоју општине Рача уочени су следећи недостатци: непостојање јединственог и препознатљивог туристичког производа, постојећи смештајни капацитети су недовољни и не задовољавају минималне стандарде квалитета, недостатак додатних услуга и садржаја који би обогатили туристичку понуду и недостатак сарадње јавног и приватног сектора.

Институције задужене за подршку локалном економском развоју у општини Рача су одељење за ЛЕР при општини Рача и инкубатор центар за развој предузетништва д.о.о. Рача., односно новоформирани кластери који су усмерени ка развоју пољопривреде (кластер произвођача воћа општине Рача, кластер произвођача житарица општине Рача и кластер цвећара општине Рача). Регионалне институције које покривају и простор општине Рача и које су укључене у економски развој су: Регионална привредна комора, Бизнис инкубатор центар, Регионална агенција за развој Шумадије и Поморавља. Значај повезивање свих учесника у туризму са релевантним институцијама и организацијама треба размотрити кроз различите форме удруживања као што је урађено у пољопривреди на примеру кластера, воћа, произвођача житарица и цвећа. Важно је дефинисати и мере за подстицање позитивног пословног окружења и здраве конкуренције у туристичком сектору уз одговарајући институционални механизам за покретање туристичких активности, које може бити у форми приватно јавног партнерства.

Када је у питању развој туризма Туристичка организација Рача је посредник у партнерству између општине Рача и локалних предузетника. Њена основна делатност је организација и промоција туризма. Туристичка организација постоји већ неки период, али тек 2013. године почиње да озбиљније учествује у креирању и промоцији туристичких производа, иако тренутно има само једног запосленог. Број запослених у туристичкој организацији указује да општинске власти нису препознале туризам као делатност која може да обезбеди значајне ефекте на укупни привредни развој. Пошто је туризам радно интензивна делатност запослени значајно утичу на квалитет услуга што утиче на конкурентност дестинације и повећање тражње. Стратегија треба да дефинише и мере које ће пратити и одговарати на потребе и услове које поставља

тржиште за запослене у туризму. Обука кадрова у условима савременог туризма осигурава квалитет пружања услуга у складу са очекивањима специфичних група туриста. Туристичка организација Рача може да оствари и сарадњу са високошколским институцијама, поготово када је у питању едукација кадрова и локалног становништва о развоју туризма. Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи, који је при Универзитету у Крагујевцу, као једини државни факултет у области хотелијерства и туризма на простору Централне Србије може да обезбеди консултантске услуге и неопходне обуке за запослене у туристичкој делатности.

Број предузетника у периоду 2010-2013. године смањен је са активних 297 у 2010. години на 287 у 2012. години, новооснованих 42 у 2010. години на 21 у 2012. години, и брисаних/уписаних 37 у 2010. години на 19 у 2012. години. Резултати периода од 2010-2013. године указују на тренд смањења обима предузетничке делатности у општини Рача, који настаје као последица економске кризе и неодговарајуће институционалне подршке за предузетничку иницијативу.

Стратегија развоја туризма општине Рача у области малих и средњих предузећа треба да обезбеди испуњење следећих циљева: јачање конкурентности малих и средњих предузећа, посебно оних заинтересованих за развој туризма и едукација локалног становништва и предузетника када су у питању користи развоја туризма. Када је у питању едукација локалног становништва и предузетника она треба да укључи и организовање семинара и обука, доквалификације и преквалификације о управљању туристичком агенцијом и хотелима и увођењу стандарда у пословању Будући кораци обухватају и креирање програма за јачање конкурентности, организацију пословних сусрета, конференција, семинара у хотелу Шумадија, организацију рекреативне наставе за основце, промоцију предузетништва и анимирање становништва за учешће у развоју сеоског туризма.

7. СТРАТЕШКА ВИЗИЈА, ОПШТИ И ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

7.1. ВИЗИЈА РАЗВОЈА

Визија развоја туризма представља основну, полазну стратешку одлуку и самим тим најосетљивију компоненту туристичке организације Општине Рача. Визија представља замисао функционисања туризма Општине Рача, у неком тренутку у будућности, на начин како то виде њени посетиоци. Визија се може дефинисати и као циљ развоја туризма. Да би се визија разумела и дефинисала потребно је одговорити на питања:

- каква ће туристичка дестинација бити Општина Рача у наредном периоду?
- које садржаје понуде треба развијати?
- какав тип и структуру посетилаца треба привлачити?
- како обезбедити подршку повезаних делатности у циљу остваривања визије (саобраћај, образовање)?
- ко је одговоран за остваривање визије?

- који су трошкови и користи остваривања визије?

Да би се визија на адекватан начин реализовала потребно је, пре свега, да се разуме и прихвати од стране свих субјеката кључних за њену имплементацију, али и подршка свих повезаних делатности и активности који директно или индиректно утичу на развој туризма Општине Рача. Реализација визије, која портретише правце развоја туризма, не само да обезбеђује позитивне финансијске ефекте по привреду општине, већ обезбеђује и благостање становника Раче, доприноси развоју привреде и задовољству посетилаца.

Предлог визије развоја туризма дајемо на основу података добијених од стручних лица Туристичке организације Општине Рача, на бази одрађене SWOT анализе и бенчмаркинга. Иначе, визија развоја туризма и туристички потенцијал Општине Рача треба да се базира на следећим принципима:

- Рача настоји да се представи као атрактивна дестинација ловног туризма;
- Развијати манифестациони туризам имајући у виду дугу традицију одржавања „Карађорђевих дана“;
- Разрадити пројекат развоја сеоског туризма, могућности искоришћења постојећих потенцијала и израда финансијског плана овог пројекта;
- Општина Рача настоји да поред развоја туризма развија и привредну делатност и то кроз развој пољопривредне производње и цвећарства;
- Постати туристички атрактивнија дестинација у односу на конкуренте улагањем у развојне потенцијале спортско-рекреативног, културно-историјског, излетничког, транзитног и бањског туризма.

ВИЗИЈА

Општина Рача је 2019. године:

- Развијени туристички центар са богатом туристичком понудом која пружа посетиоцима различите доживљаје везане за ловне активности, спортско рекреативне, културно историјске и руралне догађаје
- Развијени привредни центар која свој развој базира на напредном сектору малих и средњих предузећа
- Општина са значајним учешћем у туристичком промету Шумадијског округа и са забележеном тенденцијом раста како домаћих тако и страних посетилаца
- Туристичко место са модерним и савременим смештајним капацитетима подржаним развијеном саобраћајном инфраструктуром и добром повезаношћу са осталим општинама Шумадијског округа
- Очувана, незагађена и енергетски ефикасна средина са уређеном комуналном и телекомуникационом инфраструктуром

7.2. МИСИЈА ОПШТИНЕ РАЧА

Путем јачања туристичке понуде, модернизацијом туристичких производа, изградњом смештајних капацитета и адекватне инфраструктуре, искористити богато културно-

историјско наслеђе у циљу стварања осећаја угодности и уживања посетилаца у природним лепотама општине Рача.

7.3. ОПШТИ И ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

	Правац 1 Развој и унапређење природних и друштвених потенцијала у сврхе економског развоја	Правац 2 Подстаћи развој туристичке понуде	Правац 3 Унапредити друштвени развој
Општи циљ 1	Претражити изворишта подземних вода у циљу флаширања природне минералне воде	Развој и унапређење сеоског туризма	Развити модеран и ефикасан систем образовања
Општи циљ 2	Претражити термо-минералних изворишта и користити их у здравствене сврхе	Развој и унапређење ловног туризма	Унапредити социјалну и здравствену заштиту
Општи циљ 3	Производња здраве хране	Развој и унапређење манифестационог туризма	Развој саобраћајне инфраструктуре и нове путне мреже
Општи циљ 4	Користити погодну климу и земљиште за развој цвећарства	Развој и унапређење спортско-рекреативног туризма	
Општи циљ 5		Развој и унапређење културно-историјског туризма	
Општи циљ 6		Развој и унапређење излетничког туризма	
Општи циљ 7		Развој и унапређење бањског туризма	

Правац развоја	Општи циљеви	Посебни циљеви
1. Развој и експлоатација природних и друштвених потенцијала у сврхе економског развоја	1.1. Претражити изворишта подземних вода у циљу флаширања природне минералне воде	1.1.1. Заштита површинских вода и регулација водотока
		1.1.2. Стварање повољног привредног амбијента за отпочињање производње флаширане воде
		1.1.3. Обезбедити подршку Регионалне привредне Коморе
	1.2. Претражити термо-минерална изворишта и користити их у здравствене сврхе	1.2.1. Очување и унапређење изворишта у Миравцу
		1.2.2. Испитати лековитост термо-минералних вода у циљу развоја здравственог туризма
		1.2.3. Изградња инфраструктуре у сврхе здравственог туризма
		1.2.4. Искористити незагађену

		животну средину у циљу развоја здравственог туризма
	1.3. Производња здраве хране	1.3.1. Искористити плодно земљиште у циљу производње здраве хране
		1.3.2. Кроз развијену путну мрежу обезбедити дистрибуцију хране на читавој територији Републике Србије
		1.3.3. Ојачати буџет општине Рача приходима од производње и продаје хране
	1.4. Користити погодну климу и земљиште за развој цвећарства	1.4.1. Створити погодну економску и привредну климу за развој цвећарства
		1.4.2. Радити на маркетингу; цвећарство може бити бренд Раче

Правац развоја	Општи циљеви	Посебни циљеви
2. Подстаћи развој туристичке понуде	2.1. Развој и унапређење сеоског туризма	2.1.1. Улагање у развој смештајних капацитета, инфраструктуре и оклањање других фактора који ремете развој овог облика туризма
		2.1.2. Реконструкција хотела „Шумадија“
		2.1.3. Користити очуван природни амбијент и пољопривредне потенцијале за развој сеоског туризма
	2.2. Развој и унапређење ловног туризма	2.2.1. Користити богати ловни фонд у циљу промоције ловног туризма
		2.2.2. Обогатити понуду ловног туризма додатним активностима (нпр. такмичења у припреми гулаша и сл.)
	2.3. Развој и унапређење манифестационог туризма	2.3.1. Користити постојеће капацитете у сврхе развоја и промоције манифестационог туризма (сајамске, културне, забавне, спортске манифестације)
		2.3.2. Проширити понуду манифестационог туризма (нпр. догађања током зимског периода)
	2.4. Развој и унапређење спортско-рекреативног туризма	2.4.1. Искористити постојеће спортске комплексе
		2.4.2. Рад на промоцији и

		проширивању спортске понуде (нпр. изградњом нових спортских терена)
	2.5. Развој и унапређење културно-историјског туризма	2.5.1. Реновирање музеја задругарства и етнографије
		2.5.2. Рестаурација Карађорђевог дома и дома кнегиње Зорке
		2.5.3. Обнова и одржавање бројних верских објеката
		2.5.4. Обезбедити средства у сврхе маркетинг и промоције
		2.5.5. Решити имовинско-правне односе
	2.6. Развој и унапређење излетничког туризма	2.6.1. Коришћење постојећих потенцијала за развој излетничког туризма
		2.6.2. Туристичку понуду обогатити додатним активностима (нпр. дечијим изгрлиштима, бициклистичким стазама и сл.)
	2.7. Развој и унапређење бањског туризма	2.7.1. Коришћење постојећих изворишта лековите воде за развој бањског туризма
		2.7.2. Изградња бањских центара за лечење и рехабилитацију са стручним медицинским кадровима

Правац развоја	Општи циљеви	Посебни циљеви
3. Унапредити друштвени развој	3.1. Развити модеран и ефикасан систем образовања	3.1.1. Унапређење система образовања кроз увођење института, целодневне наставе и унапређења безбедности и образовања одраслих
		3.1.2. Развој образовног система у правцу едукације младих о значају туризма
		3.1.3. Спречити одлив младих и образованих кадрова
		3.1.4. Обезбедити факултетски образовани кадар за обављање туристичких послова
	3.2. Унапредити социјалну и здравствену заштиту	3.2.1. Унапредити подршку угроженим старим и младим лицима
		3.2.2. Унапређење социјалне политике
		3.2.3. Унапређење примарне здравствене заштите
	3.3. Развој саобраћајне	3.3.1. Изградња локалне путне

	инфраструктуре и нове путне мреже	мреже
		3.3.2. Изградња туристичке сигнализације
		3.3.3. Унапредити квалитет и брзину друмског превоза до Општине Рача

8. АНАЛИЗА КОНКУРЕНТНОСТИ И БЕНЧМАРКИНГ КЉУЧНИХ ПРОИЗВОДА

8.1. АНАЛИЗА ПРИВЛАЧНОСТИ И КОНКУРЕНТНОСТИ ТУРИСТИЧКИХ ЗОНА

У оквиру туристичке дестинације општине Рача, а на основу претходно израђене анализе ресурса и привлачности, идентификовали смо туристичке зоне. Зоне представљају међузависне самосталне јединице, које заједно чине дестинацију. Међузависност се односи на преплитање зона, а њихова самосталност на основне садржаје које зона нуди.

Идентификоване су зоне:

- **Варош Рача.** Оцењујемо је као средње атрактивну и средње конкурентну.
- **Мирашевачки минерални извор.** Оцењујемо је као ниско атрактивну и средње конкурентну зону коју тек треба инфраструктурно уредити, јер тренутно не постоји дефинисан туристички производ на том подручју.
- **Меморијални природни споменик „Градиште“.** Оцењен је као средње атрактивна и средње конкурентна зона.
- **Етно комплекс „Петрови двори“ у Вишевцу.** Оцењен је као средње атрактивна и средње конкурентна зона.
- **Музеј задругарства и етнографије у Сипићу.** Оцењен је као ниско атрактиван и средње конкурентан.

АТРАКТИВНОСТ	висока		
	средња	- Градиште и етнокомплекс Градиште -Варош Рача	
	ниска	-Мирашевачка минерални извор -Етнографски музеј Сипић	
		ниска	висока
КОНКУРЕНТНОСТ			

8.2. АНАЛИЗА ПРИВЛАЧНОСТИ И КОНКУРЕНТНОСТИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

Постојеће туристичке производе, који сачињавају укупну понуду општине Рача сажели смо и представили у матрици, у којој су оцењивани на основу два критеријума: атрактивности производа и њихове конкурентности.

Оцењујемо, да је већина постојећих производа високо или средње атрактивна, што смо дефинисали на основу актуелних туристичких трендова, доприноса производа, позиционирању дестинације и његовог утицаја на повећање броја туриста. Већи проблем смо евидентирали у области конкурентности производа. Наиме, на основу показатеља као што су квалитет производа, вредност коју нуди за новац, угледа коју дестинација нуди и степену информисања потрошача о производу, већину смо уврстили у категорију мање и средње конкурентних. Из наведеног закључујемо, да општина Рача у овом тренутку нуди средње и високо атрактивне производе, који нису довољно конкурентни.

АТРАКТИВНОСТ	висока	-ловни туризам -манифестациони туризам -културно-историјски туризам		
	средња	-излетнички туризам -спортско-рекреативни туризам		
	ниска	-транзитни туризама -сеоски туризам -бањски туризам		
		ниска	средња	висока
КОНКУРЕНТНОСТ				

8.3. БЕНЧМАРКИНГ КЉУЧНИХ ПРОИЗВОДА

Бенчмаркинг анализа је аналитичко оруђе, које се све чешће користи у оквиру истраживања у области туризма, пре свега као начин поређења са конкуренцијом, али и као начин идентификовања примера добра праксе, који служе као оријентир и основа за утврђивање смерница стратешког развоја и управљања туризмом једног места. Бенчмаркинг анализа омогућава прикупљање нових корисних информација и знања, пре свега са аспекта имплементације успешних решења у сопствену праксу пословања. Анализа упоређивања туристичких места је направљена уз помоћ података преузетих од стране општинских туристичких организација, као и релевантних интернет сајтова. Упоређиване дестинације су биле изабране на основу сличних природних и културно-историјских карактеристика и развијености и разноврсности туристичких понуда.

Сврха анализе је да се установе упоредиве и конкурентне вредности Општине Рача у односу на остале туристичке дестинације. Пошто се туризам у општини Рача налази у иницијалној фази упоређивање је пре свега спроведено на националном нивоу, пошто је туристички промет и понуда општине Рача у међународним оквирима безначајан. Нагласак је пре свега на општој презентацији изабране дестинације и анализи туристичке понуде (природни и културно-историјски ресурси, смештајни капацитети, угоститељска понуда за исхрану и пиће, туристички производи на нивоу туристичког места), али и квантитативним показатељима (туристички промет).

8.3.1. ОПШТИНА АРАНЂЕЛОВАЦ

Аранђеловац је једна од седам општина Шумадијског округа. Налази се у централном делу Шумадије. Окружен је венцима Букуље и Венчаца, на надморској висини од 270 метара. Аранђеловац је основан наредбом Кнеза Милоша Обреновића 1837. године. За време његове владавине, развијали су се упоредо трговина, саобраћај и друге привредне гране. Почетак 20. века обележио је развој железничког саобраћаја и то пуштањем у рад пруге уског колосека на релацији Младеновац-Аранђеловац-Лазаревац. Данас Аранђеловац представља снажан административни, економски, културни и управни центар општине. Према попису становништва из 2011. године, на територији аранђеловачке општине живи 46.079 становника.

Аранђеловац представља подручје, које карактерише изузетно богатство **природних ресурса**, од којих се издвајају следећи: извори минералне и термоминералне воде (највеће количине термоминералне воде налазе се у масиву Букуље); парк Буковичке Бање (22 хектара), планина Букуља (696 метара надморске висине) и језеро Гараши (на 6 км удаљености од Аранђеловца).

Аранђеловац такође представља богату ризницу **културно-историјског наслеђа**. Као најзначајније, издвајамо следеће културно-историјске садржаје: народни музеј, споменик ослободиоцима из Првог светског рата, градска библиотека, Марићевића јаруга, манастир Брезовац, спомен костурница, црква св. Архангела Гаврила, црква св. Петра и Павла, пећина Рисовача, задужбина Кнеза Милоша Обреновића, спомен локалитети у Орашцу.

Смештајни капацитети општине Аранђеловац су следећи:

- 4 хотела: 325 соба, 16 апартмана – укупног капацитета 550 лежаја;
- 1 специјална болница за рехабилитацију – укупног капацитета 100 лежаја;
- 1 мотел – укупног капацитета 18 лежаја;
- 5 вила: 35 соба, 7 апартмана – укупног капацитета 80 лежаја;
- 1 hostel: 3 собе – укупног капацитета 12 лежаја;

- 2 коначишта: 14 соба и 2 апартмана;
- 1 кафана са коначиштем: 24 собе капацитета 65 лежаја и 7 апартмана – укупног капацитета 25 лежаја;
- 1 гарни хотел: 12 соба – укупног капацитета 30 лежаја;
- 2 сеоска домаћинства: 2 апартмана, 4 собе, 1 студио – укупног капацитета 18 лежаја;
- 2 етно села: 12 апартмана – укупног капацитета 28 лежаја и 10 помоћних лежаја;
- Приватни смештај: 40 апартмана, 31 соба, 1 кућа, 2 студија – укупног капацитета 200 лежаја.

Понуда смештајних капацитета општине Аранђеловац је разноврсна према врсти, броју и квалитету. Највеће учешће у структури смештајних капацитета остварује приватан смештај, виле и хотели.

Као један од најбољих хотела у Србији издваја се **хотел „Извор“** са 5 звездица. Представља савремено опремљен објекат, који обједињује **понуду конгресног, spa&wellness и спортско-рекреативног туризма**. Налази се у Буковичкој Бањи и простире се на преко 32.000 m². Смештајну понуду објекта чини 165 смештајних јединица, различитих структура. „Извор“ поседује: **конгресни центар**, који се састоји од 5 мултифункционалних сала различитог капацитета (од 12 до 600 места). „Извор“ обухвата најсавременији **spa&wellness центар**, који се састоји од затворених и

отворених базена за децу и одрасле са термалном природном минералном водом, хидромасажне каде, био сауне, турске бање, руске бање, парног купатила, финске сауне, соба за масаже, тушева са звучним и светлосним ефектима, фитнес сала и др. Посебну атракцију представља Аква парк, који се налази у склопу комплекса „Извор“.

Аранђеловац поседује широк спектар **угоститељских капацитета за исхрану и пиће**, следеће структуре: 10 ресторана, 5 посластичарница, 1 кафана, 1 етно ресторан, 6 кафе пицерије, 2 ђевабџинице, 2 печењаре. Угоститељска понуда је усмерена на специјалитете националне и интернационале кухиње.

Понуду туристичких производа општине Аранђеловац обухвата:

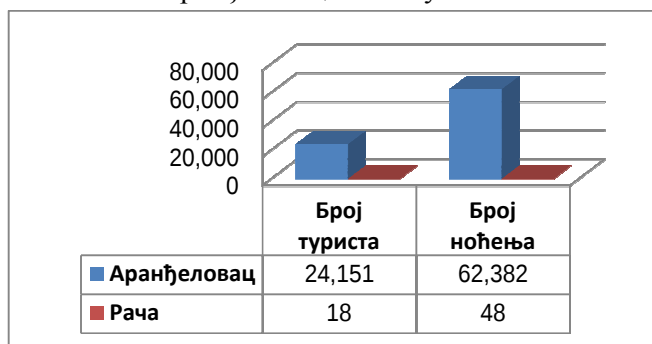
- **Бањски туризам:** Носилац развоја бањског туризма је Специјална болница за рехабилитацију „Буковичка Бања“, која се бави лечењем обољења гастроинтестиналног и хепатобилијарног система, болести респираторног система и повреде и обољења локомоторног система. Поред стандардних медицинских и терапеутских процедура, специјална болница поседује и базен са ђакузи купком и

подводном масажом, сауну, хидрокинетичке тушеве, туш-масаже са променљивим притиском и температуром, блатне купке и фитнес кабинет.

- **Спортско-рекреативни туризам:** Објекти, који се користе за организацију спортско-рекреативних активности чине: 16 фудбалских терена, 15 терена за мале спортове, 2 балон сале, 1 отворен базен, клизалиште са 6 линија, куглана, стрељана, тениски терени, коњичка стаза и језеро Гараши. Носилац развоја овог облика туризма је Спортско рекреативни центар „Шумадија“, који располаже са: великом халом капацитета 2000 гледалаца за организацију великих спортских такмичења, салама за карате и џудо, теретаном и свлационицама, отвореним базеном, клизалиштем, смештајним капацитетима (32 лежајева), холем за организацију свечаности и ресторан. Планинарско друштво „Букуља“ је задужено за креирање и промоцију пешачких стаза. Најпознатије пешачке стазе су: парк Буковиче Бање - врх Букуље – Венчац - Аранђеловац и Орашац -Аранђеловац. У бањском парку налази се трим стаза. Коњички клуб Аранђеловца је носилац развоја коњичког спорта који доприноси развоју туризма кроз креирање посебних услуга у виду програма за децу и тура авантуристичког духа, које обухватају обилзак културно-историјских локалитета фијакером или јахањем коња.
- **Ловни туризам:** Ловиште „Букуља“ располаже разним врстама дивљачи међу, којима су: препелице, дивљи голубови, грлице, патке, гугутке, дивље патке, шумске шљукке, фазани. Површина ловишта, којим газдује ЛУ „Букуља“, износи 37.589 хектара.
- **Риболовни туризам:** Риболов је дозвољен током целе године. Заступљене су следеће врсте рибе: шаран, амур, штука, сом и др. О чистоћи, уређености и рибном фонду стара се Спортско-риболовачко удружење „Букуља“.
- **Културно-историјски туризам:** Најзначајнији локалитети за развој културно-историјског туризма су већ наведени раније у тексту.
- **Манифестациони туризам:** Током читаве године у Аранђеловца се организују бројне манифестације: смотра уметности Мермер и звуци, прослава Сретења и дана Државности, Првомајски уранак, Шумадијски опанак, Гулашијада, прослава Српске Нове године, прослава градске славе, итд.

Туристичка тражња: Аранђеловац је у 2012. години посетило 25.884 туриста (20.845 домаћих и 5.039 страних), који су остварили укупно 58.220 ноћења. Просечно задржавање домаћих посетилаца износило је 2,3 дана, док страних 1,8 дан. Нажалост, статистички подаци о туристичком промету за Општину Рача нису евидентирани у 2012. години, тако да је следећем графикону презентован однос броја посетилаца/ноћења између ове две општине у 2011. години.

Графикон 9. Однос броја туриста/ноћења између општина Аранђеловац и Рача у 2011.

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији 2012.

Резиме: Поредићи тренутно стање туризма општина Аранђеловац и Рача, налазимо велики број разлика, а врло мало сличности. Општина Аранђеловац има дугу традицију развоја туризма и захваљујући својим ресурсима је препознатљива на туристичком тржишту. Основни показатељ ове тврдње је регистрован број туриста/ноћења. Аранђеловац поседује разноврснију и квалитетнију туристичку понуду у односу на Рачу. Осим тога, смештајна понуда Аранђеловца је далеко развијенија у погледу врста и капацитета. У развоју културно-историјског туризма, обе општине стављају акценат на лик и дело Ђорђа Петровића Карађорђа. Општина Рача би требало да се угледа на Аранђеловац у погледу развоја следећих облика туризма: спортско-рекреативни, културно-историјски и бањски туризам.

Напомена: Сви подаци (и слике) за бенчмаркинг анализу преузети су са следећих сајтова:

<http://www.bukovickabanja.rs/>, <http://www.a-hotel-izvor.com/>, <http://www.arandjelovac.rs/>, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>.

8.3.2. ОПШТИНА ТОПОЛА

Општина Топола је једна од општина шумадијског округа. Налази се на старом путу Београд-Крагујевац и због тога је увек била атрактивна за туристе и посетиоце свих врста. Топола има богату историју повезану са династијом Карађорђевић још од Првог српског устанка 1804. године. Тополу је основао вожд Карађорђе 1781.године на десној

обали реке Каменице. За време владавине Карађорђа Петровића била је, на кратко, престоница Србије. Задужбински комплекс династије Карађорђевић се налази на Опленцу и представља највећу туристичку атракцију општине Топола.

Плодно земљиште и умерено-континентална клима погодује виноградарству, због чега су Карађорђевићи на Опленцу подигли винограде и винске подруме. Захваљујући својој локацији, у изузетном окружењу природе и чистог ваздуха, и парку Опленца од 87ха који има и уређене трим стазе, Топола пружа одличне услове за активан одмор.

Према попису становништва из 2011. године, на територији општине Топола живи 22.207 становника.

Смештајни капацитети општине Топола су следећи:

- 1 хотел – укупног капацитета 100 лежаја;
- 1 хостел – укупног капацитета 38 лежаја;
- 1 мотел – укупног капацитета 35 лежаја;
- 9 објеката у домаћој радиности – укупног капацитета 50 лежаја;
- 1 кафана са коначиштем – укупног капацитета 60 лежаја.

Угоститељски капацитети за исхрану и пиће општине Топола се састоје од 7 ресторана и 1 етно ресторана.

Понуда туристичких производа општине Топола се пре свега односи на **културно-историјски туризам**. Од најзначајнијих локалитета и атракција издвајамо:

- Карађорђев град (саграђен од стране Карађорђа Петровића у периоду од 1811. до 1813. године) сачуван је из времена када је Топола била престоница Србије, а у данашње време су реконструисани делови Карађорђевог утврђеног града. У комплексу се налази и Црква посвећена Рођењу Пресвете Богородице (задужбина Војда Карађорђа). У цркви је био сахрањен Вожд Карађорђе до 1930. године. У комплексу се такђе налази Карађорђев конак са меморијално-историјском поставком која говори о Војду и устанку.
- Опленца и црква Светог Ђорђа (која је и маузолеј) зидана од 1910. до 1930. године. У крипти цркве се налази гробница у којој је сахрањено двадесет чланова династије Карађорђевић (ктитор ове цркве је Петар I Карађорђевић).
- Летња кућа краља Петра, саграђена на Опленцу 1912. године, а у близини је и Краљева вила и вила краљице Марије. У просторијама летње куће се налази стална поставка „Тајна сандука бр. 23”, а повремено се организују и изложбе посвећене династији Карађорђевић.
- Виноградарева кућа из 1911.године у којој се данас налази галеријски простор са сликама познатог српског сликара Николе Граовца.
- Краљев подрум је туристичка атракција Опленца која је позната по својим квалитетним винима. Краљ Александар Карађорђевић је 1931. године подигао вински подрум, у стилу француских подрума. У току су радови на комплетној рестаурацији Краљевог подрума који ће бити претворен у Музеј винарства.
- Историјски музеј у Тополи (основан 1967. године и обновљен 1993. године), поред сталних поставки у Карађорђевом конаку, Петровој кући и Виноградаревој кући, организује и тематске изложбе, предавања, промоције и друго.

- Стара школа у Овсишту (родно место српског сатиричара Радоја Домановића),
- Црква-талпара у Павловцу из XIX века,
- Конак Милутина Георгијевића из XIX века,
- Црква из XV века у Горовићу.

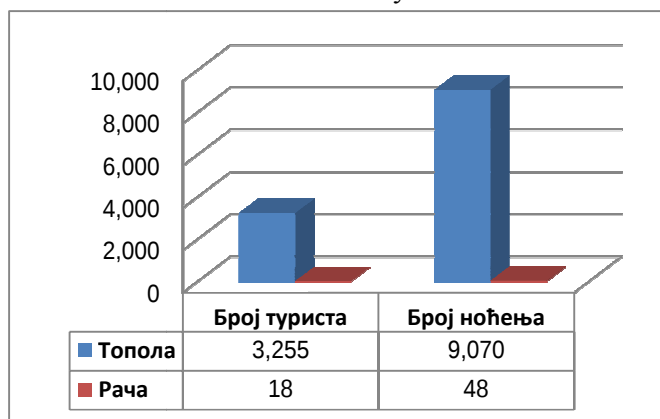

Међу осталим туристичким производима су:

- **Подрум вина** Александровић чији производни асортиман чини 14 различитих врста вина и ракија. Подрум производи 40.000 боца вина „Тријумф“, које је једно од најбољих српских вина данас. Подрум Александровић има могућност примања организованих група и дегустацију вина. Заједно са Краљевим подрумом спада у „Опленачки пут вина“.
- За време дана бербе грожђа се одржава **манифестација** под називом Опленачка берба која се одржава сваке јесени, постаје атрактивна домаћим и међународним туристима и везана је са дугом традицијом производње вина на овом подручју.
- **Ловни туризам;** у општини Топола постоје два ловачка удружења („Карађорђе“ и „Јелен“) са по једним ловиштем („Каменица“ и „Трешњевац“) чија површина износи 33.433 ha.

Туристичка тражња: Тополу је у 2012. години посетило 3.700 туриста (2.244 домаћих и 1.456 страних), који су остварили укупно 8.447 ноћења. Просечно задржавање домаћих гостију је 2,4 дана, док страних 2,2 дана. Због недостатака статистичких података о туристичком промету за Општину Рача у 2012. години, и овде смо презентовали однос броја посетилаца/ноћења између ове две општине у 2011. години.

Графикон 10. Однос броја туриста/ноћења између општина
Топола и Рача у 2011.

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије,
Општине у Србији 2012

Резиме: Општина Рача и њена историја има додирних тачака са општином Топола, пре свега због чињенице да је село Вишевац, које припада општини Рача, родно место Ђорђа Петровића – Карађорђа. У селу постоје споменици и етно-комплекс подигнути у част Војводе Карађорђа. Међутим, општина Рача није успела да нађе такозване „богате“ ктиторе који би, неправедно запостављен, део историје популарисали и претворили у културно-историјску туристичку атракцију која би се мерила са Тополом.

Ловни туризам општине Топола је два пута више развијен од ловног туризма општине Рача. Међутим, ловни туризам у Рачи има највећу перспективу од свих туристичких производа које Општина може да понуди. Зато би туристичка организације требала већи нагласак да стави на развоју ловног туризма у општини Рача.

По питању угоститељских капацитета, Топола има скоро 16 пута већи смештајни капацитет од Раче. Општина Рача би пре свега морала да предузме озбиљне мере за активирање хотела „Шумадија“ и да анимира локално становништво да узме веће учешће по питању домаће радиности тј. приватног смештаја.

Напомена: Сви подаци (и слике) за бенчмаркинг анализу преузети су са следећих сајтова:

<http://www.topolaoplenac.org.rs/>, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>,
<http://www.superodmor.rs/magazin/vesti/197302/pocela-oplenacka-berba-u-topoli>.
<http://www.kragujevac.co.rs/>

8.3.3. ОПШТИНА КНИЋ

Општина Кнић припада Шумадијском округу, окружена општинама Крагујевац, Краљево, Чачак и Горњи Милановац. По попису из 2011. године заузима површину од 413 km² са 36 насељених места у којима живи 14.205 становника.

Насељена је још у млађем каменом добу, о чему сведоче пронађена оруђа од камена и ископине великог насеља у гривачком пољу поред реке Груже. Простор Груже се давно помиње у историјским документима - име Борач се помиње још у првој половини XIII века. Освајањем Турака, граница српске државе се помера ка северу, па у том тренутку Гружа и њени градови Честин и Борач добијају све већи значај. Највећи процват Груже је за време владавине деспота Стефана Лазаревића, када захваљујући успешној трговини град Борач постаје важан политички и војни центар његове државе.

Општину Кнић карактерише изузетно богатство **природних ресурса**, међу којима издвајамо: Борачки крш, део Рудничког масива, који је изграђен од гранитне масе скамењене лаве, формирајући редак облик рељефа јединствен у Србији. Борач је село са дугом традицијом и великим искуством у бављењу сеоским туризмом по чему је посебно препознатљив. Свакако треба споменути језеро Гружа које пружа изузетне услове за спортско-рекреативни туризам.

На територији општине Кнић постоји и богато **културно-историјско наслеђе**: Борач са остацима средњовековног утврђења, остаци средњовековног града Честин, Мрњина црква у Бечевици из XIV-XV века, манастир „Каменац” у Честину који је саграђен у периоду од XV-XIX века, црква из XIV века „Свети Архангел Гаврило” у селу Борач, црква „Светог Илије” у Книћу, црква „Покров пресвете Богородице” у Брњици, као и старо гробље из XIX века.

Смештајни капацитети општине Кнић су следећи:

- 1 хотел: 31 соба и 12 апартмана - укупног капацитета 115 лежаја;
- 1 кафана са преноћиштем: 6 соба и 5 апартмани - укупног капацитета 27 лежаја;
- 19 сеоских домаћинстава - укупног капацитета 136 лежаја.

Понуда смештајних капацитета је највећим делом усмерена ка сеоским домаћинствима, пошто је сеоски туризма доминантан вид туризма у општина Кнић.

Према подацима пореске службе - филијала Кнић, на територији општине је регистровано 23 угоститељских објекта за исхрану и пиће.

Понуда туристичких производа општине Кнић је следећа:

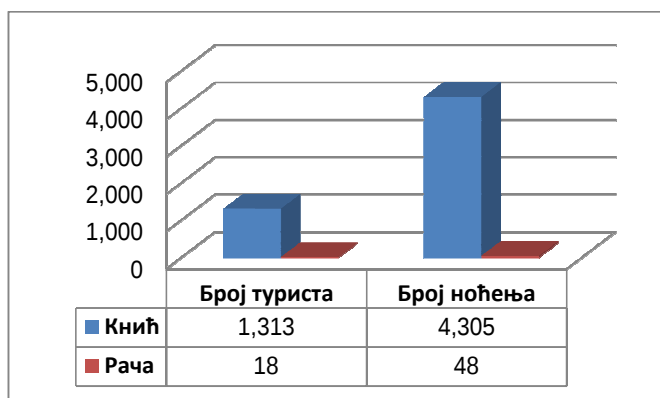

- **Сеоски туризам:** Окосницу туристичке понуде чини сеоски туризам, са веома дугом традицијом. Гружански домаћини су почели да се баве сеоским туризмом седамдесетих година прошлог века, а данас туристичка понуда укључује 10 села и 19 сеоских домаћинстава, са укупно 136 лежаја на располагању: Борач (1 домаћинство и 26 лежаја), Честин (1 домаћинство и 4 лежаја), Балосава (1 домаћинство и 4 лежаја), Брњица (1 домаћинство и 3 лежаја), Баре (1 домаћинство и 5 лежаја), Драгушица (1 домаћинство и 7 лежаја), Грабовац (1 домаћинство и 4 лежаја), Губеревац (1 домаћинство и 10 лежаја), Кнић (4 домаћинства и 18 лежаја) и Жуње (7 домаћинстава и 55 лежаја). Гости осим одмора, могу да науче како да на традиционалан начин припреме зимницу, уживају у шетњи, посматрању птица, брању печурака и прикупљању лековитог биља. Такође, у току боравка, туристима се нуде организовани излети у окружењу.
- **Ловни и риболовни туризам:** На територији општине Кнић се налази ловиште „Гружа” којим газдује Ловачко удружење „Владан Милошевић”. Оно је оивичено обронцима планине Рудник са севера, Котленика са југа и Гледићких планина са југоистока, са укупном ловном површином од 35.000 ha. У оквиру ловишта се могу ловити дивља свиња, срнећа дивљач, зец, фазан, пољска јаребица, дивља патка и гуска. Гружанско језеро је богато разноврсном рибом и представља омиљено место за љубитеље спортског риболова.
- **Спортско-рекреативни туризам:** Гружанско језеро у Општини Кнић пружа изузетне услове за спортско-рекреативни туризам. Посебно се издвајају активности припреме спортиста за спортове на води, пре свега веслања, јер је изграђена комплетна инфраструктура: хангар за смештај чамаца, сплав за излазак веслача на воду и резмерене су две веслачке стазе у дужини од 2000 метара.
- **Манифестациони туризам:** Бројне туристичке манифестације које осликавају дух овог шумадијског краја, одржавају су на годишњем нивоу и добро су посећене: Книћански варош, Међународна ликовна колонија „Гружанска јесен”, смотра фолклора у организацији КУД „Гружа” под називом „Разиграна Гружа” и друге.
- **Излетнички туризам:** Положај општине Кнић представља идеално место за једнодневне туристичке посете. Програм може да обухвати обилазак културно историјских споменика (цркви и манастира), обилазак „Борачког крша” или одлазак на места где живе „Сиве чапље”, ретке птице које се настањују само у природно чистим срединама. У оквиру једнодневне екскурзије могуће је обићи и брану на Гружанском језеру, а у зависности од жеља гостију организовати и гружански ручак у неком од сеоских домаћинстава.

- **Културно-историјски туризам:** Најзначајнији локалитети за развој културно-историјског туризма су већ наведени раније у тексту.

Туристичка тражња: Општину Кнић је 2012. години посетило је 1.829 туриста (1.003 домаћих и 826 страних) који су остварили укупно 5.707 ноћења. Просечно задржавање домаћих гостију је 2,7 дана, док страних 3,6 дана. Због недостатака статистичких података о туристичком промету за Општину Рача у 2012. години, и овде смо презентovali однос броја посетилаца/ноћења између ове две општине у 2011. години

Графикон 11. Однос броја туриста/ноћења између општина Кнић и Рача у 2011.

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине у Србији 2012

Резиме: Општина Рача и општина Кнић имају додирних тачака, пре свега када су у питању географске, економске и демографске карактеристике. Кванитативни показатељи туристичког промета не показују никакву сличност између поменутих општина, што је и очекивано ако се узме у обзир да општина Рача до скоро није имала Туристичку организацију. Пример успешне праксе развоја сеоског туризма у општини Кнић може да обезбеди смернице за различите аспекте уређења у сврху развоја туристичких производа и инфраструктуре, који истовремено гарантују очување природних ресурса и валоризују исте за потребе развоја сеоског туризма у општини Рача. Сеоски туризам општине Кнић је у 2013. години забележио 203 туриста, који су остварили 1096 ноћења. Општина Рача је до 2005. године располагала са одређеним бројем сеоских домаћинстава која су била укључена у сеоски туризам, а данас не постоји домаћинство које је званично регистровано да се бави овом врстом туризма. Туристичку понуду сеоског туризма општине Кнић обогаћују бројне додатне активности и садржаји, међу којима се издвајају активности на језеру Гружа, посебно спортови на води, риболов, као и организовани обиласци културно-историјских локалитета.

Туристичка организација општине Рача, као носилац туристичких активности, треба да усвоји успешну праксу развоја сеоског туризма из општине Кнић, пре свега када је у питању организација и формирање туристичке понуде, прилагођавајући је својим специфичностима. Понуда сеоског туризма општине Рача би у будућности требало да

се базира више на спортско-рекреативним садржајима, попут пешачења, бициклизма, јахања и друго. Сеоски туризам треба да афирмише етнографске специфичности Раче и Шумадије и кулинарске специјалитете, посебно органске производње, с обзиром да је општина Рача позната као пољопривредни крај.

Напомена: Сви подаци (и слике) за бенчмаркинг анализу преузети су са следећих сајтова:

<http://turizam.rs/knic/>,

<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>,

<http://www.knic.rs/>, <http://serbianoutdoor.com/>

8.3.4. ОПШТИНА НОВИ БЕЧЕЈ

Локални туристичко-географски положај сврстава општину Нови Бечеј у сам центар Потиског региона. Такође, она је једна од пет општина Средњебанатског региона. Смештена уз леву обалу Тисе, на северу се граничи са општином Кикинда, док на југу и југоистоку се административно граничи са општином Зрењанин. Нови Бечеј је смештен уз леву обалу реке Тисе на 66. километру од њеног ушћа у Дунав, и једини је град на Тиси чији је центар управо на реци. Поред Новог Бечеја, општину чине још три насељена места: Ново Милошево, Кумане и Бочар. Данашњи Нови Бечеј настао је спајањем два насеља Врањева и Новог Бечеја. Током своје историје звао се Турски Бечеј, Францисдорф, Врањево и Волошиново, а од 1952. године добија име које носи и данас. Општина Нови Бечеј простире се на површини од 609 km², а према попису из 2011. године, броји 24.543 становника.

Општини Нови Бечеј поседује веома велико богатство **природних ресурса**. На целом простору Потисја и на територији општине Нови Бечеј, река Тиса доминатно утиче на хидролошке карактеристике овог подручја. Тако се на територији ове Општине налазе мртваје - остављених

Меденча и део природе код Бисерног “Стара Тиса” је у Војводини, дуг 24,5 заштиту ради очувања језера код нас. њено цветање. познат је само на два

Тиских меандара: Старе Тисе - Парка острва. Парк природе најдужи меандар Тисе km и стављен под највећег флувијалног Посебна одлика Тисе је Феномен цветања реке места у свету: на реци

Јангцекјанг у Кини и на Тиси. У куманском атару, на банатској обали Тисе налази се храст лужњак стар преко 300 година. Специјални резерват природе „Славо Копово“ једна од најзначајнијих успутних миграторних станица за више стотина хиљада птица водених станишта из многих крајева Европе и западног Сибира.

Општина Нови Бечеј поседује богато **културно-историјско наслеђе** које се огледа у постојању бројних археолошких локалитета, као што су Матејски брод, који представља насеље из доба неолита и пружа значајне доказе о начину живљења тадашњих потиских риболоваца, о првим облицима земљорадње и сточарства на овим просторима. Затим, Стари град – остаци тврђаве, цркве и манастире, као и бројни дворци и летњиковци (Рохонци, Ивановић, Карачоњ, Бајић, Хетерленско). Поред тога значајно је указати на постојање музеја и галеријских поставки. Завичајни музеј „Котарка“, има поставку живота на селу у прошлости са мноштвом аутентичних предмета сакупљених на селу. Музеј „Главашева кућа“ представља јединствен завичајни музеј посвећен Владимиру Главашу становнику Новог Бечеја који је у народу био познати добротвор. Културни центри представљају дом културе у коме се организује Тиска академија акварела, поред тога организују се и дани Јосифа Маринковића. У Банатском културном центару, првом приватном културном центару у Србији, одржавају се ликовне колоније, изложбе, књижевне вечери са акцентом на учешће уметника који су рођени или стварају у Банату. Поред наведених значајне су и остале манифестације: Великогоспојински дани (градска слава у Новом Бечеју) која се организује на Тиском кеју. Ово је трећа по реду посећена манифестација у Србији после Гуче и Ехита, коју посети више од 200.000 људи. у оквиру ове манифестације организују се разна дешавања: такмичење у кувању рибље чорбе, Дечија Улица, возње кочијама, спортска такмичења, ревија парадних запрега, сајам пољопривредних машина и опреме, а у ноћним терминима поп-рок концерти и тамбураши. Поред ове најпознатије и најпосећеније манифестације актуелне су и: Музички фестивал деце Војводине, Књижевна манифестација „Пролеће Симе Цуцића и додела награда Сима Цуцић, Дани Лазе Телечког, Пасуљијада, Штрудлијада и многе друге.

Смештајни капацитети општине Нови Бечеј су следећи:

- 1 хотел - 33 соба и 4 апартмана - укупног капацитета 90 лежајева;
- 2 пансиона: 19 соба – укупног капацитета 70 лежаја;
- 1 Ловачки дом: 4 собе и 2 апартмана - укупног капацитета 12 лежаја;
- 2 објекта у домаћој радиности - укупног капацитета 8 соба;
- 1 камп смештај.

Од **угоститељских капацитета за исхрану и пиће**, општина поседује већи број кафана, кафеа, ресторана, пицерица и дискотека.

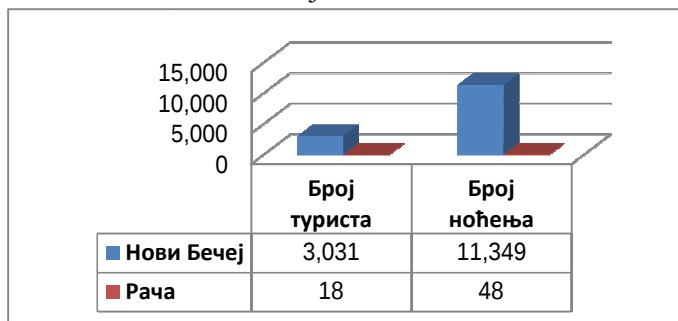
Понуду туристичких производа општине Нови Бечеј обухвата:

- **Здравствени и spa&wellness туризам.** Повољност општине Нови Бечеј у вези са здравственим и spa&wellness туризмом представља извор термо-минералне воде који се налази на простору Новог Милошева. У плану је изградња spa&wellness центра на простору старог дворца „Карачоњи“. За тај туристички комплекс пронађен је инвеститор и то аустријска компанија "Вамед" која планира улагање у савремену термалну бању. Овај комплекс би требало да има шири регионални значај у домену spa&wellness туризма.

- **Културно-историјски туризам** је веома значајан будући да у општини Нови Бечеј постоји трајно материјално и нематеријално културно наслеђе. Споменици материјалног и културно-историјског наслеђа су остаци цркве Арача и бројни дворци и летњиковци. Културно-историјско наслеђе је представљено преко музејских поставки и традиционалних манифестација као што су Великогоспојински дани и многих других. Најзначајнији локалитети за развој културно-историјског туризма су већ наведени раније у тексту.
- **Еко-туризам** је врста туристичког путовања које уважава потребе очувања животне средине и везује се за посету очуваним природним добрима у циљу уживања и дивљења природним и културним вредностима. Специјални резерват природе – „Слано Копово“ и Парк природе – „Стара Тиса“ су најзначајније екодестинације општине Нови Бечеј.
- **Наутички туризам** директно је повезан за пловидбу рекама и језерима, који осим главног мотива пловидбе укључује и коришћење свих објеката наутичке инфраструктуре и комплементарних производа и услуга у функцији туризма (марине, пристаништа и везови, смештај, исхрана, забава, култура). Нови Бечеј излази на Тису и на овом простору се упажњавају различите рекреативне активности и пловидба бродом, али овај облик туризма није још довољно развијен, посебно у домену инфраструктурног уређења и опремања.
- **Етно-туризам.** У домену етно туризма Општина Нови Бечеј има највише објеката, као што су музеј Котарка (огромна збирка експоната, старог намештаја, посуђа, алата и других занимљивих предмета, који откривају историју банатског села), музеј Жеравица (музеј старих трактора и парних машина) и Главашева кућа у којој се налази део поставке посвећен приказу живота људи почетком 19. века
- **Спортско-рекреативни туризам.** У овом домену општина Нови Бечеј је на завидном нивоу. Пре свега у развоју спортског риболова на Тиси, као и обалама за купање и остале рекреативне активности.
- **Ловни туризам.** Ловачко друштво у Новом Бечеју основано је 1885. године. Површина ловишта износи 28.000 ha. Најзначајнија локација је Старо Копово. На Бисерном острву ловачко друштво поседује Ловачки дом поред старе Тисе. Објекат је грађен 60-их година, а генерална адаптација објекта урађена је почетком 2000. године. Ловачки дом користе углавном иностранци ловци. У оквиру Ловачког друштва постоји и стрељачки клуб „Трап“, које има успешну традицију о чему сведочи велики број пехара и признања.
- **Манифестациони туризам:** На територији општине организују се бројне манифестације, као што су Великогоспојински дани, Тиса река љубави и бројна дешавања погодна за викенд туре током целе године – Олдтајмери, Првوماјски уранак, Викенд на Арачи, Републичка смотра хорова, Мото сусрет, Звуци летње ноћи, Опасуљивање, Дани Новог Милошева – Штрудлијада, Вино и гитаре, Пећарошки викенд Фестивал добре капљице, Карневал ждралова, Дечија недеља и многи други.

Туристичка тражња; Општину Нови Бечеј је у 2012. години посетило 3.155 туриста (2.598 домаћих и 557 страних), који су остварили укупно 11.524 ноћења. Просечно задржавање домаћих и страних посетилаца износило је 3,7 дана. С обзиром да статистички подаци за Општину Рача нису евидентирани у 2012. години, у следећем графикону презентован је однос броја посетилаца/ноћења између ове две општине у 2011. години.

Графикон 12. Однос броја туриста/ноћења између општина
Нови Бечеј и Рача за 2011.

Извор: Републички завод за статистику Републике Србије,
Општине у Србији 2012.

Резиме: У складу са детаљном анализом развијености туристичке понуде Новог Бечаја, можемо приметити да туризам има веома значајно место и улогу у привреди Општине. С тим у вези, можемо истаћи да Општина Рача по свим показатељима заостаје у домену развијености туристичке базе, која се огледа како у непостојању одговарајућих смештајних капацитета, тако и у не постојању разноврсних туристичких производа као и њихове промоције. На основу тога, можемо закључити да позитивна искуства у планирању и обликовању туристичког производа који има Општина Нови Бечеј, могу послужити као добра смерница за развој сопствених потенцијала Општини Рача, пре свега у домену културно-историјског, етно, ловног, спортско-рекреативног и манифестационог туризма.

Напомена: Сви подаци за бенчмаркинг анализу преузети су са следећих сајтова:
<http://www.novibecelj.rs>; <http://www.novibecelj.travel>; <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>,
<http://www.tiskicvet.com>

9. МОДЕЛ РАСТА ТУРИЗМА НА ПОДРУЧЈУ ОПШТИНЕ РАЧА СА МОДЕЛИМА И ЗАКЉУЧЦИМА

9.1. Методолошке основне пројекције

Пројекција раста туризма на подручју Општине Рача условљена је пројекцијом раста туризма Србије која у великој мери зависи од будућег друштвено-економског развоја земље. Модел раста туристичког промета на територији Општине Рача дат је на основу анализе тренутног стања и туристичког потенцијала, предложене стратешке визије развоја туризма на овом подручју, као и позитивних кретања на укупном туристичком тржишту Србије.

Услед методолошких проблема, недостатак података, било је немогуће направити пројекцију изражену квантитативним показатељима, већ је умерену и амбициозну варијанту развоја туризма општине Рача искључиво могуће приказати квалитативно односно описно.

Општина Рача нема дугу традицију у развоју туризма. Међутим, Рача поседује значајне потенцијале, који нису на адекватан начин валоризовани и искоришћени за развој туризма. Општина Рача се налази у иницијалној фази развоја туризма у којој не поседује јединствен и препознатљив туристички производ. Структура туристичких производа није садржајна ни разноврсна, у којој ловни, манифестациони, културно-историјски и спортско-рекреативни туризам представљају најзначајније елементе туристичке понуде општине Рача. Рача поседује и могућности за развоја осталих облика туризма као што су: транзитни, сеоски, излетнички и бањски туризам.

Досадашњи развој туризма на овом подручју је зависио од смештајних капацитета, који су до сада били недовољни и незадовољавајућег квалитета. За остварење осетнијег раста туристичког промета потребне су значајне инвестиције у смештајне капацитете, пре свега оспособљавање хотела Шумадија, који не функционише већ пар година, као и изградња нових смештајних објеката.

Пројекција раста основних параметара туристичког сектора Општине Рача базира се на следећим претпоставкама:

- стабилна и растућа домаћа и међународна тражња за српским туристичким производима;
- наставиће се дугорочни позитивни развојни трендови на међународном туристичком тржишту;
- Рача ће одмах приступити промоцији и комерцијализацији ловног, сеоског и манифестационог туризма као најзначајнијих елемената њене туристичке понуде;
- Рача ће, имајући у виду потенцијале којима располаже, одмах предузети и активности потребне за развој осталих облика туризма као што су: културно-историјски, спортско-рекреативни, транзитни, сеоски, излетнички и бањски туризам.

Пројекцију развоја туризма Општине Рача реалозоваћемо у две варијанте:

- Умерена варијанта
- Амбициозна варијанта

И једна и друга варијанта представљају резултат анализирања низа фактора који директно и индиректно могу да утичу на коначан исход.

Пошто не постоје подаци о укупном туристичком промету за 2009. и 2012. годину, а нису доступни ни квантитативни показатељи за туристичке производе, врло је тешко направити било какву пројекцију за будућност. Због тога пројекције (умерену и амбициозну) је могуће искључиво приказати квалитативно, кроз конкретне промене које се могу очекивати када је у питању развој туризма.

9.2. Умерена варијанта

Услед методолошких проблема (недостатака поузданих података) није могуће са сигурношћу предвидети број туриста и број ноћења у пројектованом периоду (2014-2019. година). У периоду пре светске економске кризе приметна је тенденција да је туристички промет годинама био низак, али константан, док је у кризним годинама дошло до пада броја ноћења и посета туриста. Пошто је у периоду изласка из кризе, односно у 2010. и 2011. години дошло је благог пораста, а имајући у виду и мере које су планиране Стратегијом развоја туризма општине Рача у периоду 2014-2019. године очекује се тренд континуираног раст када су у питању посете и ноћења туриста, пре свега домаћих.

Туристичку понуду општине Рача чине следећи туристички производи:

1. Ловни туризам
2. Манифестациони туризам;
3. Културно-историјски туризам;
4. Спортско-рекреативни туризам;
5. Транзитни туризам;
6. Сеоски (рурални) туризам;
7. Излетнички туризам;
8. Бањски туризам.

Умерена варијаната предвиђа да ће имплементацијом програма и пројекта и остваривањем зацртаних циљева дефинисаних Стратегијом развоја туризма Општина Рача одређени туристички производи добити значајније место на регионалном, евентуално националном туристичком тржишту. Тренутно не постоји доминантан туристички производ, али се у односу на остале издвајају ловни, сеоски, манифестациони и културно-историјски. Самим тим реално је очекивати да ће баш ови туристички производи у у периоду од 2014-2019. године добити значајније место и остварити већи удео у туристичком промету.

Важан фактор који негативно утиче развоја туризма и туристички промет у општини Рача су смештајни капацитети. Смештајни капацитети у општини Рача су недовољни и неадекватни, јер тренутно у туристичкој понуди постоји само 18 лежаја у оквиру Ловачког дома који није категоризован. По умереној варијанти предвиђа се поновно оспособљавање хотела Шумадија и евентуална изградња нових смештајних капацитета, који би могли да одговоре потенцијалној тражњи, као и створе неопходну материјалну базу за интензивнији развој туризма, посебно из перспективе садашњег стања које је неодрживо.

Кадрови запослени у туризму не поседују одговарајућу стручност и компетенције тако да по умереној варијанти се може очекивати интензивирање обука запослених у туризму, а евентуално и локалног становништва, пре свега о користима развоја туризма, како би се већи део сеоске популације анимирао да се кативно укључи у сеокси туризам.

Развој туристичке инфраструктуре је важан аспект развоја туризма. По умереној варијанти могуће је очекивати минимална инфраструктурна улагања, због опште економске кризе. Минимална улагања које предвиђа умерена варијанта ће обезбедити лакшу притупачност и бољу информисаност на самим локалитетима.

Када су у питању туристички производи у умереној варијанти раста и развоја туризма у општини Рача могу се очекивати следећи резултати:

Ловни туризам потенцијално може да оствари највећи раст у односу на остале типове туризма у општини Рача, али је његов интензивнији развој условљен решавањем следећих акутних проблема као што су: непостојање регулативе за извоз одстрелених врста дивљачи из Србије ка дестинацијама одакле долазе инострани туристи, односно ловци; неадекватна сарадња и посредничка улога између туристичке организације општине Рача, ловачког удружења и ловаца из иностранства; неадекватни смештајни капацитети и њихов квалитет када су у питању потребе и захтеви иностраних ловаца. По умереној варијанти раста и развоја ловног туризма очекује се повећање ограђене површине ловишта и њено боље уређење, као и раст ловних туриста, посебно домаћих туриста, путем организованих посета братских ловачких удружења. Пројекција има утемељење у петогодишњем плану Ловачког удружења Градиште.

Када је у питању развој сеоског туризма по умереној варијанти може се очекивати креирање туристичке понуде сеоског туризма, односно регистровање сеоских домаћинстава и едукација сеоских домаћина (планиране едукације сеоских домаћина за прихват и смештај гостију у сеоском туризму и едукација локалног становништва о користима и негативним последицама развоја туризма), а самим тим и повећање броја туриста у сеоском туризму. Очекивани резултати умерене варијанте су реални ако се формира туристичка понуда сеоског туризма на нивоу Шумадијског округа, односно ако се сеоски туризам општине Рача укључи у ширу регионалну понуду. Едукација локалног становништва о користима развоја туризма такође обезбеђује реално

утемељење за умерену варијанту раста и развоја, јер на тај начин расте интересовање сеоских домаћинстава за развој сеоског туризма.

Манифестациони туризам из године у годину бележи све веће интересовање, тако да умерена варијанта предвиђа пораст броја посетилаца када су у питању најзначајније манифестације, пре свега Карађорђеви дани. Увођење нових манифестација забавног карактера такође гарантују пораст броја посетилаца (првомајски уранак, пена парти, moto-bike show и друге). Пројекција је оправдана ако се узме у обзир интересовање за поменути манифестацијама на регионалном нивоу.

Културно-историјски туризам по умереној варијанти раста и развоја може да оствари солидне резултате, пре свега из перспективе промоције лика и дела Карађорђа. Брендирањем Карађорђа, општина Рача може потенцијално да привуче већи број туриста у Вишевац (етно комплекс „Петрови двори“). Културно наслеђе даје одређену аутентичност дестинацији чини је препознатљивом, на чему се темељи конкуретна предност у односу прем другим дестинацијама. Реално је очекивати заједнички понуду у будућности јер туристи траже садржајнији програм.

9.3 Амбициозна варијанта

Амбициозна варијанта предвиђа да ће имплементацијом програма и пројекта и остваривањем зацртаних циљева дефинисаних Стратегијом развоја туризма Општина Рача сви издвојени туристички производи (ловни туризам, манифестациони туризам, културно-историјски туризам, спортско-рекреативни туризам; транзитни туризам, сеоски (рурални) туризам, излетнички туризам, бањски туризам) заузети место на туристичком тржишту, регионалних и националних размера.

Када су у питању смештајни капацитети у општини Рача по амбициозној варијанти може се очекивати оспособљавање хотела Шумадија, његова виша категоризација и уређење комплетно технички опремљене сале за одржавање конференција и семинара, реконструкција Ловачког дома и његова категоризација и изградња нових смештајних капацитета (пре свега у руралном подручју, на принципу агрохотела). На тај начин би се створила неопходна материјалну базу која је спремна не само да одговори на потребе тражње већ и да утиче на привлачење туриста.

Кадрови запослени у туризму не поседују одговарајућу стручност и компетенције тако да по амбициозној варијанти се може очекивати повећање квалитета пружених услуга који настаје као последица едукације запослених и њему гравитирајућих делатности. Раст професионализма обезбедиће и бољу атмосферу за развој предузетништва усмереног ка туризму.

Развој туристичке инфраструктуре је важан аспект развоја туризма, па по амбициозној варијанти могу се очекивати већа инфраструктурна улагања, посебно када је у питању путна и комунална инфраструктура. Постојећа улагања у туристичку инфраструктуру могу да обезбеде унапређење и обогаћивање садржаја усмерених ка туристима и

квалитет туристичког боравка, уз очување постојећих ресурса и њихову заштиту (пре свега културно-историјских споменика).

Када су у питању туристички производи у амбициозној варијанти раста и развоја туризма у општини Рача могу се очекивати следећи резултати:

Ловни туризам је тип туризма са највећим потенцијалом, тако да по амбициозној варијанти може се очекивати увећање фонда дивљачи у категорији трофејне дивљачи и раст ловних туриста, посебно у категорији страних туриста. Предвиђање је засновано на петогодишњем плану Ловачког удружења Градиште.

Када је у питању развој сеоског туризма по амбициозној варијанти очекује се повећање броја регистрованих сеоских домаћинстава, већи број едукованих сеоских домаћина и повећање броја туриста, посебно страних, у сеоском туризму. Очекивани резултати амбициозне варијанте су реални ако се узме у обзир глобални тренд у којем све значајније место заузимају простори који су еколошки незагађени и који пружају мир и бекство од свакодневног стреса. Сеоски туризам може да очекује користи и од процеса умрежавања сеоских домаћинства која се баве сеоским туризмом на регионалном и националном нивоу, као и од њиховог заједничког и директног наступа на страним тржиштима.

Манифестациони туризам из године у годину бележи све веће интересовање, тако да амбициозна варијанта предвиђа да најзначајнија манифестација (Карађорђеви дани) добије национални карактер. Нове манифестације спортског и забавног карактера по амбициозној варијанти могу да очекују континуиран раст посетилаца, посебно страних (првомајски уранак, пена парти, moto-bike show и друге). Амбициозна варијанта има утемељење ако се узме у обзир глобални тренд повећања броја манифестација усмерених као очувању националног и етнографског наслеђа, посебно у перспективи све израженијег процеса глобализације. Такође, интересовање када су у питању забавне манифестације, посебно музичког и спортског карактера на националном и међународном нивоу, поготово код млађе популације, је све израженије, а посебно када су питању страни туристи.

Културно-историјски туризам по амбициозној варијанти раста и развоја би требало да оствари најбоље резултате, посебно из перспективе потенцијалног удруживања туристичких организација Аранђеловца, Тополе, Раче и Велике Плане, односно формирања пута културе „Карађорђев пут“. „Карађорђев пут“ као туристичка тура едукативног карактера која прати живот и дело Ђорђа Петровића-Карађорђа би у својој иницијалној фази требала да буде више усмерена ка ђачкој популацији, односно школским екскурзијама, а касније и ка удружењима пензионера и синдикалним организацијама. Уређењем и пренаменом Карађорђевог дома у објекта културно-туристичке намене туристичка понуда постаје разноврснија, садржајнија, а самим тим и интересантнија и привлачнија туристима. Пројекција је оправдана јер на глобалном

нивоу број туриста у културном туризму расте, а у последње време је и актуелизована идеја о већој заступљености едукативних школских екскурзија у образовном процесу.

9. МАРКЕТИНГ ЦИЉЕВИ

Реализација маркетинг циљева подразумева постојање одговарајуће развојне дестинацијске стратегије и креирање маркетинг плана. Маркетинг план је један од најзначајнијих елемената стратешког развоја туристичких дестинација. Маркетинг планом дестинације дефинишу се основне стратешке маркетиншке активности које је потребно предузети како би се остварили дефинисани маркетинг циљеви. Маркетинг план дефинисан у стратегији развоја туризма Раче треба да представља полазну основу која омогућава развој маркетинг стратегије у складу са будућим развојем туризма у дестинацији и трендовима на домаћем и интернационалном туристичком тржишту.

Стратешки маркетинг план интегрални је део стратегије развоја туризма општине Рача и формулисан је с циљем да подстакне и усмери процес развоја туризма и позиционира општину Рача као привлачну туристичку дестинацију. Маркетинг план је резултат осмишљеног стратегијског приступа управљању туристичком дестинацијом и развоја маркетинг стратегија и програма за циљани тржишни сегмент. Маркетинг план треба да дефинише маркетинг активности, које носиоци туристичке понуде и туристичка организација Раче треба да реализују како би реализовали маркетинг циљеве.

Основу маркетинг плана туристичке дестинације Рача чине маркетинг активности које се примењују у одређеном периоду како би се општина Рача позиционирала на туристичком тржишту Републике Србије као пожељна и приступачна туристичка дестинација. Са новим туристичким садржајима, очуваним културно-историјским наслеђем, природним богатством, и традиционалним шумадијским гостопримством туристичка понуда Раче омогућиће развој различитих видова туризма (ловни, манифестациони, културно-историјски, спортско-рекреативни, сеоски, излетнички и бањски туризам).

Спровођењем дефинисаних маркетинг активности створиће се услови за интензивнију комерцијализацију туристичких производа и укупан туристички промет. Маркетинг планом Раче биће дефинисане основне маркетинг активности које је потребно спровести у периоду од наредних пет година како би се повећао туристички промет у дестинацији и остварила дефинисана визија и циљеви туристичког развоја.

Полазна основа у маркетинг плану туристичке дестинације општине Рача јесу маркетинг циљеви. Циљеви се односе на период од наредних пет година и представљају оквир и смер за деловање свих маркетинг актера (носилаца туристичке понуде и Туристичке општине Рача). Циљеви су изведени из циљева развоја туризма Србије, циљева развоја општине Рача и анализе туристичких потенцијала општине Рача.

У маркетинг стратегији Раче од посебног значаја су маркетиншко комуницирање и испоручивање нових (додатних) вредности које ће бити створене развојем туристичких производа на подручју општине реализацијом инвестиционих пројеката, обновом постојећих и изградњом нових инфраструктурних објеката и имплементацијом стратегије развоја туризма.

Приоритети маркетинг циљеви општине Раче су следећи:

- 1. Повећање препознатљивости дестинације као заокруженог туристичког подручја путем креирања јаког бренда;*
- 2. Креирање одговарајуће поруке, логотипа и симбола који ће подржати позиционирање општине Рача;*
- 3. Дефинисање циљних тржишта;*
- 4. Креирање туристичке понуде кроз осам препознатљивих туристичких програмских целина;*
- 5. Развијање тражње за појединим туристичким производима дестинације;*
- 6. Унапређење интегрисане маркетиншке комуникације;*
- 7. Интензивније коришћење информационе технологије и интернета у циљу промоције туристичке дестинације Рача.*

10.1. ПОВЕЋАЊЕ ПРЕПОЗНАТЉИВОСТИ ДЕСТИНАЦИЈЕ КАО ЗАОКРУЖЕНОГ ТУРИСТИЧКОГ ПОДРУЧЈА ПУТЕМ КРЕИРАЊА ЈАКОГ БРЕНДА

Полазна основа у постављању овог циља је непостојање препознатљивог и јединственог идентитета општине Рача као туристичке дестинације, те је, стога, неопходно извршити промене перцепција туриста о њему. Основ промене перцепција су маркетинг активности које ће бити усмерене на изградњу туристичког бренда дестинације, што подразумева не само креирање визуелног идентитета, већ и усклађивање идентитета општине Рача са идентитетом Републике Србије. Рача као подршку у процесу комуникације треба да употребљава бренд Србије, и у том случају бренд Србије је подређен бренду Раче. Са друге стране, општина Рача треба да се на националном нивоу избори за одговарајућу позицију и да комуницира као бренд, у том је случају Рача подређена бренду Србије.

Анализом стања утврђено је да јасно дефинисан туристички производ Раче тренутно не постоји. Не постоји ни свест локалног становништва о важности постојања туристичке организације и развоју туризма. Постоји делимично креирана једино понуда ловног туризма, која подразумева промоцију преко туристичке организације Раче и ловачког удружења Градиште. Циљни сегменти су домаћи ловци и ловци из Италије.

Рача није популарна туристичка дестинација, али упознавањем туриста са богатом понудом културе, историје, спортских активности, здравим природним окружењем на чему се темељи ова развојна стратегија, може се створити јасна асоцијација (и

садржајно и географски), односно дефинисати идентитет дестинације уз бројне расположиве начине комуникације са туристима.

Брендирање туристичке дестинације представља један од кључних елемената стратегије развоја туризма и најважнијих циљева маркетинг плана. Изградња бренда у туризму (брендирање дестинације) је метод креирања јединственог идентитета туристичког производа односно туристичке понуде уз помоћ имена, дизајна, знака, симбола или њихове комбинације, а на бази диференцирања у односу на друге конкурентске (туристичке) производе.

Бренд је производ или услуга са специфичним атрибутима који га на изврстан начин издвајају од других брендова креираних ради задовољења исте потребе. Брендирање подразумева ефикасну употребу идентитета бренда у креативним и вербалним апликацијама. Изградњом идентитета бренда, омогућава се потрошачима да развију (створе) асоцијације у вези бренда (нпр. престижан, економичан и сл.) и олакшава се процес доношења одлука о куповини (избору туристичке дестинације).

Бренд дестинације, у ширем смислу, представља јединствен збир искустава које пружа мешавина рационалних, емоционалних, социолошких и културних вредности и користи које постоје на некој дестинацији. Брендиране дестинације туристи виде различито од конкурентских дестинација и добијају осећај додатне сигурности приликом доношења одлука о путовању.

У процесу изградње бренда дестинације морају се постићи два основна ефекта: прво, бренд посетиоцима треба да даје одређено обећање у погледу квалитета услуга и богатства доживљаја, и друго, треба да доприноси јачању успомена на искуства доживљена конзумирањем туристичких производа.

Брендирање општине Рача је процес креирања идентитета општине као туристичке дестинације у циљу изградње имица који ће га учинити препознатљивим и различитим у односу на конкурентске дестинације на домаћем, али и иностраном туристичком тржишту. Управљање брендом се може посматрати као процес планирања, организовања, извршења и контроле маркетинг активности фокусираних на профилисање типа туристичке понуде и креирање жељеног имица и репутације општине Рача на туристичком тржишту уз остваривање позитивног гудвила и финансијске користи.

Брендирање је маркетинг процес који захтева напора током дужег временског периода и подразумева дефинисање следећих елемената:

- дефинисање *примарних (опипљивих, објективних) атрибута* дестинације на којима ће бренд бити базиран;
- одређивање *рационалних користи* које посетиоци могу имати, а које су базирани на примарним атрибутима дестинације;

- креирање *емоционалне користи* (*невидљиви, неопипљиви атрибут*) које посетиоци могу доживети;
- *личност бренда* треба да истакне динстиктивне атрибуте општине Раче као туристичке дестинације;
- *вредност бренда* која има одређено значење за посетиоце; и
- дефинисање *суштине бренда* која одсликава основне карактеристике општине Рача као туристичке дестинације.

Циљ брендирања општине Рача јесте да се дефинише јединствени сет асоцијација према њој као бренду, које туристички носиоци понуде и Туристичка организација Раче желе да креирају или да одрже.

Снажан допринос брендирању туристичке дестинације може дати успостављење емоционалних веза са туристима. Дестинације који изазивају снажне емоције доприносе већој лојалности корисника услуга, што општине треба да користе за бољу позицију на туристичком тржишту. Емоционално брендирање омогућава да се људи подсвесно и дубоко емотивно, вежу за локацију и њену понуду. Туристи трагају за гаранцијом квалитета и фамилијарношћу, емоционална веза са брендом пружа илузију комфора и припадности, што диференцијацију туристичких брендова чини успешнијом.

10.2. КРЕИРАЊЊЕ ОДГОВАРАЈУЋЕ ПОРУКЕ, ЛОГОТИПА И СИМБОЛА КОЈИ ЋЕ ПОДРЖАТИ ПОЗИЦИОНИРАЊЕ ОПШТИНЕ РАЧА

Реализација првог циља омогућава спровођење даљих активности са циљем креирања поруке, логотипа и симбола који се лако памте, изазивају позитивна осећања и усмерени су ка постојећим и потенцијалним туристима (и посетиоцима) општине Рача.

Завршна фаза у процесу брендирања туристичке дестинације општине Рача треба да представља креирање:

- **Основне поруке (слогана).** Слоган представља кратку асоцијативну реченицу или израз који представља суштину туристичке понуде. Порука треба да опише подручје, да буде јасна, кратка и јединствена. Порука има улогу дистинкције конкурентских туристичких дестинација на тржишту и пружа добру основу за диференцирање. Циљ је да се порука лако упамти, да одсликава вредности локалитета и учини општину Рача препознатљивом на домаћем, али и на међународном туристичком тржишту;
- **Логотипа.** Логотип представља дугорочно и стандардизовано креативно решење основних идентитетских елемената туристичког бренда односно стандардизовани графички дизајн визуелног израза бренда. Логотип треба да представља осмишљено решење по питању дизајна и естетике и да одсликава основне вредности дестинације;

- **Симбола.** Заштитни знак је име или симбол које се користи да се означи да га креирала/произвела одређена организација/институција, да је правно регистрован и законом заштићен. Заштитни знак сачињавају јединствене ознаке које служе да би се разликовале слични производи и услуге из понуде различитих организација. Треба креирати симболи које ће одсликавати и комуницирати суштину брэнда/есенцијалне карактеристике општине Рача. Симболи треба да буду препознатљиви и користе се у комуникацији са туристима.

10.3. ДЕФИНИСАЊЕ ЦИЉНИХ ТРЖИШТА

Успешна реализација маркетинг задатака подразумева да општина Рача спроведе истраживање ко су њени посетиоци/туристи, који сегменте туриста жели да привуче својом туристичком понудом односно на којим тржиштима (домаћим и међународним) жели да наступи са својом понудом.

Приликом избора циљних тржишта и сегмената, пре прилагођавања постојећих и развоја нових туристичких производа, потребно је узети у обзир следеће факторе:

- Туристички потенцијал општине Рача;
- Сезоналност туристичке понуде;
- Просечну туристичку потрошња изабраних тржишта односно сегмената;
- Трајање путовања, односно дужина боравка на дестинацији;
- Удаљеност путовања – удаљеност циљних тржишта од Раче;
- Примереност туристичке понуде појединим циљним сегментима;
- Приступачни туризам, водити рачуна да ли туристичка понуда не прави дискриминацију између туриста односно да ли је намењена и особама са ограниченим могућностима путовања ;
- Способност да се на прави начин одржава континуирана комуникација са изабраним сегментима.

10.4. КРЕИРАЊЕ ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ КРОЗ ОСАМ ПРЕПОЗНАТЉИВИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОГРАМСКИХ ЦЕЛИНА

У дефинисању кључних туристичких производа општине Рача пошло се од портфолиа производа Србије као туристичке дестинације, портфолиа производа региона Шумадије којој општина Рача припада, као и особености туристичких ресурса Раче.

На основу закључака из претходних сегмента стратегије, може се потврдити да су кључни производи дестинације:

1. Ловни туризам
2. Манифестациони туризам;
3. Културно-историјски туризам;
4. Спортско-рекреативни туризам;
5. Транзитни туризам;

6. Сеоски (рурални) туризам;
7. Излетнички туризам;
8. Бањски туризам.

За развој ових туристичких производа потребно је накнадно урадити маркетинг планове за сваку појединачну понуду. При томе треба имати у виду и креирање посебних туристичких понуда за сталне посетиоце Раче са намером превођења једнодневних посетилаца у стационарне госте, путем кружења гостију унутар дестинације и повезивањем различитих туристичких понуда.

Главне предности на којима Рача треба да гради своју позицију на туристичком тржишту:

- Геостратешки положај Раче, близина градова попут Крагујевца и Тополе је предност Раче за комплетирање туристичке понуде;
- Природни ресурси (шуме, минерална вода, очувана природа и др.);
- Културно-историјско наслеђе (знамените личности пореклом из Раче, бројне цркве и споменици);
- Догађаји и манифестације;
- Предусретљиви људи, гостољубиви домаћини (пољопривредна домаћинства која желе да се угосте туристе, да пласирају своје домаће производе посетиоцима и туристима и др.).

У Рачи се у току године одржава неколико манифестација које имају потенцијала да привуку знатно већи број учесника. Све манифестације су традиционалне, осим бајк шоу у оквиру којег је и рок концерта (испред хотела Шумадија у варошици Рача) који зависи од финансијске ситуације.

- Првوماјски уранак (музичка дешавања, 1000-1200 посетилаца, ТО Рача)
- Сајам цвећа (20-30 излагача и 300-400 посетилаца, ТО Рача)
- Вашар у Рачи (Св. Илија, не постоји надлежни организатор)
- Карађорђеви дани (ТО Рача и Културни центар)

Значајну мотивацију за посету дестинацији представља упознавање живота и дела Карађорђа. У сарадњи са општинама Тополом и Аранђеловцом може да се креира заједничка туристичка понуда “Карађорђев пут: животни пут од Вишевца па до најважнијих догађаја у оквиру Првог српског устанка“. Услов представља уређење и системско одржавање етно комплекса “Петрови двори” у Вишевцу, као и промена намене и адаптација Карађорђевог дома где су тренутно смештене избеглице. У оквиру забавног дела програма могу се организовати "Хајдучке игре у част Карађорђа“, (нпр. гађање стрелом, јахање коња, мачевање, промоција домаће ракија под слоганом „хајдучка капљица“).

Поред тога уз ангажовање локалност становништа могу се организовати нискобуџетне манифестације попут спремања ловачког гулаша, ловачких кобасица, уз партнере из

винарија у околини и музику. Упакован туристички производ може заинтересовати туристе у региону.

Неопходна је подршка и сарадња општине Рача за развој туристичких производа. Поред наведеног, значајну подршку и помоћ општина може да пружи кроз промоцију, покретање и развој руралног туризма. Постављање туристичке карте или мапе (са знаменитостима) у центру града, у папиру или тв-турист инфо неће захтевати велика финансијска средства. Недостатак смештајних капацитета је ограничење развоју било ког облика туризма, због чега је инвестирање у изградњу нових и реновирање постојећих смештајних јединица приоритет општине. Општина треба да користи средства државе и ЕУ за развој туризма. У циљу брже исплативости инвестиција у Карађорђев дом, могу се касније организовати различите свечаности, позоришне представе и др.

10.5. РАЗВИЈАЊЕ ТРАЖЊЕ ЗА ПОЈЕДИНИМ ТУРИСТИЧКИМ ПРОИЗВОДИМА ДЕСТИНАЦИЈЕ

Развој туризма и повећање конкурентности Раче као туристичке дестинације је у директној корелацији са бројем туриста и оствареним туристичким прометом. С обзиром на пад броја туриста последњих година и недостатак смештајних капацитета, инвестиције у изградњу смештајних објеката и повећање броја туриста је важан маркетинг циљ, а чије остварење захтева редизајнирање маркетинг активности и њихово усмеравање ка генерисању тражње за кључним туристичким производима.

10.6. УНАПРЕЂЕЊЕ ИНТЕГРИСАНЕ МАРКЕТИНШКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

Комуникација има кључну улогу у маркетинг програмима. Интегрисана маркетинг комуникација (ИМК) настала је као резултат интегрисања различитих елемената маркетинг комуникације, са циљем да се постигне синергија њиховог заједничког деловања. Маркетиншки циљеви се односе на достигнућа целокупног маркетиншког програма. Уобичајено су дефинисани као циљеви продаје, тржишног удела или добити. Елементе ИМК-е потребно је третирати као комплементарне делове, а не као посебне и независне целине. ИМК је програм чија имплементација омогућава максималан утицај на туристе и друге кориснике услуга уз минималне трошкове.

Интегрисана маркетинг комуникација је комуникациони процес који захтева планирање, креирање, интеграцију и имплементацију различитих облика маркетинг комуникације путем. Циљ ИМК је директно делује на понашање циљане јавности. ИМК захтева да сви медији комуникације о туристичком потенцијалу општине Рача испоручују конзистентну поруку. Процес ИМК-а користи предности ефективног управљања каналима маркетинга, чија је реализација омогућена, развојем и применом најновије информационе технологије. Ефекти примене планова ИМК-а су многобројни: нови начини да се контактирају туристе, побољшано је разумевање између понуђача и корисника услуге, уз ИМК-е организације успевају да одрже

профитабилност и виталност, без обзира на комплексност туристичког тржишта тржишта.

Општина Рача је до сада комуницирала са својим посетиоцима и туристима углавном преко Туристичке организације општине Рача, путем сајмова, ТВ гостовања и брошура. У циљу промоције туристичких потенцијала наступала је на београдском, нишком и крагујевачком сајму туризма и публиковала туристички водич на српском и енглеском језику. Медијски наступи су обухватили локалне и регионалне телевизије (ТВ Рача; ТВ Крагујевац у емисији “Шумадијски праг” која је обухватила сва села општине Рача, ТВ Крагујевац) путем изјава и прилога (репортажа).

Општина Рача треба да дефинише циљеве комуницирања у складу са тим шта дестинација жели да постигне промотивним програмима и које циљне сегменте жели да обухвати својом понудом. Комуникацијски циљеви подразумевају изградњу свести и поверења у туристички капацитет Раче и њене вредности, изградњу имиџа и развој фаворизованог понашања како код посетилаца/туриста, тако и код домаћег становништва што ће скупа утицати на доношење одлуке туриста за избор дестинације Рача. Уз то потребно је креирање и извођење: ефикасне промотивне стратегије пре доласка туриста, информисање туриста за време боравка на дестинацији и управљање односима са туристима и након напуштања дестинације.

Кључне функције ИМК-а у туризму су:

1. Успостављање комуникационог процеса са туристом или потенцијалним посетиоцем дестинације;
2. Коришћење свих облика комуникација и релевантних веза за истраживање и слање порука о туристичкој дестинацији;
3. Постизање синергије;
4. Изградња односа са туристима и посетиоцима дестинације;
5. Утицај на понашање туриста.

Значај интегрисане маркетинг комуникације расте са пропорционално са величином изазова на тржишту, а у складу са већим националним и културалним разликама на циљаним тржиштима. Интегрисано маркетиншко комуницирање подразумева координисано деловање различитих промотивних елемената односно оруђа и осталих маркетиншких активности, које су намењене комуникацији са туристима. Основни облици маркетинг комуникација јесу: лична продаја, оглашавање, продајне промоције (унапређење продаје), маркетинг спонзорство, публицитет и односи са јавношћу.

10.7. ИНТЕНЗИВНИЈЕ КОРИШЋЕЊЕ ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ И ИНТЕРНЕТА У ЦИЉУ ПРОМОЦИЈЕ ТУРИСТИЧКЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ РАЧА

Промоција туристичке дестинације је сложена активност. На располагању је много различитих канала и инструмената промоције, као што су: интернет, брошуре у туристичким агенцијама и другим туристичким организацијама, реч пријатеља,

реклама на националним или иностраним телевизијским програмима и сл. Најчешће избор медија и инструмента промоције, као и њихова комбинација, је у тесној вези са трошковима које емитер има. Такође, велики број порука које купци добијају доводе до информационог преоптерећења, па се поставља питање како таргетирати циљни сегмент тржишта, довести га у одређену дестинацију и продати целокупни доживљај.

Развој интернет технологије донео је значајне промене на домаћем и светском туристичком тржишту. Интернет се данас масовно користи на туристичком тржишту у промоцији, дистрибуцији и брендирању туристичких дестинација и производа. Све већи број туриста у процесу информисања о путовању, планирању путовања, резервације и куповине туристичких услуга и остављању утисака о дестинацији/доживљеном искуству користи *онлине* технологију.

Значај интернета на туристичком тржишту илуструје чињеница да обим онлине продаје туристичких услуга бележи рапидан раст у последњим годинама. Интензивнији развој туризма у општини Рача мора да подразумева и коришћење интернет технологије у маркетингу.

Развој и примена информационе и интернет технологије утицали су на концепцију маркетинг стратегије на два битна начина:

- Организације могу да идентификују и таргетирају мале и прецизније дефинисане тржишне сегменте и испоручују карактеристичне производе, пруже промотивне апеле, цене и финансијске аранжмане који ће задовољити све сегменте. Нове технологије омогућиле су детаљније прикупљање и анализу информација у вези потенцијалних туриста, њихових потреба, жеља и куповних навика;
- Утицај информационе и интернет технологије манифестовао се кроз отварање нових канала за комуницирање и трансакције између понуђача и корисника производа и услуга. Ограничење представља чињеница да систем плаћања и дистрибуције производа и услуга није сасвим прихватљив и довољно распрострањен. Конкретно, у Србији, комерцијална употреба интернета је још увек је далеко од идеалног средства за плаћање производа и услуга.

Брз пренос података путем интернета, омогућио је смањење времена одзива организације на захтев клијената, што утиче на њихово задовољство и лојалност и постаје кључ успеха малих и средњих предузећа на туристичком тржишту. Основне активности општине Рача на туристичком тржишту у вези искоришћења интернет потенцијала су:

- Модернизација постојеће или изградња нове Веб презентације (туристички производи и искуство које се нуди у дестинацији, могућност онлине резервације

туристичких услуга, праћење понашања корисника на сајту, презентација на српском и енглеском језику, анкетање корисника претрага сајта, креирање базе података, форум и остављање коментара и др.);

- Комуникација односно успостављање везе са другим сајтовима (Туристичка организација општине Рача промовисана је путем сајта tog.rs и страница на друштвеној мрежи Фејсбук, али потребно је успостављање везе преко банера или директног линка и са сајтовима које циљне групе туриста радо посећују и /или који су релевантни за туристичко пословање у Србији, као и постављање линкова различитих туристичких организација, сајмова, манифестација од интереса за дестинацију); и
- Промоција Веб презентације у средствима јавног информисања, интерним и екстерним публикацијама, као и материјалима за репрезентацију.

10. QUALICITIES И EFQM СТАНДАРДИ И ПРИМЕНА

Qualicities (quality-квалитет, cities-градови) је европски стандард осмишљен од стране локалних заједница и намењен локалним заједницама. Он представља систематизацију политика одрживог развоја историјских градова и предела у Европи. Процес Qualicities посебну пажњу посвећује едукацији запослених, умрежавању и унапређењу комуникације јавних служби и ојачавању симбиотичких веза између предузећа, грађана и јавних служби. Овај алат, створен на основу позитивних искустава европских градова историје, за циљ има диференцијацију локалних заједница као целина специфичних културно- историјских вредности које су позитивно вредноване од стране становника и посетиоца.

Процес усвајања методологије QUALICITIES стандарда је ко-финансиран од стране Европске уније, а инициран од стране Асоцијације европских градова културе (AVEC) и 15 партнера из 7 европских градова и за циљ има успостављање европске ознаке квалитета која би наградила посвећеност градова политици одрживог развоја заснованој на богатствима локалног наслеђа. Стандард Qualicities је ознака сертифицирана од стране АФНОР-а, Француске агенције за сертифицивање и норматизацију која је интернационално призната. Савет Европе препознао је мрежу AVEC као ефикасног лидера, који претвара потенцијал градитељске баштине у „извор локалног развоја и, притом, ствара потребне алате, методе и индикаторе за добре праксе у области одрживе употребе територијалних ресурса“. AVEC развија методологију QUALICITIES коју Савет Европе препознаје као „систем управљања који омогућује квалитетно руковођење на терену у постизању својих циљева.“

У реализацији пројеката из ове стратегије, општина Рача настојаће да се руководи QUALICITIES стандардима, у циљу искоришћења локалног културно-историјског наслеђа за унапређење економског, друштвеног и културног развоја уз поштовање европских стандарда квалитета у управљању баштином по принципима одрживог

развоја. У том смислу, биће потребно да општина Рача постане члан Асоцијације европских градова културе (Alliance de Villes Europeennes de Culture - AVEC). Чланство у мрежи омогућиће размену искустава и специфичних знања са градовима чија се структура наслеђа умногоме подудара са нашом и могућност постизања и унапређивања стандарда за интегрисање баштине у свакодневни живот општине.

Методологија QUALICITIES је дугорочног карактера, она укључује све актере културе и наслеђа општине. Она рефлектује вољу заједнице да, укључивањем свих својих служби и својих партнера, пружи бољи квалитет живота у општини. Овај приступ, прихваћен од стране више европских градова, не промовише само развој културне баштине у складу са Агендом 21 већ промовише и скуп елемената који чине свакодневницу пријатнијом како за становнике, тако и за туристе (боља комуникација између актера, бољи квалитет живота и отварање нових могућности за инвеститоре, предузећа и удружења, бољи квалитет услуге и гранање туризма, одрживи економски развој).

Да би се достигао стандард и успоставила европска ознака квалитета, градови културе морају да се ангажују и поштују параметре квалитета који се састоје од бројних критеријума и захтева описаних у Књизи стандарда QUALICITIES. У истој књизи стандарда детаљно су описане и области деловања, укључујући и унапређење вештина и специфичних знања, унапређење система управљања баштином, побољшање сигнализације, омогућавање приступачности, организацију културних догађаја, унапређење комуникације са публиком, подршку развоју друштвених активности и социјалног живота, заштиту животне средине, уз низ препорука за њихово стално побољшавање.

Након приступања Асоцијацији европских градова културе следи презентација QUALICITIES стандарда органима локалне самоуправе, установама и институцијама општине Рача, при чему се доноси заједнички закључак и одређује след корака које општина треба да предузме у процесу успостављања овог стандарда. Неопходно је установити Локални одбор QUALICITIES који чине избрани званичници, представници органа локалне самоуправе и представници актера из области наслеђа, културе и туризма. Овај одбор је одговоран за примену приступа QUALICITIES и напредак у успостављању стандарда. Да би се добила ознака QUALICITIES, обавља се ревизија од стране квалификованог спољног ревизора, избраног због свог искуства и посебно обученог за ову врсту евалуације.

У оквиру процеса побољшања валоризације Раче као општине историје и културе у најширем смислу речи, циљеви општине Рача су:

-Усвајање Qualicities методологије као основне методологије у процесима доношења и спровођења одлука на нивоу општине Рача, локалних установа културе, локалних институција и установа, локалних удружења и градских општина.

-Интегрисање процеса Qualicities у све акције залагања града у имплементацији локалне Агенде 21 за културу.

-Побољшање квалитета рада различитих јавних служби са циљем задовољавања њихових корисника, тако да задовоље минимум препорука обухваћених књигом стандарда АФНОР - Qualicities.

-Успостављање механизма за праћење испуњења примене Qualicities методологије и реаговање у случају неадекватне или непотпуне примене стандарда на нивоу појединачних институција.

-Позитивно изјашњавање Qualicities комисије о испуњености стандарда Qualicities у општини Рача.

11.1. EFQM МОДЕЛ ИЗВРСНОСТИ

У складу са политиком одрживог развоја туризма општине Рача, предузећа/организације настојаће да осигурају системске алате управљања према EFQM моделу изврсности у циљу постизања и одржавања конкурентности на светском тржишту.

Пословна изврсност (*Business Excellence*) дефинише се као висок ниво зрелости предузећа/организације у погледу управљања и постизања резултата. Истински изврсне организације су оне које теже задовољству својих власника постигнутим резултатима, начином на који се постижу резултати, оним што могу постићи, као и сигурношћу да ће се резултати одржати и у будућности. Европска фондација за управљање квалитетом (EFQM – *European Foundation for Quality Management*) са седиштем у Бриселу развила је модел EFQM ЕМ који даје оквир пословне изврсности.

У циљу постизања пословне изврсности предузећа/организације општине Рача руководиће се следећим принципима обухваћеним EFQM моделом:

- оријентација на резултате
- усмереност на купце
- лидерство
- процесно управљање утемељено на чињеницама
- развој запослених и њихова сарадња, континуирано учење, побољшавање и иновирање
- развој партнерских односа и корпоративна друштвена одговорност.

EFQM модел изврсности представљен је 1992. године, а састоји се од девет критеријума, од којих пет оспособљава предузеће/организацију за постизање изврсних резултата (лидерство, политика и стратегија, запослени, партнерства и ресурси, као и процеси), а четири указују на постигнуте резултате у односу на запослене, купце,

друштво и кључне перформансе. Модел се темељи на следећој претпоставци: Изврсни резултати у деловању организације, односу према корисницима, запосленима и друштву постижу се извршним вођством које дефинише политику и стратегију, а коју осигуравају ресурси и процеси, а спроводе запослени и партнери. Модел даје разрађене подкритеријуме и њихову интеракцију кроз следеће тематске канале: комуникација, корпоративна друштвена одговорност, креативност и иновативност, купци, управљање и понашање, знање, тржиште и дефинирање тржишта, запослени, методологија процеса, добављачи и партнери, као и одрживост.

За оцену зрелости EFQM модел користи тзв. РАДАР логику:

Results (резултати)

Approach (приступ)

Deployment (примена)

Assessment (оцена)

Review (преглед).

РАДАР даје матрицу бодовања за оцену и самооцену свих оних који аплицирају за Европску награду за квалитет, као и за признања нижих нивоа пословне изврсности.

Примена модела изврсности обухвата следеће активности:

- избор модела изврсности (препорука: EFQM EM)
- формирање чланова тимова за самооцену
- израда пројекта, избор модела самооцене и оцене резултата
- спровођење самооцене, статистичка обрада резултата
- план побољшавања с препознатим потенцијалима за побољшавање
- планирање нове самооцене
- спровођење плана побољшавања
- слање у EFQM, Брисел, апликације за компанији примерен ниво изврсности

EFQM нивои изврсности (*Levels of Excellence*)

Резултат процеса оцене зрелости организације представљају нивои изврсности организације:

- а. Предан изврсности (*Committed to Excellence*)
- б. Препознат по изврсности (*Recognised for Excellence*)
- с.1 Финалиста EQA (*Finalist EQA*)
- с.2 Добитник специјалне награде (*Special Prize Winner*)
- с.3 Добитник награде EQA (*Award Winner – EQA*)

Битни елементи за изврсност организације:

- критеријуми EFQM EM покривени одличним приступима, моделима, алатима
- приступи, модели и алати примењени у целој организацији
- приступи, модели и алати примењени пуним потенцијалом
- утврђена повезаност примењених приступа, модела и алата и постигнутих побољшања

Примена самооцене према EFQM моделу изврсности, као и коришћење препознатих вредних подручја за побољшавање, поступно води према управљању укупним квалитетом (TQM), као и системској примени активности за одрживи развој. Мисија и стратегија развоја сваког система који жели опстати као конкурентан на ЕУ тржишту је осигуравање системских алата управљања који се темеље на TQM-у, као и имплементација и стандардизација најбоље праксе у пословне процесе. Истовремено је потребно, уз непрестана побољшања, усмерити пут предузећа/организације у оквирима одрживог пословања и пословне изврсности.

11. ПРОГРАМИ И ПРОЈЕКТИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА / АКЦИОНИ ПЛАН

(укључујући критеријуме и листу пројеката са акционим планом за двогодишњи период)

На основу претходно идентификованих снага, слабости, шанса и претњи развоја туризма општине Рача (SWOT) дефинисани су кључни програми чија примена треба да отклони тренутне недостатке и значајно побољша конкурентску позицију општине Рача на домаћем и иностраном туристичком тржишту. У оквиру сваког програма издвојене су пројектне идеје које би требало да реше неке од акутних проблема развоја туризма. На основу резултата SWOT анализе издвојене су приоритетне снаге, слабости, шансе и претње када је у питању развој туризма у општини Рача, по категоријама (инфраструктура, туристичка понуда и људски ресурси).

ПРИОРИТЕТНЕ СНАГЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА		
ИНФРАСТРУКТУРА	ТУРИСТИЧКА ПОНУДА	ЉУДСКИ РЕСУРСИ
Кроз општину Рача пролази државни пут другог реда број 150 (Марковац-Рача-Топола) који повезује Централну Србију са аутопутем Е-75	Непроцењива архитектонска и културна вредност Карађорђевог дома	Постојање средње туристичке школе и одлична сарадња са Туристичком организацијом Рача
Добар саобраћајно-географски положај, 10 километара од Коридора 10, близини Крагујевца	Заштићено природно добро “Градиште”, меморијални-природни споменик у насељу Вишевац, родно место Ђорђа Петровића-Карађорђа	Аматерско позориште у оквиру Културног центра који кроз своје представе врши промоцију општине Рача
Постојање просторног плана из 2012-2025.године	Бројни верских објекти (црква Брвнара где је крштен Карађорђе, брвнара у Сепцима и Рачи и други)	Културни центар учествује у организацији одређених туристичких активности

ПРИОРИТЕТНЕ СЛАБОСТИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА		
ИНФРАСТРУКТУРА	ТУРИСТИЧКА ПОНУДА	ЉУДСКИ РЕСУРСИ
Неадекватна комунална инфраструктура у сеоским насељима	Недостатак смештајних капацитета који нису категоризовани (постоји само 18 лежаја у Ловачком дому)	Недовољна информисаност о користима развоја туризма
Непостојање железнице	Запуштеност Карађорђевог дома	Недовољан број факултетски образованих кадрова за бављење туризмом
Недостатак туристичке сигнализације	Недостатак туристичког инфопулта	Недостатак едукације кадрова запослених у туризму

ПРИОРИТЕТНЕ ШАНСЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА		
ИНФРАСТРУКТУРА	ТУРИСТИЧКА ПОНУДА	ЉУДСКИ РЕСУРСИ
Доступност фондова ЕУ за финансирање инфраструктуре	Формирање и заједнички наступ јединствене туристичке понуде са туристичким организацијама у непосредном окружењу (градска туристичка организација Крагујевац и туристичке организације Аранђеловац, Топола)	Добијање статуса ЕУ кандидата
Усвајање европских стандарда у инфраструктури	План детаљне регулације за специфично заштићено подручје природног и културног добра Градиште у Вишевцу	Подршка Регионалне привредне коморе и Агенције за локални и економски развој Шумадије и Поморавља
Доступност националних фондова за финансирање пројекта из области инфраструктуре	Креирање и увођење културне руте Карађорђе (заједничка организације туристичких организација Аранђеловац, Топола и Рача)	Спремност постојећег кадра запосленог у туризму за даља стручна усавршавања

ПРИОРИТЕТНЕ ПРЕТЊЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА		
ИНФРАСТРУКТУРА	ТУРИСТИЧКА ПОНУДА	ЉУДСКИ РЕСУРСИ
Нерешени правно-имовински односи	Низак животни стандард	Негативан тренд природног прираштаја, депопулација
Угрожавање животне средине	Нерешени правно-имовински односи	Одлив младих и квалитетних високошколованих кадрова
Економска криза	Изостанак заинтересованости за улагање у развој туризма	Политичка и економска нестабилност

Програми развоја туризма су издвојени у зависности од приоритета и процењених трошкова спровођења. Приоритет сваког појединачног програма одређен је на бази процене ефеката који треба да има на туристе, конкурентску позицију и локално становништво.

У оквиру сваког програма дат је преглед могућих инвестиционих пројеката везаних за туристичку инфраструктуру и супраструктуру. Стратегија као документ општег, усмеравајућег карактера, треба да предложи одређена пројектна решења, док ће темпо развоја туризма диктирати динамику реализације самих пројеката.

НАЗИВ ПРОГРАМА: РАЗВОЈ И УНАПРЕЂЕЊЕ СМЕШТАЈНИХ КАПАЦИТЕТА

Адекватни смештајни капацитети су један од кључних услова за развој туризма. Циљ програма развоја и унапређења смештајних капацитета у општини Рача треба да омогући обезбеђивање смештајних капацитета који су у складу са захтевима туриста, дефинисаном визијом развоја туризма и потребама економског развоја у будућности.

У општини Рача смештајни капацитети су недовољни и неодговоарајући смештајни капацитети. Од смештајних објекта постоји само хотел “Шумадија” и Ловачки дом. Хотел “Шумадија” тренутно није у функцији, тако да услуге смештаја у општини Рача се искључиво пружају у Ловачком дому, који је некатегорисан објекат који се води као кафана са преноћиштем. Непостојање разноврсних смештајних капацитета, недовољан број лежајева у постојећим објектима, недовољна диверсификованост смештајних капацитета, као и неизвршена категоризација, представљају огромни недостатак и круцијални проблем који успорава будући развој туризма у општини Рача. Постојећи смештајни објекти не поседују пратеће услуге и садржаје, који треба да унапреде

квалитет туристичког искуства. Значајан недостатак развоја туризма када су у питању смештајни капацитети је и недовољна укљученост локалног становништва у издавање приватног смештаја туристима, посебно у руралном подручју општине усмереном ка сеоском туризму. Туристичка организација општине Рача не поседује евиденцију о броју приватних смештајних објекта, нити има сазнања о њиховом постојању.

За будући развој туризма неопходно је извршити адаптацију и модернизацију постојећих објекта, као и планску изградњу нових смештајних објекта, потенцијално поред термоминералних извора у Мирашевцу или извршити комплетну реконструкцију објекта на Градишту.

Очекивани резултати програма су пре свега усмерени ка унапређењу квалитета боравка, креирањем смештајне понуде која квалитетом прати савремене трендове на туристичком тржишту и потребе и захтеве домаћих и иностраних туриста. Адаптација и реконструкција постојећих и изградња нових смештајних капацитета, поготово ван варошице Рача ће допринети диверсификацији смештајне понуде са пратећим садржајима у складу са планом развоја туристичких производа и очекивањима специфичних категорија туриста (сеоски, ловни, културно-манifestациони, спортско-рекреативни).

АКЦИОНИ ПЛАН:

- 1.1 Оспособљавање смештајних капацитета хотела Шумадија, на принципу јавно-приватног партнерства;
- 1.2 Оспособљавање једне конференцијске сале у хотелу Шумадија (минимално 50 места) са пратећом опремом;
- 1.3 Инвестирање у подизање квалитета Ловачког дома (реновирање и модернизација капацитета) како би се обезбедили минимални услови за категоризацију, што је посебно важно за стране туристе заинтересоване за ловни туризам;
- 1.4 Изградња објекта за смештај у близини Мирашевачког минералног извора;
- 1.5 Реконструкција објекта на Градишту у етно-ресторан са преноћиштем;
- 1.6 Израда базе података потенцијалних смештајних капацитета у домаћинствима;
- 1.7 Изградња нових смештајних капацитета у руралном подручју општине где је предвиђен развој руралног туризма, на принципу агрохотела;
- 1.8 Адаптација постојећих сеоских објекта за бављење сеоским туризмом;
- 1.9 Изградња смештајних капацитета у Ловачком дому у Доњој Рачи.

НАЗИВ ПРОГРАМА: ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОДРШКА РАЗВОЈУ ТУРИЗМА

На развој туризма, поготово у преовлађујуће руралним заједницама као што је општина Рача, посебно погодују мере нове руралне развојне политике Европске уније, која наглашава значај туризма као средства за регенерацију руралних подручја. Могућности које туризам обезбеђује руралним подручјима у развојном смислу су велике, због чега их је потребно институционално подржати, на националном, регионалном и локалном

нивоу. Циљ програма је да се обезбеди институционална подршка за развој туризма и на тај начин осигура не само будући туристички развој већ и заштита постојећих туристичких ресурса.

Тренутно стање на територији општине Рача указује на алармантни проблем када је у питању стање културно-историјских споменика који чине основу туристичке понуде, који настаје као последица изостанка институционалне подршке. Културно-историјске објекте је потребно ставити под заштиту општине као споменике од непроцењиве културне и историјске вредности. Заштита споменика културе и њихова промоција као основ развоја територији општине Рача, зависи од израде плана детаљне регулације простора, пре свега када је у питању етно-комплекс у Вишевцу и меморијални природни споменик Градиште. Туристичка понуда треба да прати туристички промету, због чега је потребно направити базу података о туристичком промету и на основу ње формирати туристичку понуду.

Очекивани резултати програма подразумевају активно ангажовање свих заинтересованих стране за развој туризма, а пре свега локалних, регионалних и националних институција, јер се једино на тај начин постиже одрживо коришћење антропогених и природних ресурса и њихова пуна валоризација.

АКЦИОНИ ПЛАН:

- 1.1 Израда базе података о укупној туристичкој понуди;
- 1.2 Израда и ажурирање базе података о туристичком промету;
- 1.3 Заштита природних и антропогених туристичких ресурса и израда плана њихове детаљне регулације.

НАЗИВ ПРОГРАМА: РАЗВОЈ МАРКЕТИНГА ОПШТИНЕ РАЧА

Основни циљ програма промоције туризма општине Рача је бољи пласман туристичких производа општине Рача на домаћем и иностраном тржишту. Обим и структура промотивних активности зависе од величине, значаја и улоге општине Рача у укупној туристичкој понуди на регионалном и националном нивоу.

Тренутно стање када је у питању промоција туризма Општина Рача није задовољавајућа. Антропогени и природни ресурси услед неадекватне туристичке промоције на домаћем и иностраном тржишту, нису на прави начин презентовани туристима. Када је у питању брендирање Карађорђа, односно његовог лика и дела, општина Рача значајно заостаје за општинама Топола и Аранђеловац, па је потребно формирати заједничку садржајнији туристичку понуду на принципу културно-историјске руте (пут Карађорђа). Веома важно је и анимирање локалног становништва да се укључи у туристичку промоцију и понуду свог краја, јер оно на најбољи начин зна да презентује све вредности туристичке понуде.

Очекивани резултати програма промоције туризма општине Рача је популаризовање општине Рача и бредирање карактеристика које је чине јединственом у односу на осталу туристичку понуду. Адекватном промоцијом дугорочно се остварује повећање конкурентности на туристичком тржишту, коју прати раст туристичког промета.

АКЦИОНИ ПЛАН:

- 1.1 Промоција историјског туризма, пут културе Карађорђе који би пратио живот и дело Ђорђа Петровића Карађорђа који укључује туристичке организације Раче, Тополе, Аранђеловца и Велике Планае;
- 1.2 Одржавање и унапређење сајта туристичке организације;
- 1.3 Организовати групне излете, како би се већи број људи упознао са туристичким потенцијалима општине Рача (ђачки излети, посете пензионера, синдикалаца и других организованих група);
- 1.4 Направити заједничку туристичку понуду општина са сличним карактеристикама (сеоске, слабо развијене са богатим културним наслеђем): Топола, Аранђеловац и Велика Плана;
- 1.5 Укључити се у туристичку понуду већег региона (града Крагујевца и Шумадије);
- 1.6 Израда пропангадних материјала;
- 1.7 .Искористити близину магистралног пута М-4 и коридора 10, за развој транзитног туризма;
- 1.8 Конкурс за израду сувенира;
- 1.9 Конкурс за нову манифестацију.

НАЗИВ ПРОГРАМА: РАЗВОЈ ТУРИСТИЧКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Основни циљ програма је промоција и валоризација атрактивног природног и културног наслеђа који постоји у општини Рача у туристичке сврхе. Програмом се дефинишу кључне активности када је у питању туристичка инфраструктура како би се постојећи ресурси добили вредност туристичких атракција.

Постојећи природни и антропогени ресурси су високе вредности, али ни су на прави начин искоришћени у туристичке сврхе. Природне погодности за развој туризма су пре свега усмерене ка развоју излетничког, спортско-рекреативног и сеоског и ловног туризма. Препоручене туристичке активности су брдски бициклизам, бициклизам, пешачење, разгледање и друге. Значајнији природни ресурси су споменик природе Градиште, које се налази у Вишевцу и заузима површину од око 40 ha са шумом липа, граба и хрста китњака и локалитет Алија који представља комплекс шума, који је под заштитом општине од 1980. године, намењен излетничким и рекреативним активностима. Антропогени ресурси (аутентично културно-историјско наслеђе и манастири) су бројни, али се данас налазе у доста лошем стању па је свим објектима неопходна реконструкција. За даљи развој културно-историјског туризма неопходно је предузети мере како би се постојећи објекти очували, а поједини и реконструисали.

Удруживање приватног и друштвеног капитала у циљу тржишно оријентисаног пословања један је од основних елемената будућег развоја туризма општине Рача.

Очекивани резултати програма треба да обезбеде услове да природно и антропогено наслеђа на прави начин буде конвертовано у туристичке атракције. Изградња јавне туристичке инфраструктуре ће омогућити интензивнији туристички развој, обезбеђујући раст атрактивности и већу конкурентност општине Рача као туристичке дестинације.

АКЦИОНИ ПЛАН:

- 1.1. Реконструкција Карађорђевог дома и његова пренамена у културно-туристички објекат;
- 1.2. Изградња стазе од варошице Рача до Вишевца и Градишта;
- 1.3. Изградња инфраструктуре неопходне за развој сеоског туризма, пре свега путне и комуналне у сеоским насељима;
- 1.4. Уређење стаза за јахање, брдски бициклизам, стаза здравља, бициклистичких и стаза за шетање повезаних са селима;
- 1.5. Уређење спортско-рекреативног комплекса и увођење додатних садржаја, посебно намењених за рекреативну наставу ученика;
- 1.6. Уређење и ограђивање ловишта и изградња пратеће инфраструктуре (затворених чека специфичних за ловиште “Буковац”), хранилишта, солишта и друго);
- 1.7. Уређење минералног извора Миравеца, улагањем у изградњу и опремање бањског центра за превенцију, лечење и рехабилитацију;
- 1.8. Уређење и адаптација културно-историјских споменика;
- 1.9. Постављање туристичке сигнализације;
- 1.10. Изградња инфо-пулта туристичке организације у Вишевцу;
- 1.11. Уредити мини етно село у Вишевцу и изградити етно рестораном и неколико брвнара за смештај туриста;
- 1.12. Реновирање и уређење Музеја задругарства и етнографије у Сипићу за туристичке посете;
- 1.13. Развој локалне путне инфраструктуре у руралним срединама у циљу развоја туризма;
- 1.14. Уређење стрелање и угоститељских садржаја око ловачког дома у Трнци.

НАЗИВ ПРОГРАМА: ОБУКА КАДРОВА И ЕДУКАЦИЈА ЛОКАЛНОГ СТАНОВНИШТВА

Циљ програма је испорука услуга високог квалитета која зависи од стручности и компетенција запослених у туризму. Пошто је туризам радно интензивна делатност запослени значајно утичу на квалитет услуга што утиче на конкурентност дестинације и повећање тражње. Обука кадрова у условима савременог туризма осигурава квалитет пружања услуга у складу са очекивањима специфичних група туриста. Циљ едукације

локалног становништва је упознавање са користима развоја туризма и обезбеђивање подршке за његов несметан развој.

Тренутна ситуација када су у питању кадрови који су запослени у туризму и пружају туристичке услуге није на задовољавајућем нивоу. Развојем туризма потребно је запослити нове кадрове који се до тада нису бавили туристичком делатношћу и додатно едуковати постојеће. Проблем недостатка квалитетних кадрова директно је везан је за шире географско подручје, а не само за општину Рача, већ и остале мање општине. Њихово становништво, а посебно млади и образовани све више мигрирају ка Крагујевцу као регионалном центру или Београду. Средња школа у општини Рача поседује смер који образује ученике за занимање туристичког техничара, што би требало да буде довољно у почетном стадијуму развоја туризма. Даљи развој, обзиром на туристичку атрактивност подручја, захтева и факултетски едуковане кадрове, посебно на руководећим позицијама. Локално становништво је важан фактор од којег зависи развоја туризма јер без едукације локалног становништва о користима развоја туризма и његове подршке није могуће имплементирати одрживи туризам. Потребно је институционално обезбедити едукацију предузетника и пољопривредних произвођача у организацији Туристичке организације о могућностима диверсификације руралне економије кроз развој сеоског туризма.

Очекивани резултати програма се пре свега односе на развијање вештина и компетенција свих запослених у туризму, као и њему усмереним делатностима. Обука постојећих и нових кадрова обезбеђује услове за управљање базирано на савременим менаџмент и маркетинг принципима и креирање услуга високог квалитета. Едукацијом локалног становништва оно постаје више заинтересовано и укључено у развој туризма, у први план перципирајући његове користи за појединце и локалну заједницу, а не негативне последице.

АКЦИОНИ ПЛАН:

- 1.1. Едукација сеоских домаћина за прихват и смештај гостију у сеоском туризму;
- 1.2. Програми едукације за предузетнике и носиоце туристичке политике у општини;
- 1.3. Програми континуиране едукације за запослене и обуке за новозапослене;
- 1.4. Едукација локалног становништва о користима и негативним последицама развоја туризма;
- 1.5. Подршка оспособљавању кадрова за лиценциране туристичке водиче;
- 1.6. Едукација за особље запослено у хотелијерству и угоститељству.

11.1. АКЦИОНИ ПЛАН

ПРОБЛЕМ/ПРИОРИТЕТ: ФУНКЦИОНИСАЊЕ СМЕШТАЈНИХ КАПАЦИТЕТА					Степен приоритета: Висок
ПРОГРАМ: РАЗВОЈ И УНАПРЕЂЕЊЕ СМЕШТАЈНИХ КАПАЦИТЕТА					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Извор финансирања	Критеријуми
1.1	Оспособљавање смештајних капацитета хотела Шумадија, на принципу јавно-приватног партнерства, ако приватни власник није заинтересован за његово поновно активирање	Хотел Шумадија; Општина Рача	до 2015. године	Јавно-приватно партнерство (Општина, приватни власник)	Хотел Шумадија поново пружа услуге смештаја, број туриста
1.2	Оспособљавање једне конференцијске сале у хотелу Шумадија (минимално 50 места) са пратећом опремом	Хотел Шумадија; Општина Рача	до 2015. године	Јавно-приватно партнерство (Општина, приватни власник)	Број семинара и конференција у хотелу Шумадија
1.3	Инвестирање у подизање квалитета Ловачког дома (реновирање и модернизација капацитета) како би се обезбедили минимални услови за категоризацију, што је посебно важно за стране туристе заинтересоване за ловни туризам	Ловачко удружење Градиште; Ловачки савез Централне Србије; Општина Рача	до 2015. године	Ловачко удружење Градиште; Ловачки савез Централне Србије; Општина	Извршена категоризација; Број страних туриста
1.4	Изградња смештајног објекта у близини Миращевачког термоминералног извора	Општина Рача	до 2015. године	Општина Рача; донатори	Унапређење квалитета здравља, туриста и локалног становништва
1.5	Реконструкција објекта на Градишту у етно-рестоан са преноћиштем	Општина Рача; приватни сектор	до 2015. године	Општина Рача; приватни сектор	Број туриста

Стратегија развоја туризма Општине Рача

1.6	Израда базе података потенцијалних смештајних капацитета у домаћинствима	Општина Рача, ТО Рача	2014. година	Општина Рача, ТО Рача	Регистар заинтересованих сеоских домаћинстава
1.7	Изградња нових смештајних капацитета у руралном подручју општине где је предвиђен развој руралног туризма, на принципу агрохотела	Општина Рача, приватни сектор	до 2015. године	Општина Рача; приватни сектор	Пружање услуга смештаја на селу, број туриста
1.8	Адаптација постојећих сеоских објеката за бављење сеоским туризмом	Општина Рача, приватни сектор	до 2015. године	Општина Рача; приватни сектор	Број туриста

ПРОБЛЕМ/ПРИОРИТЕТ: ПОДРШКА РАЗВОЈУ ТУРИЗМА					Степен приоритета: Висок
ПРОГРАМ: ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОДРШКА РАЗВОЈУ ТУРИЗМА					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Извор финансирања	Критеријуми
1.1	Израда базе података о укупној туристичкој понуди	ТО Рача	2014. година	Општина Рача, ТО Рача	База туристичке понуде
1.2.	Израда и ажурирање базе података о туристичком промету	Општина Рача, ТО Рача	2014. година	Општина Рача, ТО Рача	Регистар туристичких посета
1.3	Заштита природних и антропогених туристичких ресурса и израда плана њихове детаљне регулације	Завод за заштиту споменика, општина Рача	2014. година	Завод за заштиту споменика, општина Рача	Израђен план детаљне регулације

ПРОБЛЕМ/ПРИОРИТЕТ: КОНКУРЕТНОСТ ТУРИСТИЧКОГ ПРОИЗВОДА ОПШТИНЕ РАЧА					Степен приоритета: Висок
ПРОГРАМ: РАЗВОЈ МАРКЕТИНГА ОПШТИНЕ РАЧА					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Извор финансирања	Критеријуми
1.1	Промоција историјског туризма-Карађорђе, пут културе који би пратио живот и дело Ђорђа	ТО Рача; ТО Аранђеловац;		ТО Рача; ТО Аранђеловац; ТО	Организација пута културе

	Петровића Карађорђа који укључује туристичке организације Раче, Тополе, Аранђеловца и велике Планае;	ТО Топола; ТО Велика Плана; Кластер путева културе	2014. година	Топола; ТО Велика Плана; Донатори, ЕУ фондови	Карађорђе; Број туриста
1.2	Одржавање и унапређење сајта туристичке организације	ТО Рача	2014. година	ТО Рача, Општина Рача	Број посета сајту ТО Рача
1.3	Организовати групне излете, како би се већи број људи упознао са туристичким потенцијалима општине Рача (ђачки излети, посете пензионера, синдикалаца и других организованих група)	ТО Рача; синдикалне организације, основне школе, Удружења пензионера	2014. година	ТО Рача, Општина Рача; донатори	Број посетиоца; Број организованих група
1.4	Направити заједничку туристичку понуду општина са сличним карактеристикама (сеоске, слабо развијене са богатим културним наслеђем): Топола, Аранђеловац и Велика Плана	ТО Рача; ТО Аранђеловац; ТО Топола; ТО Велика Плана;	2014. година	ТО Рача; ТО Аранђеловац; ТО Топола; ТО Велика Плана;	Број туриста
1.5	Укључити се у туристичку понуду већег региона (града Крагујевца и Шумадије).	ТО Рача; Градска туристичка организација Крагујевац	2014. година	ТО Рача; Градска туристичка организација Крагујевац	Број туриста
1.6	Израда пропангадних материјала	ТО Рача	2014. година	Општина Рача	Број штампаних материјала
1.7	Искористити близину магистралног пута М-4 и коридора 10, за развој транзитног туризма;	ТО Рача, Општина Рача; Приватни сектор	2014. година	ТО Рача, Општина Рача; Приватни сектор	Број транзитних туриста
1.8	Конкурс за израду сувенира	ТО Рача	2014.	ТО Рача; донатори	Награда за најбољи сувенир

			година		
ПРОБЛЕМ/ПРИОРИТЕТ: УНАПРЕЂЕЊЕ ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ ОПШТИНЕ РАЧА					Степен приоритета: Висок
ПРОГРАМ: РАЗВОЈ ТУРИСТИЧКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Извор финансирања	Критеријуми
1.1	Реконструкција Карађорђевог дома и његова пренамена у културно-туристички објекат	Општина Рача, Културни центар; Завод за заштиту споменика; Влада РС, Министарство Културе	до 2015. године	Општина Рача, Завод за заштиту споменика; Влада РС, Министарство Културе; ЕУ фондови	Функционисање Карађорђевог дома као културно-туристичког објекта
1.2	Изградња стазе од варошице Рача до Вишевца и Градишта	Општина Рача, НВО	до 2015. године	Општина Рача, НВО	Урађена стаза
1.3	Изградња инфраструктуре неопходне за развој сеоског туризма, пре свега путне и комуналне у сеоским насељима	Општина Рача; Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља	до 2015. године	Општина Рача; Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља; ЕУ фондови	Изграђена комунална и путна инфраструктура у селима која се баве сеоским туризмом
1.4	Уређење стаза за јахање, брдски бициклизам, стаза здравља, бициклистичких и стаза за шетање повезаних са селима	Општина Рача, НВО	до 2015. године	Општина Рача, НВО	Урађене стазе
1.5	Уређење спортско-рекреативног комплекса и увођење додатних садржаја, посебно намењених за рекреативну наставу ученика	Спортски савез; Општина Рача; Министарство	до 2015. године	Општина Рача; Министарство просвете и науке; Министарство омладине и спорта	Број рекреативаца, спортиста и ученика на рекреативној настави

		просвете и науке			
1.6	Уређење и ограђивање ловишта и изградња пратеће инфраструктуре (затворених чека специфичних за ловиште “Буковац”), хранилишта, солишта и друго)	Ловачко удружење Градиште; Ловачки савез Централне Србије; Општина Рача	до 2015. године	Ловачко удружење Градиште; Ловачки савез Централне Србије	Величина ограђеног подручја и број чека, хранилишта, солишта и друго
1.7	Уређење термоминералног извора Миращевац, улагањем у изградњу и опремање бањског центра за превенцију, лечење и рехабилитацију	Општина Рача;	до 2015. године	Општина Рача; Приватни предузетници	Број посетиоца; Број
1.8	Уређење и адаптација културно-историјских споменика	Општина Рача; Завод за заштиту споменика	до 2015. године	Општина Рача; Завод за заштиту споменика; ЕУ фондови	Уређени и адаптирани споменици
1.9	Постављање туристичке сигнализације	ТО Рача, Општина Рача; Министарство привреде	до 2015. године	Општина Рача; Министарство привреде	Постављена туристичка сигнализација
1.10	Изградња инфо-пулта туристичке организације у Вишевцу	ТО Рача	до 2015. године	ТО Рача; НВО	Изграђен инфо-пулт
1.11	Уредити мини етно село у Вишевцу и изградити етно рестораном и неколико брвнара за смештај туриста.	Општина Рача; НВО; Приватни предузетници	до 2015. године	Општина Рача; НВО; Приватни предузетници	Уређено етно село, изграђен етно ресторан и брвнаре
1.12	Реновирање и уређење Музеја задругарства и етнографије у Сипићу за туристичке посете	Општина Рача; ТО Рача; Месна заједница	до 2016. године	Општина Рача; ТО Рача; Месна заједница	Број посета Музеју задругарства и етнографије

1.13	Развој локалне путне инфраструктуре у руралним срединама у циљу развоја туризма	Општина Рача	до 2015. године	Општина Рача	Изграђена путна инфраструктура у руралном срединама
1.14	Уређење стрелања и угоститељских садржаја око ловачког дома у Трнци	Ловачко удружење Градиште; Приватни предузетници	до 2015. године	Ловачко удружење Градиште; Приватни предузетници	Уређена стрелања и угоститељски садржаји; Број такмичара и број такмичења
ПРОБЛЕМ/ПРИОРИТЕТ: ПРОФЕСИОНАЛНОСТ И КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗАПОСЛЕНИХ У ТУРИЗМУ					Степен приоритета: Висок
ПРОГРАМ: ОБУКА КАДРОВА И ЕДУКАЦИЈА ЛОКАЛНОГ СТАНОВНИШТВА					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Извор финансирања	Критеријуми
1.1	Едукација сеоских домаћина за прихват и смештај гостију у сеоском туризму	НВО; Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља; Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи	2014. година	НВО; Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља; Општина Рача	Сprovedена едукација
1.2	Програми едукације за предузетнике и носиоце туристичке политике у општини	НВО; Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља; Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи	2014. година	НВО; Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља; Општина Рача	Сprovedена едукација
		Општина Рача;	до 2015.	Општина Рача;	Сprovedена едукација

1.3	Програми континуиране едукације за запослене и обуке за новозапослене	Национална служба за запошљавање; Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи	година	Национална служба за запошљавање	
1.4	Едукација локалног становништва о користима и негативним последицама развоја туризма	Општина Рача; НВО	2014. година	Општина Рача; НВО	Сprovedена едукација
1.5	Подршка оспособљавању кадрова за туристичке водиче	ТО Рача; Средња школа Ђура Јакшић; Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи	2014. година	ТО Рача; НВО	Сprovedена едукација
1.6	Едукација за особље запослено у хотелијерству и угоститељству	ТО Рача; Национална служба за запошљавања; Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи	2014. година	Национална служба за запошљавање	Сprovedена едукација

Реализацији акционог плана ове стратегије, допринели би бољем имиџу, препознатљивости и унапређењу конкурентности општине Рача на туристичком тржишту, а уједно би се остварили и индиректни ефекти на побољшање квалитета живота људи, отварање нових радних места, јачање националног и локалног идентитета и унапређењу културно-забавних активности. Развој туризма директно зависи од тесне сарадња између туристичке организације, културних институција, хотелских предузећа, локалне самоуправе и државе.

12. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

Стратегија развоја туризма Општине Рача се састоји од низа мера које доприносе постизању стратешких циљева и остварењу визије туристичког и привредног развоја. Стратегија је произашла из чињенице, да Општина Рача располаже са високовредним и невалоризованим ресурсима, недовољно развијеном понудом туристичких производа и капацитета, који не остварује задовољавајућу туристичку посету, а самим тим и промет. Ова Стратегија пружа свеобухватан приступ развоју туристичког потенцијала Општине Рача, указује на конкретне акције у правцу развоја свих елемената туристичке делатности и представља добру основу за суфинансирању развојних туристичких пројеката од стране Министарства и европских фондова.

Праћење реализације Стратегије развоја туризма Општине Рача (мониторинг) представља континуирани процес, који почиње од тренутка спровођења Стратегије. Основни циљ свих мониторинг активности је остварити максималне резултате пројеката предвиђених Стратегијом и оправдати инвестирање у њих кроз остваривање дефинисаних циљева. Стратегија треба да садржи компоненту интерног мониторинга квалитета, односно праћење напредовања и остваривања постављених циљева, уочавања проблема и потреба за променом приступа и начина рада чиме се обезбеђује квалитет. Мониторинг је стога позитивна и конструктивна активност која помаже да се остваре циљеви Стратегије.

С друге стране, евалуација представља оцену успешности спровођења Стратегије, у смислу спровођења дефинисаних циљева, планова и пројеката. Краткорочно праћење спровођења стратегије омогућава да се на време уоче проблеме и недостаци у имплементацији пројеката и укаже ако нешто треба прилагодити или изменити. Средњерочни преглед односи се на утврђивање конкретних резултата и кључних корака у спровођењу пројеката, што омогућава процену резултата, предности и недостатке и потребе за увођењем промена. Дугорочно праћење и оцена Стратегије усредсређује се на утицај и ефекте пројеката који из ње произилазе на укупно побољшање туристичких активности, а самим тим и животни стандарда становништва. Да би успешно мерили остварене резултате неопходно је дефинисати одговарајуће показатеље, вршити њихово мерење, поредити резултате за дефинисаним стандардом и вршити неопходне измене. Показатељи туристичке активности и степена њеног развоја могу бити: број угоститељских објеката, број смештајних капацитета, број посета туриста, туристичка потрошња, број ноћења, број радних места у туризму, инвестиције и сл. На основу њихове тренутне вредности, дефинисаних циљева и пројеката развоја туризма, можемо поставити њихове очекиване вредности. Остварење дефинисаних вредности меримо поређењем тренутних вредности и остварених, као и остварених и планираних.

Мониторинг и евалуација је користан инструмент који доносиоцима одлука пружа релевантан увид у ток спровођења и исходе улагања јавних средстава, и омогућава учење на основу како добре, тако и лоше праксе. С тим у вези можемо закључити да и најквалитетнија Стратегија развоја туризма, као документ не значи ништа, уколико не

постоји мотивисан тим стручњака, задужен за њену имплементацију, мониторинг и евалуацију са јасном визијом развоја туризма у наредном периоду. С тога, основни задатак тима за имплементацију стратегије је информисање и мотивисање што ширег спектра људи на подручју Општине а посебно оних, који ће бити укључени у извођење појединих садржаја у домену развоја туризма. У складу са дефинисаном визијом, мисијом и стратешким циљевима неопходно је идентификовати најшири сегмент популације која живи на подручју Општине, као и да сваки становник Општине у документу нађе идеју и прилику за свој лични економски и социјални развој.

13. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ РАЧА

Стратегија туризма општине Рача произилази из чињенице, да подручје обележавају високо вредни и невалоризовани ресурси, неразвијена понуда туристичких производа, која не остварује задовољавајући промет, девастација природних и културних добара и изразитог потенцијала развоја туризма кроз инвестирање и повећање квалитета понуде. Зато Стратегија развоја туризма општине Рача пружа свеобухватан приступ развоју туристичког потенцијала дестинације, даје основу конкретним акцијама у правцу развоја свих елемената туристичке делатности и представља подлогу за учествовање развојних туристичких пројеката у суфинансирању од стране европских кохезијских фондова.

Почевши од конкретних предлога зонирања простора на подручју општине за потребе развоја туризма, који су квалитетна основа за прилагођавање просторних и израду детаљних урбанистичких планова, преко дефинисања примарних, секундарних и терцијарних туристичких производа до студија визибилности за поједине инвестиције у туристичку инфраструктуру, документ даје солидну основу за обликовање и израду генералне стратегије свеобухватног развоја општине. Конкретност документа одражава се у дефиницији циљева развоја туризма, а његова употребљивост у акционом плану.

И најквалитетнија Стратегија као документ не значи ништа, ако ће остати затворена у некој ладици. Само у комбинацији са мотивисаном екипом стручњака, задужених за његову имплементацију, може остварити резултате због којих је и израђен.

То значи, да је први задатак који стоји пред екипом људи одговорних за његову имплементацију - информисање и мотивација што ширег спектра људи на подручју општине а посебно оних, који ће бити укључени у извођење појединих садржаја Стратегија туризма општине Рача

Са визијом, циљевима и опредељењима Стратегија туризма општине Рача мора се идентификовати најшири сегмент популације која живи на подручју општине и сваки становник општине у документу мора наћи идеју и прилику за свој лични економски и социјални развој.